

— ПРАВО НА ЧАРИ — ТЕРРІ ПРАЧЕТТ

• ТЕРРІ ПРАЧЕТТ •

☿ | ПРАВО НА ЧАРИ | ♀

Annotation

Написаний у тонкій сатиричній манері роман «Право на чари» — це своєрідна спроба відомого своїми інтелектуальними головоломками Террі Пратчетта розхитати типовий для фентезі поділ магії на «високу чоловічу» і «приземлену жіночу». Це також своєрідний маніфест рівноправ'я — кожен і кожна в Дискосвіті має право творити правдиві чари.

Кажуть, справжнім чарівником може стати восьмий син восьмого сина, та що як восьмою дитиною виявиться дівчинка? Доньці коваля Ескарині несподівано судилося стати першою у Дискосвіті чарівницею. Тепер їй доведеться вчитися контролювати свою силу, а також штурмувати стіни Невидної академії для чарівників, де ще ніколи не навчалися дівчата.

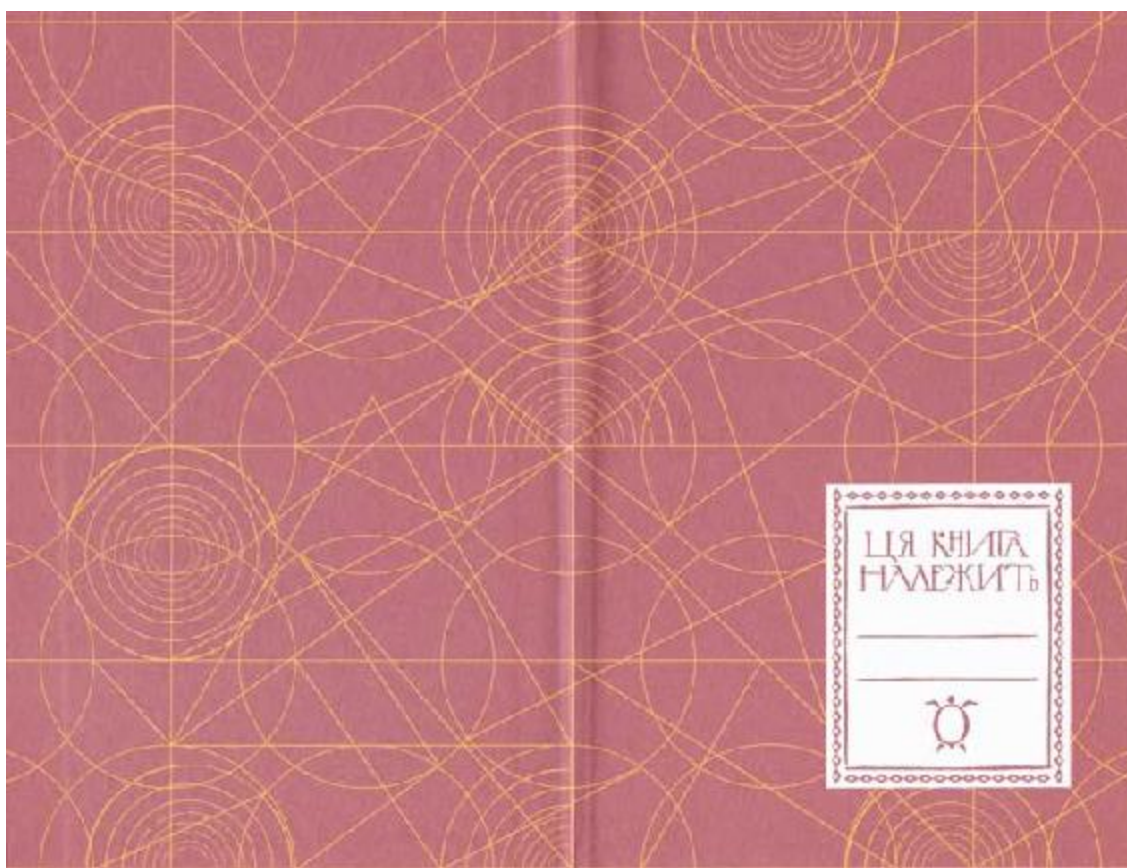
- [Террі Пратчетт](#)

-
-

- [notes](#)

- [1](#)
- [2](#)
- [3](#)
- [4](#)
- [5](#)
- [6](#)
- [7](#)
- [8](#)
- [9](#)
- [10](#)
- [11](#)
- [12](#)
- [13](#)
- [14](#)
- [15](#)
- [16](#)

- [17](#)
 - [18](#)
 - [19](#)
 - [20](#)
 - [21](#)
 - [22](#)
 - [23](#)
 - [24](#)
 - [25](#)
 - [26](#)
-

Террі Пратчетт
Право на чари

♦ ДИСКЪ СВѢТ ♦

ТЕРРІ ПРАЧЕТ

ПРАВО НА ЧАРИ

РОМАН

ЦИКЛ
"ВІДЬМИ"
—1—

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО СТАРОГО ЛЕВА
2020

Подяка Нілові Гейману, який позичив нам останній в світі екземпляр «Liber Paginarum Fulvarum», та величезний привіт народу з недільного клубу шанувальників Г. Ф. Лавкрафта.

Хотів би одразу означити, що ця книга — не «прибахана». «Прибаханими» бувають тільки тупі руді дівки з комедій п'ятдесятих

років.

Але вона і не «прикольна».

Це — книга про чари, про те, куди вони зникають та (що, можливо, важливіше) звідки та як виникають. Хоча тут і нема відповідей на всі ці питання чи хоч на якесь із них.

Утім, не виключено, що ця книга могла би пояснити, чому Гендальф ніколи не був одруженим, а Мерлін був чоловіком. Адже це також і книга про міжстатеві стосунки — хоча, мабуть, не про взаємини в акробатично-атлетичному сенсі на зразок «порахуй ноги й поділи на два» (хіба що персонажі геть вийдуть з-під контролю автора, а вони можуть).

Втім, у першу чергу це — історія про світ.

Почнімо. Дивіться уважно, бо спецефекти влетіли в копійчку.

Звучить басова нота. Глибока, вібруюча нота, яка натякає, що ось-ось вступить духовна секція і всесвіт залунає фанфарами — адже сценою є темрява космосу, в якій мигтять кілька зірок, схожих на лупу на плечах Бога.

Потім над головою з'являється він — гігант із гігантів, важкоозброєний зоряний крейсер з уяви режисера космічних опер: черепаха завдовжки десять тисяч миль. Це — Великий А'Туїн, один із рідкісних космоплазунів зі всесвіту, де все не таке, як має бути, а скорше таке, яким його уявляють. На своєму пошкальованому метеоритами панцирі він несе чотирьох велетенських слонів, які тримають на титанічних спинах гігантське колесо Дискосвіту.

Віддаліться — і в полі зору з'являється весь Диск у світлі крихітного сонця, що обертається навколо нього. Тут є континенти, архіпелаги, моря, пустелі, гірські хребти й навіть маленька льодовикова шапка на Осерді світу. Цілком очевидно, що тутешнім мешканцям не знайомі наші теорії світобудови. Їхній світ, оточений океаном, що вічно ллється в космос нескінченним водоспадом — круглий і плаский, наче геологічна піца, тільки без анчоусів.

У подібному світі, створеному тільки тому, що боги полюбляють жартувати, не може не існувати чарів. І, звичайно, статевих відмінностей^[1].

Він ішов крізь грозу, і в ньому одразу можна було впізнати чарівника — почасти через довгу мантию та різьблений костур, але головно тому, що дощові краплі спинялися і випаровувалися за кілька футів над його головою.

Це був грозовий край Вівцескельних гір^[2], край зазубрених вершин, густих лісів та маленьких річкових долин, таких глибоких, що не встигало світло дістатися дна, як йому наставав час повертатися. Розтріпане клоччя туману липло до нижчих стрімчаків попід гірською стежкою, якою, послизаючись, пробирався чарівник. Кілька кіз спостерігали за ним із певним зацікавленням у щілястих зіницях. Кіз зацікавити нескладно.

Часом чарівник спинявся і підкидав у повітря свого важкого костура. Той завжди падав, вказуючи один і той же напрямок, а власник зітхав, підбирав його і продовжував свій вкритий грязюкою шлях.

Гроза крокувала пагорбами на ногах із блискавок, гуркоту й грому. Чарівник зник за поворотом, і кози повернулися до своєї мокрої трапези. Аж раптом щось змусило їх знову підвести морди. Вони напружились, їхні очі розширились, ніздрі роздулись. Це було дивно, бо на стежці не було нікого й нічого. Але кози все одно проводжали це «ніщо» поглядами, доки воно не зникло з поля зору.

У вузькій долині між крутими схилами ховалося село. Воно не було великим, і його важко було б знайти на мапі гір. Його було ледве помітно навіть на мапі самого села.

Власне, це було одне з тих місць, які існують лише для того, щоб звідти могли походити люди. У всесвіті їх повно: потаємних сіл, пронизаних вітром містечок під безкраїм небом, самотніх хиж у холодних горах. І вони залишаються в історії лише як неймовірно звичайні місця, де почалося щось незвичайне. Часто лише маленька табличка на стіні засвідчує, що ось тут, всупереч будь-якій гінекологічній імовірності, народився хтось дуже знаменитий.

Коли чарівник перетнув вузьким містком розбурханий струмок і рушив до сільської кузні, поміж будинками клубочився туман. Утім, ці два факти не мають між собою нічого спільного: туман клубочився б у будь-якому разі. Це був досвідчений туман, і клубочіння він звів у ранг високого мистецтва.

В кузні, звісно ж, яблуку було ніде впасти. Кузня — це таке місце, де точно можна добре погрітися й перекинутися з ким-небудь слівцем. Кілька поселян вільотно прилаштувалися в теплому напівморозі, але коли чарівник увійшов, очікувально випростались і без особливого успіху спробували набрати інтелігентного вигляду.

Коваль явно не відчував потреби в підлабузництві. Він кивнув чарівникові, але це було вітання рівного з рівним — принаймні, наскільки це можна було сказати про коваля. Кожен хоч трохи вартісний коваль більш-менш знайомий з чарами, або принаймні так думає.

Чарівник вклонився. Біла кішка, що спала біля горнила, прокинулась і стала пильно на нього дивитися.

— Як зветься це місце, добродію? — спитав чарівник.

Коваль знизав плечима.

— Міцні Горішки.

— Міцні...

— Горішки, — повторив коваль тоном, здатним змусити будь-кого відмовитися від будь-яких можливих жартів.

Чарівник поміркував над цим.

— Гадаю, за цією назвою приховується ціла історія^[3], — нарешті сказав він. — І за інших обставин я б залюбки її вислухав. Але я хотів би поговорити з вами, ковалю, про вашого сина.

— Про котрого? — спитав коваль, і навколишні улесливо захихотіли. Чарівник усміхнувся.

— У вас же семеро синів, чи не так? А самі ви були восьмим сином?

Обличчя коваля застигло. Він обернувся до решти присутніх.

— Так, дощ майже скінчився. Вимітайтеся звідси, ви всі. Нам із паном... — він поглянув на чарівника, запитально звівши брови.

— Стукк Біллет, — сказав той.

— Нам з паном Біллетом треба дещо обговорити.

Він гойднув молотом, і присутні один по одному вийшли, озираючись на випадок, якщо чарівник утне щось цікаве.

Коваль витягнув з-під лави пару табуреток. З буфета біля металевої діжки з водою він дістав пляшку й наповнив дві малесенькі скляночки прозорою рідиною.

Обоє сиділи й споглядали дощ та туман, що стелився над мостом. Раптом коваль сказав:

— Я знаю, про котрого ви сина. Бабуня Дощевіск зараз нагорі, біля моєї дружини. Восьмий син восьмого сина, авжеж. Мені це спадало на думку, але, щиро кажучи, я не дуже над цим замислювався. Гм, гм. Чаклун у Міцних Горішках, га?

— Можливо, можливо, — сказав Біллет. — Звичайно, спершу йому доведеться вступити до Академії. Не маю сумніву, що його справи можуть піти дуже добре.

Коваль всебічно обдумав цю ідею і вирішив, що вона йому дуже до смаку. Раптом йому сягнуло.

— Чекайте, — мовив він. — Пригадую, батько мені щось розповідав. Якщо чаклун знає, що скоро помре, він може, типу, передати своє чаклунство певному, типу, спадкоємцю?

— Так, хоча ніколи не чув цього в такій стислій формі, — сказав чарівник.

— То ви, типу, вмираєте?

— Саме так.

Чарівник почухав кішку за вухом, і та замуркотіла. На обличчі коваля відбилосся збентеження.

— Коли?

Чарівник на мить замислився.

— Десь за шість хвилин.

— Ох.

— Не хвилюйтеся, — сказав чарівник. — Правду кажучи, я дуже цього чекаю. Я чув, це практично не боляче.

Коваль подумав.

— А хто вам сказав? — нарешті поцікавився він.

Чарівник удав, що не розчув. Він спостерігав за мостом, намагаючись роздивитися промовисте завихрення в тумані.

— Послухайте, — сказав коваль. — Ви б краще розповіли мені, як нам виховати чаклуна, бо, розумієте, в наших краях немає чаклунів, і...

— Все налагодиться саме собою, — люб'язно запевнив Біллет. — Чари привели мене сюди, чари подбають і про все інше. Як воно зазвичай і буває. Мені здається, чи я чув крик?

Коваль підняв погляд до стелі. Крізь плюскіт дощу він розрізнув звук пари новеньких легень, що працювали на повну потужність.

Чарівник усміхнувся.

— Скажіть, нехай його принесуть сюди, — мовив він.

Кішка всілася і дуже зацікавлено подивилася на широкі двері кузні. Коли коваль підійшов до сходів і радісно гукнув нагору, вона зістрибнула на підлогу й неквапом пройшлася до протилежної стіни, муркочучи, як пилка в роботі.

На сходах з'явилася висока сива жінка, несучи в руках загорнутий у ковдру оберемок. Коваль поспіхом підвів її до чарівника.

— Але... — почала вона.

— Це дуже важливо, — з апломбом урвав коваль. — Що тепер, вельмишановний?

Чарівник підняв костур. Той був висотою в людський зріст, з чарівникового зап'ястя завтовшки, й укритий різьбленими візерунками, які, здавалося, змінювались, якщо на них поглянути — достоту ніби не хотіли, щоб їх можна було роздивитись.

— Дитина має взятися за нього, — сказав Стукк Біллет. Коваль кивнув, і, понишпоривши в згортку, віднайшов крихітне рожеве ручення. Він обережно скерував його до костура. Рука міцно схопилася за дерево.

— Але... — почала повитуха.

— Бабуню, все в порядку. Я знаю, що роблю. Вельмишановний, не звертайте уваги, просто вона відьма. Гарзд, — продовжив коваль. — Що тепер?

Чарівник мовчав.

— Що нам робити теп... — знову почав коваль і затнувся. Він нахилився і поглянув у обличчя старого. Біллет усміхався, але ніхто вже не зміг би сказати, чому.

Коваль сунув дитину назад до рук стурбованої повитухи. Потому, настільки обережно, наскільки міг, розігнув тонкі бліді пальчики. Костур на дотик виявився маслянистим, ніби зарядженим статичною електрикою. Саме дерево було майже чорним, але різьблення було дещо світлішим і різало око при спробі уважно його роздивитися.

— Задоволений? — спитала повитуха.

— Що? А. Так. По правді кажучи, так. Чому ж ні?

Вона відкинула ковдру. Коваль поглянув і сковтнув.

— О ні, — прошепотів він. — Він же сказав...

— А він що міг про це знати? — глузливо спитала Бабуня.

— Але він сказав, що це буде син!
— Хлопче, як на мене, це не схоже на сина.
Коваль гепнувся на табурет і обхопив голову руками.
— Що ж я накоїв? — простогнав він.
— Подарував світові першу жінку-чаклуна, — відповіла повитуха.
— А хто се в нас такий холосий?
— Га?
— Я до дитини говорю.

Біла кішка замуркотіла й вигнула спину, ніби тручись об ноги давнього друга. Це було дивно, бо поряд нікого не було.

— Дурень я, дурень, — промовив голос, якого не міг почути жоден смертний. — Я ж гадав, чари самі знають, що робити.

— МОЖЛИВО, ТАК І Є.

— Якби я міг щось виправити...

— ШЛЯХУ НАЗАД НЕМАЄ. ШЛЯХУ НАЗАД НЕМАЄ, — сказав важкий, глибокий голос так, ніби зачинилися двері склепу.

Згусток порожнечі, що був раніше Стукком Біллетом, на мить замислився.

— Але в неї буде море проблем.

— ТАКЕ ЖИТТЯ. ПРИНАЙМНІ, НАСКІЛЬКИ Я ЧУВ — САМ БО, ЗВИЧАЙНО, НЕ ЗНАЮ.

— Як щодо реінкарнації?

Смерть завагався^[4].

— ТОБІ ЦЕ НЕ СПОДОБАЄТЬСЯ, ЗАПЕВНЯЮ.

— Я чув, дехто це робить постійно.

— ПОТРІБНА ПРАКТИКА. МУСИШ ПОЧАТИ З МАЛОГО І РУХАТИСЯ ВГОРУ. ТИ Й УЯВЛЕННЯ НЕ МАЄШ, ЯК ЖАХЛИВО БУТИ МУРАХОЮ.

— Невже так погано?

— НЕ ПОВІРИШ. А З ТВОЄЮ КАРМОЮ Й НА МУРАХУ СПОДІВАТИСЯ НЕ ВАРТО.

Дитину віднесли назад до матері, а коваль лишився сидіти, невтішно спостерігаючи за дощем.

Стукк Біллет чухав кішку за вухом і думав про своє життя. Воно було довгим (одна з переваг чарівницького фаху), і він зробив чимало

такого, про що йому неприємно було згадувати. Саме час...

— Я НЕ МОЖУ СТОВБИЧИТИ ТУТ ЦІЛИЙ ДЕНЬ, — із докором сказав Смерть.

Чарівник поглянув на кішку і вперше зауважив, який дивний вона тепер мала вигляд.

Живі часто нездатні оцінити, який складний на вигляд світ для небіжчиків. Адже коли смерть вивільняє ваш розум від гамівної сорочки трьох вимірів, вона відсікає його і від Часу, який є просто ще одним виміром. Тож хоча кішка, яка терлась об його невидимі ноги, поза всяким сумнівом була тією ж кішкою, яку він бачив кілька хвилин тому, вона також явно була крихітним кошеням і товстою напівсліпою старою кицькою, а ще — всіма проміжними стадіями.

І все це одночасно. Оскільки перша стадія була маленьких розмірів, тварина нагадувала білу котоподібну морквину — опис, яким доведеться задовольнитися, доки люди не винайдуть годящих чотиривимірних прикметників.

Кістлява рука Смерті м'яко торкнулася Біллетового плеча.

— ХОДИМО, СИНУ МІЙ.

— Я зовсім нічого не можу зробити?

— ЖИТТЯ — ДЛЯ ЖИВИХ. ДО ТОГО Ж ТИ ВІДДАВ ЇЙ СВІЙ КОСТУР.

— Це так. Що є, то є.

Повитуху звали Бабуня Доцевіск. Вона була відьмою. У Вівцескельних горах це було цілком прийнятним, і ніхто не говорив про відьом поганого слова. Принаймні, якщо хотів прокинутися вранці в тому ж тілі, в якому лягав спати.

Коваль продовжував похмуро вдивлятися в дощ, коли вона знову спустилася сходами й поплескала його по плечу рукою в бородавках. Він підняв погляд.

— Що ж мені робити, Бабуню? — спитав він, не в змозі приховати благання в голосі.

— Що ти зробив із тілом чаклуна?

— Поклав у повітці для дров. Це було правильно?

— Поки зійде, — жваво сказала вона. — А тепер ти повинен спалити костур.

Обоє обернулися й поглянули на важкий костур, що його коваль поставив у найтемнішому закутку кузні. Здавалося, він ось-ось погляне на них у відповідь.

— Але ж він чаклунський, — прошепотів коваль.

— І що?

— Він горітиме?

— Ніколи не бачила деревини, яка б не горіла.

— Мені здається, це неправильно!

Бабуня Дощевіск ляснула великими дверима кузні й сердито обернулася до нього.

— Послухай-но, Гордо Ковалю! — сказала вона. — Жінки-чаклуни — це теж неправильно! Цей тип чарів не для жінок, це — чаклунські чари, книги, зірки й гемеметрія. Вона ніколи це не опанує. Хто чув про жінку-чаклуна?

— Ну, є ж відьми, — невпевнено сказав він. — І, я чув, заклинательки.

— Відьми — то геть інша справа, — відрубала Бабуня. — Це — чари від землі, а не від неба, і чоловік нізащо ними не оволодіє. А заклинательки взагалі не варті згадки. Послухай моєї поради: спали костур, поховай тіло й нікому не зізнавайся, що щось подібне взагалі відбулось.

Коваль неохоче кивнув, підійшов до горнила і качав міхи, доки не посипалися іскри. Потому він повернувся до костура. Той не вдалося навіть поворухнути.

— Я не можу його зрушити!

Він смикав дрючка, аж доки на лобі не виступив піт. Дрючок уперто відмовлявся ворухнитись.

— Дай-но я спробую, — запропонувала Бабуня, сягаючи повз нього до костура.

Щось затріщало і в повітрі війнуло розпеченою жерстю. Коваль із тихим скавулінням кинувся через усю кузню до протилежної стіни, під якою раптом опинилася догори дригом Бабуня Дощевіск.

— З тобою все гаразд?

Вона розплющила очі, схожі на два розлючені діаманти, й промовила:

— Ах, так? То он воно як?

— Що воно «як»? — перепитав геть збитий з пантелику Коваль.

— Допоможи мені, телепню. І принеси колун.

Її тон ясно давав зрозуміти, що краще послухатися. Коваль відчайдушно розкидав купу старого мотлоху в глибині кузні й видобув стару двогостру сокиру.

— Чудово. Тепер знімай фартуха.

— Навіщо? Що ти збираєшся робити? — здивувався коваль, явно перестаючи розуміти, що відбувається.

Бабуня роздратовано зітхнула.

— Бо це шкіра, бовдуре. Я обгорну її навколо руків'я. Вдруге на той самий трюк я не попадуся!

Коваль вибрався з важкого шкіряного фартуха і боязко передав його старій.

Вона обгорнула ним сокиру і на пробу помахала нею в повітрі. Потому Дощевіск, схожа у світлі розпеченого ковадла на павука, перетнула приміщення і, тріумфально хекнувши, із силою опустила лезо точно на центр костура.

Щось луснуло. Щось закричало, як куріпка. Щось гримнуло. Запала тиша.

Коваль, не ворухнувши головою, повільно простягнув руку й торкнувся леза. На руків'ї його вже не було. Воно увіп'ялося в двері, прихопивши шматочок ковалевого вуха.

Бабуня, з дещо невпевненим виглядом після такого удару по цілком нерухомій цілі, втупилася в уламок дерева в своїх руках.

— Н-н-ну, — затинаючись, промовила вона. — В т-т-таком-му разі...

— Ну ні, — твердо сказав Коваль, потираючи вухо. — Що б ти не запропонувала — ні. Забудь. Я сховаю його серед мотлоху. Ніхто й не помітить. Кинь це. Це ж просто дрючок.

— Просто дрючок?

— Маєш кращі ідеї? Такі, щоб я не залишився без голови?

Вона пильно подивилася на костур, який, схоже, не звернув на це ані найменшої уваги.

— Поки що ні, — зізналася вона. — Але дай мені трохи часу...

— Гаразд, гаразд. Але зараз маю купу справ — непоховані чаклуни, знаєш, усяке таке...

Коваль витягнув з-за задніх дверей лопату й завагався.

— Бабуню...

— Що?

— Ти не знаєш, як саме слід ховати чаклунів, щоб їм це подобалось?

— Знаю!

— І як же?

Бабуня Дощевіск на мить затрималася біля початку сходів.

— Неохоче.

Пізніше, коли останній промінь повільного світла полишив долину, на землю м'яко опустилася ніч, а у всіяному зірками небі засяяв блідий, умитий дощами місяць, у темному садку за кузнею можна було почути то брязкіт лопати об випадковий камінь, то приглушену лайку.

Перша у цьому світі жінка-чарівник спала в колисці на другому поверсі, і їй не снилося нічого особливого.

Біла кішка куняла на персональному лежку поблизу горнила. Єдиним звуком у кузні було потріскування жарин, що хололи під шаром попелу.

Костур, як і хотів, лишався в кутку, огорнутий темрявою, яка видавалася дещо темнішою, ніж звичайна темрява.

Час минав — у чому, загалом, і полягає його робота.

Щось тихо задзвеніло, кузнею пролетів вітерець. Незабаром кішка сіла і почала з цікавістю спостерігати.

Настав світанок. Тут, у Вівцескельних горах, світанки завжди вражали, особливо після того, як буря прочистить повітря. З долини, де розташувалися Міцні Горішки, можна було бачити нижчі гори та передгір'я, забарвлені в пурпурове й оранжеве ранковим світлом, що повільно стікало по них (адже у надпотужному чародійському полі Дискосвіту світло рухається саме повільно), а над безкраїми рівнинами вдалині все ще каламутилася тінь. Ще далі вряди-годи побликувало море. Власне кажучи, звідси можна було бачити аж до краю світу. Це не поетичне перебільшення, а залізобетонний факт: адже цей світ однозначно плаский, і, як відомо, його несуть через космос чотири слони, які й самі стоять на панцирі Великого А'Туїна, гігантської Небесної Черепахи.

Мешканці Міцних Горішків прокидаються. Коваль щойно прийшов до кузні і виявив, що вона така охайна, якою не була вже років сто: всі інструменти на своїх місцях, підлогу заметено, а горнило готове до роботи, як новеньке. Ось він сидить на ковадлі, яке чомусь опинилося під стіною навпроти, дивиться на костур і щосили намагається думати.

Протягом подальших семи років не відбувалося нічого цікавого, коли не рахувати того, що в садку біля кузні одна яблуня виросла значно вищою за решту, й саме на цю яблуню постійно видиралася дівчинка — шатенка з діркою між передніми зубами та з рисами обличчя, які обіцяли стати в майбутньому якщо не красивими, то, щонайменше, привабливими.

Ім'я їй було Ескарина, для чого не було особливих підстав, хіба що крім того, що її матері подобалося звучання цього слова. І хоча Бабуня Дощевіск уважно стежила за нею, вона так і не помітила аніякісінького сліду чародійства. Авжеж, дівчинка значно більше, ніж інші дівчатка, лазила по деревах та з галасом гасала двором — але дівчинці, яка живе поруч із чотирма старшими братами, багато чого можна пробачити. Врешті-решт відьма почала заспокоюватися, дедалі більше запевняючи себе, що чародійство до малої не приклеїлося.

От тільки чародійство — воно як граблі, що лежать у високій траві.

Настала чергова зима, й вона була суворою. Хмари купчилися довкола Вівцескель, як величезні вгородані вівці, наповнюючи ущелини снігом і перетворюючи діброви на безмовні та темні печери. Перевали завалило, і нові каравани могли прийти лише навесні. Міцні Горішки перетворилися на острівець тепла та світла.

Якось за сніданком мама Еск сказала:

— Я непокоюся через Бабуню Дощевіск. Щось давно її не видно...

Коваль зиркнув на неї поверх ложки з вівсянкою.

— А я ні, — сказав він. — Вона...

— Вона носата! — втрутилася Еск.

Обоє батьків втупились у неї.

— Немає жодних підстав так висловлюватися! — строго заявила матір.

— Але тато каже, що вона вічно пхає свого...

— Ескаріно!

— Але він...

— Тобі що сказано?

— Але ж він *справді* казав, що вона...

Коваль нахилився і ляснув її по сідниці. Не дуже сильно — але негайно про це пошкодував. Авжеж, сини отримували від нього й ляща, і навіть ременя (коли на нього заслуговували).

Проблема з донькою полягала в тому, що вона мала дратівливу звичку сперечатися навіть тоді, коли суперечку слід було давно завершити. Це завжди збивало його з пантелику.

Мала розревілася. Коваль, сердитий сам на себе, встав і, важко ступаючи, рушив до кузні. Раптом звідти почувся гучний тріск, а потім — глухий удар.

Його знайшли непритомним на підлозі. Потім він завжди стверджував, що вдарився головою об одвірок — але це було б досить дивно, враховуючи те, що на зріст коваль був невисокий, і раніше завжди проходив до кузні без перешкод. Хай там як, він був упевнений, що ця прикрість не мала жодного зв'язку з майже непомітним порухом у найтемнішому закутку кузні.

Невідь-чому ці події визначили весь той день. Того дня скрізь бився посуд, усі плутались одне в одного під ногами і безпричинно дратувалися. Есчина мама розбила кухля, що належав ще її бабусі, а на горіщі попрів цілий ящик яблук.

Горнило в кузні згасло, і його ніяк не вдавалося роздмухати. Старший син Джаймс Ковальчук послизнувся на втопаному снігу й сильно забив собі руку. Біла кішка — чи хтось із її нащадків, адже кішки вели власне, окреме та багатогранне життя на сіннику поряд із кузнею — видряпалася на буфет і нізачо не хотіла спускатися. Навіть небо тиснуло, наче старезний матрац, а повітря, попри снігопад, видавалося задущливим.

Через перенапружені нерви, нудьгу та кепський настрій сама атмосфера, здавалося, гула, ніби перед грозою.

— Так! З мене годі! — вигукнула мама Еск. — Церне, підіть-но з Гальтою й Еск до Бабуні, та... А де Еск?!

Двоє молодших синів, що без особливого захвату борюкалися під столом, підняли голови.

— Пішла в садок, — сказав Ґальта. — Знову.

— То заберіть її та йдіть уже!

— Але ж мороз!

— І знову сніг починається!

— Вам іти тільки милу, дорога чиста, і взагалі, хто це в нас одразу помчав надвір, щойно випав перший сніг? Забирайтесь і не повертайтеся, доки у вас не покращає настрій.

Еск, як виявилось, сиділа на розвилці великої яблуні. Хлопці не дуже любили це дерево. По-перше, воно так обросло омелою, що здавалося вкритим листям навіть серед зими. По-друге, його плоди були дрібними, кислючими й за одну ніч перетворювалися на гниляки, в яких роїлися оси. Нарешті, хоча видряпатися на нього було наче й неважко, у найнесподіваніший момент на ньому ламалися гілки чи воно просто вислизало з-під ніг. Церн запевняв, що якимось одна гілка зламалася саме для того, щоб його скинути. Але дерево цілком толерувало Еск, і та мала звичку сидіти на ньому, коли її що-небудь стомлювало, або діставало, або їй просто хотілося побути на самоті. Хлопці відчували, що природне право кожного старшого брата трохи помордувати сестричку закінчувалося біля коренів цієї яблуні. Тому вони кинули в Еск сніжкою. Сніжка не влучила.

— Ми тут йдемо до бабці Доцевіск...

— Але тобі не обов'язково з нами...

— Бо через тебе ми йтимемо довше, і, швидше за все, ти будеш нюняти дорогою.

Еск пильно подивилася на братів. Насправді вона плакала дуже нечасто, бо цим нічого не добитися.

— Коли не хочете, аби я йшла — то я піду, — сказала вона. (Між близькими родичами такі речі правлять за логіку).

— Та ні, ми дуже хочемо! — негайно мовив Ґальта.

— Страшенно рада це чути, — відповіла Еск, зістрибуючи на втоптаний сніг.

Вони взяли з собою кошика, в якому лежали копчені сосиски, варені яйця та — оскільки їхня матір була завбачливою не менш, аніж щедрою — велика банка персикового варення. Його ніхто в родині не любив, але матір уперто робила його кожного року, коли достигали крихітні дикі персики.

Мешканці Міцних Горішків навчилися співіснувати з тривалими зимовими снігами, тож дороги за межами села були огорожені дошками — по-перше, щоб їх поменше заносило снігом, а головне — щоб перехожі не губилися. Утім, останнє для місцевих не було великою проблемою, бо якийсь неоспіваний геній із сільради ще кілька поколінь тому подав ідею зробити зарубки на кожному десятому дереві в лісах навколо села в радіусі двох миль. Це забрало силу-силенну часу, а оновлення зарубок відтоді було обов'язком кожного селянина, який мав вільний час — але взимку, коли людина могла загубитися в заметілі за кілька кроків від власної хати, не одне життя було врятоване візерунком із зарубок, намацаним через налиплий сніг допитливими пальцями.

Коли знову засніжило, вони саме звернули зі шляху й рушили стежкою вгору, туди, де влітку будиночок відьми потопав у буянні малини та загадкових відьомських трав.

— Жодних слідів навколо, — сказав Церн.

— Крім лисячих, — уточнив Гальта. — Кажуть, вона вміє ставати лисицею. Або ким хочеш. Навіть птахом. Ось чому вона завжди все про всіх знає.

Вони обережно роззирнулися. Дійсно, з далекого пенька за ними спостерігала якась неохайна ворона.

— Кажуть, за шляхом на Тріснуту Вершину є ціла сім'я, що вміє перетворюватися на вовків, — продовжив Гальта, який був не тим хлопцем, що легко полишає таку цікаву тему для розмови. — Бо якось уночі хтось підстрелив вовчицю, а наступного ранку їхня тітка кульгала, і на нозі в неї була рана від стріли, і...

— Не думаю, що люди можуть перетворюватися на звірів, — повільно сказала Еск.

— Та що ви, пані Всезнайко?

— Бабуня досить велика. Якби вона перетворилася на лисицю, що стало б із тими її частинами, які не помістилися б?

— Вона вчаклувала б їх усередину, — сказав Церн.

— Не думаю, — сказала Еск, — що чаклунство працює саме так. Не можна просто взяти і змусити щось трапитись. Тут, як би його сказати... Ну, це як дошка-гойданка: якщо опустити один кінець, протилежний піднімається...

Її голос затих. Брати зміряли її поглядами.

— Уявляю собі Бабуню на гойданці, — сказав Гальта. Церн хихикнув.

— Та ні, я просто хотіла сказати, що кожного разу, коли щось трапляється, неодмінно трапляється і щось інше, — невпевнено мовила Еск, огинаючи особливо великий замет. — Тільки... в протилежному напрямку.

— Дурниці, — заперечив Гальта. — Пам'ятаєш, влітку був ярмарок, і там був справжній чаклун, то він робив так, що всякі птахи та інші штуки з'являлися зовсім з нічого. Тобто це просто ставалося: він говорив оті слова, змахував руками, і це ставалося. Без жодних дошок.

— Зате була справжня гойданка, — сказав Церн. — І така штука, де треба було поцілити одними штуками в інші штуки, щоб виграти якісь штуки.

— І ти, Церне, ні разу не влучив.

— Ти теж ні разу не влучив, і сказав, що ті штуки приклеєні, щоб їх не можна було збити, а ще сказав...

Розмова побігла в інший бік, ніби пара цуценят. Еск слухала упіввуха. «Я знаю, що я мала на увазі, — сказала вона собі. — Чаклувати неважко, треба тільки знайти місце, де все в рівновазі, й зробити поштовх. Будь-хто так може, і немає тут ніякого чаклунства. А різні чудернацькі слова й розмахування руками — це... це просто для...»

Вона раптом спинилася, здивувавшись із самої себе. Вона таки знала, що мала на увазі! В голові вона прекрасно все розуміла. От тільки не знала, як це пояснити на словах — навіть самій собі. Як же це жахливо — знайти у власній голові якісь речі й не знати, як скласти їх до купи. Це...

— Ворушися, бо весь день ходитимемо.

Вона струснула головою й поквапилася за братами.

Будиночок відьми мав стільки добудов та прибудов, що годі було зрозуміти, який вигляд мала найперша будівля, і чи вона взагалі коли-небудь існувала. Влітку його оточували грядки, густо порослі тим, що Бабуня, без уточнень, називала «зіллям». Дивні то були рослини: одні були волохаті, другі притискалися до землі, треті перепліталися між собою; з чудернацькими квітами, яскравими плодами та неприємно випнутими стручками. Для чого вони, знала тільки Бабуня, і будь-який

лісовий птах, що з голоду наважувався вчинити на них замах, повертався із заростей з дурнуватим смішком, натикаючись на все підряд (а часом не повертався зовсім).

Зараз город лежав під глибоким снігом. На жердині самотньо тріпотів ганчір'яний флюгер: сама Бабуня не була прихильницею польотів, але декотрі її приятельки досі користувалися мітлами.

— Дім на вигляд порожній, — сказав Церн.

— Диму немає, — погодився Ґальта.

«Ці вікна — як очі, що дивляться на нас», — подумала Еск, але лишила цю думку при собі.

— Це ж усього лише хата Бабуні, — промовила вона натовістю. — Усе гаразд.

Дім просто-таки випромінював порожнечу. Вони це відчували. Вікна й *справді* скидалися на очі, чорні й зловісні на сніговому тлі. До того ж узимку у Вівцескельних горах ніхто ніколи не дозволяв печі згаснути — це було питання престижу.

Еск хотіла сказати: «Ходімо додому», але зрозуміла: як тільки вона це зробить, хлопці не те що підуть, а чкурнуть щодуху. Тож натовістю вона мовила:

— Мама казала, що в туалеті на гвіздку завжди висить ключ.

Це було не набагато краще. Навіть у звичайному чужому туалеті можна натрапити на халепу у вигляді осинового гнізда, гігантських павуків чи загадкових істот, що шарудять на даху. А однієї особливо суворої зими такий туалет обрав за місце сплячки невеликий ведмідь, і вся родина потерпала на гострий закріп, доки тваринку не переконали перебраться на сінник. В туалеті ж відьми могло бути *що завгодно*.

— Я піду погляну? — додала вона.

— Іди, коли хочеш, — швидко відгукнувся Ґальта, майже вдало приховавши полегшення.

Насправді, коли Еск нарешті відчинила привалені снігом двері, за ними все було чистенько й охайно, і не містилося нічого, зловіснішого за старий журнал під назвою «Альманах» — чи то пак, десять половин старого журналу, дбайливо причепленої на цвях. Бабуня Доцєвіск мала певні філософські заперечення проти читання, але в жодному разі не стверджувала, що преса не приносить користі — особливо преса з такими чудовими тонкими сторінками.

Ключ лежав на поличці одразу за дверима, ділячи її з лялечкою якогось метелика та недопалком свічки. Намагаючись не потривожити лялечку, Еск обережно взяла ключ і поквапилася назад до хлопців.

Іти до передніх дверей не мало сенсу. Передні двері в Міцних Горішках використовували лише для введення молодят та виносу небіжчиків, а Бабуня завжди намагалася не опинитися ні серед перших, ні серед других.

Перед дверима чорного ходу лежали кучугури снігу, а в діжці з водою, що стояла поруч, давно не розбивали лід.

Доки вони прокопалися до дверей та умовили ключ повернутися в замок, небо вже починало світлішати.

У просторій кухні було темно і холодно, і пахнуло тільки снігом. Власне, темно там було *завжди*, але вони звикли бачити яскраве полум'я у великому каміні та вдихати густі випари чогось, що Бабуня там варила, й від чого іноді боліла голова чи починалися видіння.

Вони невпевнено обходили перший поверх, гукаючи Бабуню, доки Еск не вирішила, що відтягувати мандрівку нагору більше не можна. Клямка на дверях до вузьких сходів клацнула значно гучніше, ніж слід би.

Бабуня лежала на ліжку з руками хрест-навхрест на грудях. Вітер розчохнув невеличке віконце, і підлогу та ліжко засіяв занесений ним сніжний пил.

Еск дивилася на клаптикову ковдру, на якій лежала старенька: часом незначна деталь розростається й заповнює цілий світ. Вона ледь чула, як заплакав Церн: їй пригадалося, як її батько зшив цю ковдру дві зими тому, коли снігу було майже стільки, як зараз, і в кузні було мало справ. І як він використав неймовірну кількість найрізноманітніших тканин, що потрапляли до Міцних Горішків з усіх кінців світу — шовк, шкіру перевертня, бавовну, шерсть тарги^[5]... І, звісно, позаяк він не був вправним кравцем, результатом стала дивна грудкувата штукенція, більше схожа на пласку черепаху, ніж на ковдру — тож мама Еск щедро вирішила подарувати штукенцію Бабуні на минулу Ніч Гуляння Кабанів, і...

— Вона померла? — спитав Ґальта, ніби Еск була експертом у таких речах.

Еск втупилася у Бабуню Доцевіск. Обличчя старенької було схудлим і посірілим. Чи саме такі на вигляд померлі? Чи мають

підніматися й опускатися її груди?

Гальта опанував себе.

— Треба піти когось покликати. І йти треба зараз, бо ось-ось споночіє, — рішуче сказав він. — Але Церн лишиться тут.

Брат нажахано подивився на нього.

— Навіщо? — спитав він.

— При мертвих має хтось лишатися, — пояснив Гальта. — Пам'ятаєш, коли помер старий Дергарт, то батькові довелося йти й сидіти над ним цілу ніч, зі свічками й усім таким? Інакше прийде яка-небудь гидота і забере твою душу... куди-небудь, — незграбно завершив він. — І тоді ці померлі повертаються і починають повсюди тебе переслідувати.

Церн приготувався заплакати знову. Еск швидко сказала:

— Я лишуся. Я не проти. Це ж усього лише Бабуня.

Гальта з відвертим полегшенням перевів подих.

— Запали свічки чи щось таке, — сказав він. — Гадаю, все робиться саме так. І ще...

Щось зашкреблось об підвіконня. На ньому сиділа ворона і з підозрою кліпала на дітей. Гальта зарепетував і кинув у неї шапкою. Ворона злетіла з докірливим «кар», і він зачинив вікно.

— Я її вже бачив у цих місцях, — сказав хлопець. — Мабуть, Бабуня її підгодовує... Підгодовувала, — виправився він. — Хай там як, ми швидко повернемося з ким-небудь. Ходім, Церне.

Вони з тупотом скотилися по сходах. Еск провела їх і зачинила двері на засув.

Сонце над горами перетворилося на червонясту кулю, і вже з'явилися перші зірки.

Еск понишпорила по кухні й нарешті знайшла огризка сальної свічки та кресало. Вона добряче поморочилася, перш ніж таки запалила свічку й поставила її на стіл — хоча насправді свічка аж ніяк не освітлювала кімнату, а лише населяла напівморок тінями. Потім дівчинка знайшла біля схололого каміна крісло-гойданку Бабуні й усілася в нього чекати.

Ішов час. Нічого не траплялося.

Раптом пролунав стукіт у вікно. Еск підняла майже догорілу свічку і поглянула крізь товсте кругле скло. На неї вирячилося кулясте жовте око.

Гніт догорів, і свічка згасла.

Еск завмерла, майже не дихаючи. Стукіт повторився. На кілька митей запала тиша, а тоді забрязкотів засув на дверях. Хлопці сказали: прийде яка-небудь гидота...

Дівчинка навпомацки повернулася до крісла, ледь не спіткнувшись об нього, підтягла його до дверей і, як могла, підперла ним двері. Засув брязнув іще раз, і запала тиша.

Еск вичікувала аж до дзвону у вухах. Раптом хтось тихо, але наполегливо забарабанив у віконце літньої кухні. По хвили це припинилося — а за мить почалося в спальні в неї над головою: тихе шкрябання, таке, що буває від кігтів.

Еск відчувала, що має бути відважною, але подібної ночі відвага тримається лише доки не згасне свічка. Вона зрозуміла, що йде назад, через темну кухню, щосили замруживши очі.

В камін з глухим ударом звалився великий шматок сажі, й Еск почула з димоходу відчайдушне дряпання. Вона відкинула засув, розчахнула двері й стрімголов вилетіла в ніч. Холод ударив її, як ножем. Мороз уклав сніг корою насту. Вона не знала, куди біжить, але мовчазний жах вселив у неї палку рішучість дістатись туди якомога скоріше.

В будинку з роздратованим бурмотінням гепнулася в камін вимазана сажею ворона. Вона важко застрибала в темряву, а за мить ляснула клямка дверей нагору, й на східцях почулося тріпотіння крил.

Еск потяглася, наскільки діставала, вгору і стала обмацувати дерево в пошуках зарубки-дороговказу. Цього разу їй пощастило, але візерунок ямочок та канавок вказував, що вона — десь за милю від села і бігла геть не в той бік.

На небі висів місяць, схожий на круглий сир, і розсипалися зірки — маленькі, яскраві й безжальні. Навколишній ліс був мішаниною тіней на блідому снігу, і, як помітила Еск, не всі з цих тіней були нерухомими.

Усі знали, що в горах є вовки, бо іноді ночами їхнє виття долиняло з верховіть. Але вони нечасто наближались до села: ці вовки походили від тих предків, які вижили, бо зрозуміли, що людська плоть проти гострих зубів має гостре залізо. Проте погода стояла сувора, і ця зграя зголодніла достатньо, щоб забути про природний добір.

Еск пригадала те, чого навчали всіх дітей. Залізь на дерево. Розпали багаття. Якщо вже нічого не вийшло, схопи дрючка і спробуй хоч би поранити звіра. Але ніколи, ніколи не намагайся тікати.

Дерево, до якого вона притискалася спиною, було буком — із рівною гладенькою корою.

Еск побачила, як від моря пітьми перед нею відокремилась і почала потроху наблизатися довгаста тінь. Змучена, перелякана, не тямлячи себе, вона впала на коліна в пекучий сніг, відчайдушно намагаючись намацати якого-небудь дрючка.

Бабуня Дощевіск розплющила очі й побачила потріскану стелю, що провисала, наче дах намету.

Вона сфокусувалася на тому, що має руки замість крил і більше не мусить стрибати, а може ходити. Після запозичення завжди варто трохи полежати, щоб розум звик до тіла — та наразі вона не мала часу.

— Хай їй грець, тій дитині, — пробурмотіла вона і спробувала злетіти на бильце ліжка. За нею з помірним інтересом спостерігала ворона, яка виконувала цей фокус десятки разів. Ця ворона вважала (наскільки птахи на це здатні), що стабільне харчування шматочками шинки та добірними об'їдками плюс тепле сідало по ночах — то цілком пристойна плата за клопіт час від часу пускати Бабуню собі в голову.

Бабуня відшукала свої черевики й загупала східцями вниз, щосили опираючись внутрішньому поклику просто спланувати.

Двері були прочинені навстіж, і на підлогу вже встигло намести купку дрібного сніжку.

— Щоб тебе, — вилаялася Бабуня, роздумуючи, чи не спробувати розшукати свідомість Еск. Але людський розум — далеко не такий меткий та чистий, як тваринний; до того ж ліс був настільки щільно заповнений мислячими істотами, що шукати когось конкретно було справою настільки ж безнадійною, як дослухатись до плюскотіння водоспаду під час грози. Проте Бабуня одразу відчула об'єднану свідомість вовчої зграї — гострий сморід, що, здавалося, сповнював рот смаком крові.

Тут вона вгледіла на кірці насту напівзаметені снігом маленькі сліди. З бурмотінням та лайкою Бабуня Дощевіск загорнулася в шаль і поквапилася по цих слідах.

Біла кішка на свої лежанці в кузні прокинулася від якогось звуку, що почувся з найтемнішого закутка. Коваль, до якого хлопчики прибігли майже в істериці, старанно зачинив за собою двері, тож кішка з цікавістю спостерігала, як довга тонка тінь ткнулася в замок і перевірила петлі.

Двері були дубові, загартовані теплом від горнила та часом — але це не завадило їм вилетіти аж на протилежний бік вулиці.

Коваль, що хутко крокував дорогою, почув у небі дивний звук. Почула його й Бабуня Дощевіск. Неначе кудись мчав надзвичайно цілеспрямований вихор — чи зграя гусей — і снігові хмари довкола скипали й скручувались.

Коли звук просвердлив повітря над самісінькими верхівками дерев і вискочив на галявину, його почули й вовки. Але вони почули його запізно.

Бабуні Дощевіск більше не треба було йти по маленьких слідах. Вона орієнтувалася на віддалені спалахи примарного полум'я, дивний свист, глухі удари й сповнені жаху та болю завивання. Повз неї, притиснувши вуха, чимдуж промчала пара вовків: вони явно прагнули опинитися подалі звідси, хай там що постане в них на шляху.

Затріщало гілля; щось велике й важке вдарилося об ялину неподалік від Бабуні й зі скавчанням звалилося в сніг. Ще один вовк пролетів по прямій майже на висоті людського зросту і врізався в стовбур.

Потім стало тихо.

Бабуня проштовхалася крізь укрите снігом гілки.

Вона побачила широке коло втоптаного снігу. На межі кола в різних місцях лежали кілька вовків — чи то мертвих, чи то достатньо тямущих, аби не ворухитися.

Костур стирчав зі снігу просто в центрі, і Бабуні, що сторожко обходила його по колу, видавалося, що він обертається, постійно лишаючись до неї «лицем».

Також у центрі кола виднілося щось на кшталт згортка. Бабуня важко опустилася на коліна і обережно простягла до нього руку.

Костур ворухнувся. Порух був майже непомітним, але її рука зупинилася біля самісінького плеча Ескарини. Бабуня пильно поглянула на різьблене дерево і ризикнула ще раз.

Повітря згустилося. Але раптом костур, хоч і стояв на місці, здавалося, відступив. Водночас щось незбагненне ясно дало зрозуміти старій відьмі, що костур аж ніяк не вважає це поразкою: так собі, просто тактичний маневр. І він, костур, не хотів би, щоби вона вважала його переможеним — бо це не так.

Еск здригнулася. Бабуня неуважно її погладила.

— Це я, крихітко. Всього лише стара бабуня.

Згорток розгортатися не побажав.

Бабуня закусил губу. Вона не дуже зналася на дітях і думала про них — коли взагалі про них думала — як про щось середнє між людьми та тваринами. З немовлятами було легше: з одного краю вводили молоко, а інший чистиш, наскільки це можливо. Ще легше було з дорослими: вони самі себе й годували, й чистили. А от між першими та другими лежав цілий світ почуттів, яким вона ніколи всерйоз не цікавилася. Наскільки вона чула, з дітьми головне — не дати їм підчепити яку-небудь смертельну хворобу, та ще сподіватися, що все буде гаразд.

Словом, Бабуня була геть розгублена. Але вона розуміла, що треба щось робити.

— Вовчики-братики нас налякали? — навмання кинула вона.

Попри помилковий план, по-своєму це спрацювало.

— Мені, взагалі, вже вісім, — пролунав приглушений голос зісередини згортка.

— Люди, яким уже вісім, не лежать на снігу, згорнувшись клубочком, — заперечила Бабуня, буквально шкірою відчуваючи, як намагається продертися крізь тонкощі розмови дорослого з дитиною.

Згорток не відповідав.

— Може, у мене вдома знайдеться печиво з молоком, — ризикнула Бабуня.

Це не дало жодних хоч трохи помітних наслідків.

— Ескарино Ковальчук, якщо ти нехайно не почнеш поводитися як слід, я тебе так відшмагаю!

Еск обережно вистромила голову.

— Зовсім не обов'язково так казати, — пробурмотіла вона.

Коли коваль дістався до будиночка відьми, та саме підходила, ведучи Еск за руку. Хлопчаки визирали з-за батькової спини.

— Кхм, — сказав Коваль, не дуже розуміючи, як би його почати розмову з людиною, що мала бути мертвою. — Бабуню, вони сказали мені, що ти, гм... прихворіла.

— Я просто лягла перепочити і, мабуть, закуняла. Я дуже міцно сплю.

— Буває, — невпевнено протягнув Коваль. — Тоді добре. А що з Еск?

— Трохи злякалася, — відповіла Бабуня, стиснувши руку дівчинки. — Тіні й усяке таке... Їй треба зігрітися як слід. Вона трохи перехвилювалася, то я оце хотіла покласти її у своє ліжко. Якщо ти не проти.

Коваль дещо сумнівався, що він не проти. Але він твердо знав, що його дружина, як і решта жінок у селі, ставиться до Бабуні Дощевіск із урочистою повагою, якщо не зі священним трепетом — тож побоювався, що опір вилізе йому боком.

— Звісно, звісно, — сказав він. — Нема питань. То я пошлю по неї завтра вранці, гаразд?

— Так і зробимо, — сказала Бабця. — Я б запросила тебе всередину, але камін погас...

— Ні-ні, все гаразд, — поспішно сказав Коваль. — У мене там вечерея... підгоріти може, — додав він і кинув погляд на Гальту, який розтулив був рота щось сказати, але передумав.

Коли вони пішли під протести хлопців, чиї голоси лунко віддавались між дерев, Бабуня відчинила двері, заштовхнула Еск усередину і замкнула за ними засув. З запасів над комодом вона дістала дві свічки й запалила їх. А зі старої скрині видобула кілька старих, але цілком придатних вовняних ковдр, від яких усе ще пахнуло зіллям проти молі, загорнула Еск у них і всадила її в крісло-гойданку.

Потому відьма з крекотом і рипінням суглобів опустилася на коліна і заходилася розпалювати камін. Це був непростий процес, який передбачав залучення сушених грибів-трутовиків, дерев'яної стружки, шматочків розколотих прутиків та купу спроб і прокльонів.

Еск сказала:

— Не обов'язково так мучитися, Бабуню.

Бабуня скам'яніла, дивлячись на задню загородку каміна. Це була доволі гарна загородка, яку Коваль викував для неї хтозна-коли і

прикрасив зображеннями сов та кажанів. Утім, наразі відьму цікавило не оформлення її каміна.

— Он як? — неймовірно байдужим голосом сказала вона. — А ти, звісно, знаєш кращий спосіб?

— Можна підпалити по-чаклунськи.

Здавалося, Бабуня всю свою увагу приділяє акуратному підкладанню прутиків у слабесенький вогонь.

— І як же це робиться, скажи, будь добра? — поцікавилася вона, звертаючись, схоже, до задньої загородки каміна.

— Ну... — промимрила Еск. — Я... Я не можу згадати. Але ж ти точно маєш знати! Всім відомо, що ти вмієш чаклувати.

— Бувають чари, — відповіла Бабуня, — а бувають чари. Що важливо, дівчинко, то це — знати, на що вони годяться, а на що — ні. І, повір мені, чари не призначені для розпалювання вогню, можеш бути в цьому абсолютно впевнена. Якби Творець хотів, щоб ми розпалювали вогонь чарами, він не дав би нам... е-е-е... сірників.

— Але ти могла б розпалити вогонь чарами? — поцікавилась Еск, доки Бабуня вішала на гак над вогнем старого закіптюженого чайника. — Тобто, якби ти хотіла. Якби це дозволялося.

— Можливо, — сказала Бабуня.

Насправді вона не могла б: вогонь не має розуму, він неживий — і це тільки дві з трьох причин.

— Такий спосіб розпалювати був би значно легшим.

— Коли вже варто щось робити, це варто робити й у не найкращий спосіб, — прорекла Бабуня, шукаючи порятунку в афоризмах, цьому останньому прихистку від дитячої облоги.

— Так, але...

— Жодних «але».

Бабуня попорпалася в потемнілій дерев'яній коробці на шафі. Вона пишалася своїми неперевершеними пізнаннями щодо властивостей вівцескельних трав — ніхто краще за неї не знався на численних способах використання вухостою, бажанки чи любовниці — але, бувало, для досягнення потрібного ефекту їй доводилося вдаватися до маленького запасу прискіпливо виміняних і старанно збережених ліків з Далеких Країв (такими краями, на її думку, було все на відстані більше ніж одноденної подорожі).

Вона покришила в кухля трохи сухого пожовклого листя, полила його медом і гарячою водою з чайника й тицьнула Еск до рук. Потому вона поклала під решітку каміна великого круглого каменя — пізніше, загорнутий у ковдру, він стане грілкою — і, суворо заборонивши дівчинці навіть соватися в кріслі, вийшла до літньої кухні.

Еск, барабанячи п'ятками по ніжках крісла, сьорбала напій. Той мав дивний перчений присмак. Дівчинка дивувалася, що б це таке могло бути. Звісно, вона й раніше куштувала Бабуніні відвари з більшою чи меншою кількістю меду — це залежало від того, чи багато галасу, на думку Бабуні, ви здіймали. Еск знала навіть, що Бабуня славилася на всі Вівцескелі своїми мікстурами від хвороб, про які її мама — а часом і молоді жінки — говорили, стисивши голоси та здійнявши брови...

Коли відьма повернулася, мала спала. Як її вклали до ліжка, і як Бабуня зачинила вікна на засуви, вона не пам'ятала.

Бабуня Дощевіск спустилася вниз і підсунула крісло-гойданку поближче до вогню.

«В голові цієї дитини щось причаїлося», сказала вона собі. Їй не хотілося думати, що це таке, але вона пам'ятала, що сталося з вовками. І ці балачки про розпалювання вогню за допомогою чарів... Так роблять чарівники. Це — одна з перших речей, яких їх навчають.

Бабуня зітхнула. Був тільки один шлях усе з'ясувати, а вона вже трохи застара для таких фокусів.

Бабуня взяла свічку і пройшла через літню кухню в одну з прибудов, де жили її кози. Вони спокійно позирали на неї зі своїх стійл, сидячи там, ніби хутрянні мішки; три пащеки ритмічно опрацьовували денну норму сіна. Тепле повітря трохи пахнуло кишковими газами.

Між балок під стріхою сиділа невеличка сова: одне з численних створінь, які вирішили, що життя у Бабуні варте того, аби вряди-годи потерпіти. За першим покликом вона спурхнула Бабуні на руку; відьма, задумливо погладжуючи кулеподібну голову птаха, роззиралася в пошуках місця, де можна було б зручно лягти. Напевне, ось ця купа сіна підійде.

Вона задмухала свічку й лягла навznak, із совою на пальці. Кози розжовували, відригували й ковтали шматки своєї затишної ночі. Це був єдиний звук в усьому будинку.

Тіло Бабуні знерухоміло. Сова відчула, як відьма входить в її свідомість, і ввічливо посунулася. Бабуня знала, що ще пошкодує про це: після двох запозичень поспіль на ранок вона буде як кисіль, та ще й страшенно хотітиме мишатини. Звісно, замолоду їй було на все те начхати: вона бігала з оленями, полювала з лисицями, вивчала темні та несповідимі шляхи кротів й мало коли ночувала у власному тілі. Але тепер справа йшла куди важче — особливо в плані повернення. Можливо, одного разу вона так і не повернеться, можливо, залишене тіло справді перетвориться на мертву плоть — і, можливо, це було б не так уже й погано.

Цього ніколи не усвідомив би жоден чарівник. Якщо комусь із них спадало на думку ввійти у розум іншої істоти, він робив це як злодій — і не через підступні наміри, а тому, що не уявляв собі іншого способу, недоумок. Але який сенс у тому, щоб захопити владу над тілом сови? Ти ж не вмієш літати, й тобі доведеться вчитися цього все совине життя. А от м'який спосіб полягає в тому, щоб осідлати пташину свідомість, скеровуючи її так само ніжно, як легкий вітерець кружляє осінній листок.

Сова стрепенулася, злетіла на маленьке підвіконня і безгучно ковзнула в ніч.

Хмари вже розійшлися, й блідий місяць вкривав гори полиском. Бабуня безгучно мчала між рядами дерев, споглядаючи світ через совині очі. Коли вже навчишся, то тільки так і варто мандрувати! Запозичення птахів вона любила найбільше: з ними вона досліджувала високі полонини, де не бувало людей; потаємні озера серед чорних скель; крихітні, оточені стінами поля на клаптиках рівної землі, що притупилися до кам'янистих урвищ — володіння загадкових потайних істот.

Якось вона приєдналася до зграї гусей, що пролітали над горами щовесни та щоосені, й пережила найбільший у житті переляк, ледь не проминувши точку повернення.

Сова вилетіла з лісу, ковзнула над дахами села і, здійнявши хмару снігу, сіла на гілку найбільшої яблуні на подвір'ї Коваля. Дерево було щільно вкрите омелою.

Щойно її кігті торкнулися кори, як вона зрозуміла, що не помилилася. Дерево відторгало її, вона фізично відчувала, як воно намагається її відштовхнути.

«Я лишуся», — подумала вона.

У нічній тиші дерево подумало: «Що ж, муч мене, раз я вже дерево. Такі вже ви, жінки».

«Принаймні, тепер від тебе є хоч якась користь. Краще вже бути деревом, аніж чарівником, еге ж?»

«Насправді не так уже й погано, — погодилося дерево. — Сонце. Свіже повітря. Купа часу для роздумів. І ще — бджоли навесні».

У слово «бджоли» дерево вклало щось настільки хтиве, що Бабуня, яка тримала кілька вуликів, вирішила назавжди відмовитись від уживання меду. Це було ніби згадати, що яйця — то ненароджені курчата.

«Я тут з приводу тієї дівчинки, Еск», — просичала вона.

«Перспективна дитина, — подумало дерево. — З цікавістю за нею спостерігаю. До того ж вона любить яблука».

«Ну ти й тварюка», — вражено подумала Бабуня.

«А що я такого сказав? Може, ще попросити вибачення за те, що я не дихаю?»

Бабуня переступила ближче до стовбура.

«Ти маєш відпустити її, — подумала вона. — Чародійство починає прориватися назовні».

«Уже? Я вражений», — відповіло дерево.

«Це не те чародійство!, — верескнула Бабуня. — Це — чари чаклунів, не жіночі! Вона ще не знає, що це, але сьогодні її чари вбили з десяток вовків!»

«Грандіозно», — подумало дерево.

Бабуня загукала від люті.

«Грандіозно? А якщо вона посвариться з братами і знавісніє, що тоді?»

Дерево знизало гілками. З гілок посипався каскад сніжинок.

«Ну то навчи її», — подумало воно.

«Навчити? Що я знаю про навчання чарівників?!»

«То відправ її до Академії».

«Вона дівчина!» — загукала Бабуня, стрибаючи на гілці вгору-вниз.

«І що? Хто сказав, що дівчина не може стати чарівником?»

Бабуня завагалася. З тим же успіхом дерево могло б спитати, чому риби не можуть стати птахами. Вона глибоко вдихнула, почала

говорити... і спинилася. Вона знала: існує гостра, дошкульна, спопеляюча, а головне — самоочевидна відповідь. От тільки, на її безмежне роздратування, ця відповідь ніяк не спадала їй на думку.

«Жінки ніколи не ставали чарівниками, — подумала вона. — Це неприродно. Це все одно, що чоловік став би відьмою».

«Якщо ти визначаєш відьму як особу, що поклоняється всемогутньому творцю, цебто вшановує основоположне...», — почало дерево і розводилося кілька хвилин. Бабуня Дощевіск нетерпляче-роздратовано слухала про «Богинь-Матерів» та «примітивні місячні культи», говорячи собі, що хто-хто, а вона знає, що означає бути відьмою. Це означало знатися на зіллі, закляттях, нічних польотах і більш-менш дотримуватись традицій. І це точно не мало нічого спільного з богинями, матерями чи будь-ким іншим, здатним, схоже, на вельми сумнівні фортелі. А коли дерево почало торочити про танці голяка під місяцем, Бабуня намагалася не слухати взагалі: хоча десь під складним нашаруванням її сорочок та спідниць і була дещиця шкіри, важко було б сказати, що вона від цього в захваті.

Дерево завершило свій монолог. Бабуня почекала, чи не надумається воно додати ще щось, і поцікавилася: «То оце і є відьомство?»

«Так, це його теоретична база».

«У вас, чарівників, таки трапляються чудернацькі ідеї».

«Я більше не чарівник, я просто дерево».

Бабуня настовбурчила пір'я: «А тепер послухай-но мене, пане Дерево-Теоретична-Базо! Якби жінки могли ставати чарівниками, вони відрощували б довгі сиві бороди! Вона не буде чарівником, ясно чи ні?! Чарівництво — це неправильний спосіб використовувати чари, чуєш мене ти чи ні?! Це лише спалахи, іскри та вплутування в справи Сил, і вона не торкнеться всього цього навіть пальцем, на добраніч!»

Сова зірвалася з гілки. Бабуню не тіпало від люті лише тому, що це заважало б летіти. Чарівники! Забагато говорять і пришпилюють заклинання до книг, як метеликів, але найгірше — думають, що лише їхні чари й варті того, щоб їх практикувати.

Бабуня була абсолютно впевнена в одному: жінки ніколи не ставали чарівниками, і це не почнеться тепер.

Додому вона повернулася вже при блідому завершенні ночі. Що ж, принаймні, її тіло перепочило під час сну на сіні, тож Бабуня сподівалася провести кілька годин у кріслі-гойданці, збираючися з думками. Це був час, коли ніч іще не зовсім скінчилась, а день ще не зовсім почався, коли думки — яскраві та чіткі, без плутанини та туману. Вона...

Костур стояв біля кухонної шафи, спертий на стіну.

Бабуня застигла.

— Ясно, — сказала вона. — Отак-от, значить? Уже і в моїй власній хаті?

Дуже повільно вона підійшла до каміна, кинула на жар кілька полін і роздмухувала вогонь, доки полум'я з ревінням не здійнялося аж до димаря.

Коли розбурханість вогню досягла рівня, що її задовольнив, Бабуня повернулася, про всяк випадок тихо промимрила кілька охоронних заклять і схопила костур. Він не опирався; вона ледь не впала. Нарешті він у її руках, вона відчуває характерне поколювання й чує потріскування чарів, що вирують у ньому; вона розреготалась. Отже, тепер усе просто. Войовничість костура вичерпано!

Проклинаючи чарівників і всі їхні витвори, вона здійняла костур над головою і з глухим «бух» опустила його у найгарячішу ділянку між язиків полум'я.

Еск закричала. Звук пролетів крізь підлогу спальні й розітнув темний будинок, мов коса.

Бабуня була стара, стомлена й не дуже ясно мислила після такого важкого дня — але у відьмах не втримаєшся, не вміючи реагувати на події швидко і водночас правильно. Вона ще дивилася на охоплений полум'ям костур і чула крик, а руки вже тяглися до почорнілого чайника. Вона вихлюпнула воду у вогонь, вихопила костур із клубів пари й кинулася нагору, з жахом уявляючи, що там побачить.

Еск сиділа на вузькому ліжку. Вона була цілісінька, але пронизливо кричала. Бабуня обійняла дівчинку і спробувала її заспокоїти. Вона не знала точно, як це робиться, але погладжування по спині, що відволікало, та невизначені підбадьорливі звуки, схоже, спрацювали: крик перейшов у плач, а потім, поступово, — у схлипування. Раз у раз Бабуня розбирала слова «вогонь» і «пече», і її

губи стискалися в тонку, сповнену гіркоти риску. Врешті-решт вона вклала дівчинку, підіткнула ковдру й навшпиньки спустилася сходами.

Костур знову стояв під стіною. Без жодного подиву Бабуня побачила, що вогонь не лишив на ньому ані найменшої позначки.

Вона поставила крісло навпроти й сіла, спершись підборіддям на кулак, з виразом похмурої рішучості на обличчі.

Незабаром крісло саме собою почало погойдуватися. Його рипіння було єдиним звуком у тиші, яка густішала, ширилася й заливала кімнату, ніби моторшна імла.

Вранці, поки Еск не прокинулася, Бабуня сховала костура в стрісі — від гріха подалі.

Еск поснідала й випила пінту козячого молока. Події останньої доби не лишили на ній жоднісінького сліду. Вона вперше була в будиночку Бабуні довше, ніж передбачають слова «зазирнути в гості», тож доки стара мила посуд та доїла кіз, Еск скористалася автоматичним, як вона воліла вважати, дозволом розвідати місцевість.

Як виявилось, життя будиночка було не таким уже й простецьким. Взяти, приміром, питання козячих імен.

— Але ж вони мусять якось зватися! — вигукнула Еск. — Все на світі мусить якось зватися!

Бабуня поглянула на неї з-за грушоподібного боку найголовнішої в хліву кози; молоко дзюрчало у мілке відро.

— Гадаю, вони мають імена козячою мовою, — неуважно промовила вона. — Але навіщо їм імена людською?

— Ну... — почала Еск і затнулася. Подумала хвилику і спитала: — А як тоді ти змушуєш їх робити те, що тобі від них треба?

— Вони просто роблять це, та й годі. А коли їм потрібна я, вони мекають.

Еск із серйозним виглядом простягла найголовнішій козі жмут сіна. Бабуня замислено спостерігала за нею. Вона чудово знала, що кози таки мають імена — для власного вжитку: «Коза-моя-дитина», «Коза-моя-мама», «Коза-головна-у-стаді» й чи не десяток інших, не останнім із яких було «Оця-коза». Також вони мали складну ієрархічну організацію стада, чотирикамерні шлунки та травні системи, діловиту роботу яких було добре чути тихими ночами, і Бабуня завжди вважала,

що давати їм оті імена на кшталт Волошки означало б образити шляхетних тварин.

— Еск, — нарешті зважившись, покликала вона.

— Так?

— Ким ти хочеш стати, коли виростеш?

Еск розгубилася.

— Не знаю.

— Добре, — сказала Бабуня, не припиняючи доїти, — як ти гадаєш, що ти робитимеш, коли виростеш?

— Не знаю. Мабуть, вийду заміж.

— А ти хочеш?

Губи Еск почали формувати «Не...», але вона спіймала погляд Бабуні й спинилася трішки подумати.

— Всі дорослі, яких я знаю, одружені, — нарешті сказала вона, подумала ще й обережно додала: — Крім тебе, звичайно.

— Це правда, — погодилася Бабуня.

— А ти не хотіла вийти заміж?

Тепер настала черга задуматися Бабуні.

— Не до того було, — нарешті вимовила вона. — Знаєш, забагато інших справ.

— Тато каже, ти — відьма, — ризикнула Еск.

— Так і є.

Еск кивнула. У Вівцескельних горах відьми мали статус, подібний до того, яким в інших землях користувались черниці, збирачі податків та чистильники вигрібних ям.

Тобто до них ставилися з повагою, інколи навіть із шаною, їм, як правило, аплодували за те, що вони робили справи, які, за логікою, мали бути зроблені — але ніхто не почувався зручно в їхній компанії.

Бабуня спитала:

— А ти хотіла б навчитися відьомства?

Очі Еск спалахнули.

— Тобто чародійства? — перепитала вона.

— Так, чародійства. Тільки не того, яке для феєрверків. Справжнього.

— А ти вмієш літати?

— Є речі, кращі за польоти.

— І я їх можу опанувати?

— Якщо твої батьки погодяться.

Еск зітхнула.

— Тато буде проти.

— Тоді я сама з ним поговорю, — сказала Бабуня.

— А тепер, Ґордо Ковалю, послухай мене!

Коваль позадкував через кузню, здійнявши перед собою руки на захист від гніву старої. Вона наступала на нього, раз у раз обурено прошиваючи пальцем повітря.

— Я приймала тебе, коли ти народився, бовдуре, але в тобі й сьогодні не більше розуму, ніж тоді!

— Але... — спробував заперечити коваль, відступаючи за ковадло.

— Її знайшли чари! Чаклунські чари! Неправильні чари, розумієш ти чи ні? Вони для неї не годяться!

— Так, але...

— Ти хоч уявляєш, що вона може накоїти?

Коваль осів.

— Ні.

Бабуня помовчала й дещо розслабилася.

— Ні, — вже спокійніше повторила вона. — Звичайно, ні.

Вона присіла на ковадло, намагаючись остаточно взяти себе в руки.

— Дивися, чари мають щось... на кшталт власного життя. Ну та це неважливо, бо... В кожному разі, чари чаклунів... — вона поглянула на його спантеличене обличчя і спробувала підійти інакше: — Гаразд. Ти ж знаєш, що таке сидр?

Коваль кивнув. У цьому питанні він почувався впевненіше, але слабо уявляв, що ж воно має бути далі.

— А є міцна випивка. Яблунівка, наприклад, — продовжила відьма.

Коваль знову кивнув. Узимку всі в Міцних Горішках гнали яблунівку, виставляючи діжки з сидром на вулицю та поступово виймаючи лід, доки на дні не лишалася невелика калюжка спиртного.

— Ну ось: ти можеш випити чимало сидру, і це тобі буде тільки на користь, еге ж?

Коваль кивнув іще раз.

— Але яблунівку ти п'єш з маленьких кухликів, потроху і нечасто, бо вона шибає тобі просто по мізках?

Коваль кивнув і, зауваживши, що бере не надто активну участь у розмові, додав:

— Це правда.

— Отут і криється різниця, — заявила Бабуня.

— Між чим?

Бабуня зітхнула.

— Різниця між відьомством і чаклунством, — пояснила вона. — Чаклунство знайшло Еск, і якщо вона не оволодіє ним, знайдуться Ті, хто оволодіє нею. Чари можуть бути чимось на кшталт дверей, по інший бік яких перебувають дуже неприємні Істоти. Ти мене розумієш?

Коваль кивнув. По правді кажучи, він не розумів, але справедливо припустив, що, зізнався він у цьому, Бабуня почне занурюватися в моторошні подробиці.

— Вона сильна духом і може протриматися певний час, — повідомила Бабуня. — Але рано чи пізно вони кинуть їй виклик.

Коваль узяв із лави молот, подивився на нього ніби вперше в житті й поклав на місце.

— Але, — сказав він, — якщо їй дісталися чаклунські чари, то навчання відьомських чарів усе одно нічого не дасть? Ти ж сама сказала, що це різні речі.

— І те, й те — чародійство. Якщо не можеш вчитися їздити на слоні, можеш хоча б навчитися їздити на коні.

— Що таке слон?

— Щось на кшталт борсука, — сказала Бабуня. Не тому вона вже сорок років вважалася знавцем тварин, що зізнавалася в невігластві.

Коваль зітхнув. Він знав, що його переможено. Дружина ясно дала йому зрозуміти, що схвалює Бабунину ідею, а зараз, по роздумах, він і сам угледів певні вигоди.

Врешті-решт, Бабуня не вічна, а виявитися батьком єдиної на всю округу відьми, можливо, було б не так і погано. — Гаразд, — сказав він.

І ось, коли минула середина зими й рік почав довгий та неохочий підйом до весни, Еск стала проводити цілі дні в Бабуні Доцевіск,

вивчаючи відьомство. Навчання, схоже, складалося головню із запам'ятовування сили-силенної різних речей.

Уроки включали чимало практики. Наприклад, з основами травовідання поєднувалося прибирання кухонного столу, прибирання козячих стійл — із грибокористуванням, прання — із прикликанням Дрібних Божеств, і ніколи не обходилося без чищення великого мідного перегінного куба в літній кухні разом із теорією й практикою перегону.

На той час, коли з Крайгір'я повіяли теплі вітри і сніг лишився хіба що у вигляді смужечок сльоти з серцесвітного боку дерев, Еск уже знала, як приготувати цілу низку мазей, кілька видів спиртових мікстур, зо два десятки спеціальних настоянок — і кілька загадкових рецептів, призначення яких, як сказала Бабуня, вона дізнається у свій час.

Чого вона геть не практикувала — то це чародійства.

— На все свій час, — невизначено повторювала Бабуня.

— Але ж я маю бути відьмою!

— Ти ще не відьма. Назви-но мені три рослини, корисні для кишківника.

Еск заклала руки за спину, заплющила очі й перелічила:

— Цвіт із верхівок горошника, серцевина кореня трусятника, стебла лілії-кривавки, стручки...

— Добре. Де росте водяний корнішон?

— На торф'яних болотах та в застійних ставках, у пору року від...

— Чудово. Ти робиш успіхи.

— Але це не чародійство!

Бабуня присіла за кухонний стіл.

— Як і більша частина чародійства, — сказала вона. — Як правило, справа просто в знанні потрібних трав та вмінні спостерігати за погодою й тваринами. І за людьми.

— І все?! — нажахано скрикнула Еск.

— «І все»? Це таки чималеньке «і все», — промовила Бабуня. — Втім, ні, це не все. Є ще дещо.

— Можеш мене навчити?

— На все свій час. Поки що тобі не варто показуватися.

— Показуватися? Де?

Бабуня кинула швидкий погляд на тіні в кутку кухні.

— Неважливо.

Незабаром зникли й останні з найвитриваліших клаптиків снігу, а в горах загуркотіли весняні грози. Повітря в лісі запахло перепрілим листям і скипидаром. Кілька ранніх квітів не побоялися нічних приморозків, і в повітрі з'явилися бджоли.

— От взяти бджіл, — сказала Бабуня Дощевіск, — оце справді чарівно.

Вона обережно підняла кришку першого вулика.

— Коли маєш бджіл, — продовжила Бабуня, — то маєш і мед, і віск, і бджолиний клей, і медовуху. Воістину, бджоли — це диво. До речі, в них є королеви, — зі схваленням у голосі додала вона.

— А вони тебе не жалять? — поцікавилась Еск, помалу задкуючи. Рій виплеснувся з чарунок і затопив грубі дерев'яні стінки вулика.

— Вкрай нечасто, — відповіла Бабуня. — Ти хотіла чародійства. Дивись.

Вона встромила руку в рухливу гущавину комах і видала горлом тихе високе гудіння. Рух у купі бджіл пожвавився, і на руку відьми виповзла велика, довша й товща за інших, бджола. За нею слідували кілька робочих бджіл, які її гладили та всіляко опікали.

— Як ти це зробила? — здивувалась Еск.

— Ага, тобі цікаво! — сказала Бабуня.

— Так, цікаво. Тому я й спитала, — серйозно відповіла Еск.

— Як гадаєш, я використовувала чари?

Еск подивилася на матку — бджолину королеву — а потім підняла погляд на відьму.

— Ні, — сказала вона. — Думаю, ти просто багато знаєш про бджіл.

Бабуня вишкірила зуби.

— Саме так. І, звісно ж, це теж — один із видів чародійства.

— Знати?

— Знати те, чого *не знають інші*, — уточнила Бабуня. Вона обережно струсила матку до її підданих, закрила кришку вулика й додала: — Гадаю, саме час тобі дізнатися кілька секретів.

«Нарешті», — подумала Еск.

— Але спершу ми повинні висловити пошану до Вулика, — заявила Бабуня. Вона примудрилася виділити інтонацією велике «В» в останньому слові.

Еск, не замислюючись, зробила реверанс.

Бабуня дала їй ляща.

— Вклонися, — незлостиво сказала вона. — Я ж тобі говорила. Відьми кланяються.

Вона показала, як.

— Але чому? — пропхинькала Еск.

— Бо відьми мають відрізнятися від інших людей, і це — частина наших таємниць.

Вони сіли на випалену сонцем лаву з крайгіннього боку будиночка. Зілля перед ними досягало вже фута у висоту — зловісні зарості блідо-зеленого листя.

— Гаразд, — сказала Бабуня, вмощуючись зручніше. — Пам'ятаєш того капелюха, що висить на гачку при дверях? Принеси-но його.

Еск слухняно пішла до будиночка і зняла капелюха з гачка. Він був високим, гостроверхим і, ясна річ, чорного кольору.

Бабуня покрутила капелюха в руках, уважно його оглядаючи.

— Цей капелюх, — урочисто промовила відьма, — приховує в собі одну з таємниць відьомства. Якщо ти не зумієш сказати мені, в чому вона полягає, можемо припиняти навчання. Але коли ти дізнаєшся цю таємницю, шляху назад уже не буде. Що ти можеш сказати про цей капелюх?

— Можна його потримати?

— Ласкаво прошу.

Еск зазирнула всередину капелюха. Там були дротяна конструкція, що підтримувала його форму, та кілька шпильок — і все.

Взагалі, в капелюсі не було нічого дивного, хіба що більше ніхто в селі не мав такого. Але ж це ще не робило його чарівним. Еск закусил губу; вона ніби насправді побачила, як її з ганьбою відправляють додому.

Обмацування нічого не дало, потайних кишень теж не виявилось. Це був звичайний відьомський капелюх; Бабуня завжди вдягала його, коли йшла в село, хоча в лісі носила лише шкіряного ковпака.

Еск спробувала пригадати ті уривки знань, якими Бабуня неохоче ділилася під час уроків. Справа не в тому, що знаєш ти, справа в тому, чого не знають інші. Чарами може бути просто щось підходяще в

непідходящому місці, або щось непідходяще — в підходящому. Ними може бути...

Бабуня *завжди* вдягала капелюха, коли йшла в село. Як і широкого чорного плаща, який однозначно не був чарівним, бо більшу частину зими був покривалом для кіз, і Бабуня прала його навесні.

Еск відчула, що в її голові вимальовується відповідь, і ця відповідь їй не дуже сподобалася. Вона була схожа на чимало Бабуниних відповідей: просто гра словами. Бабуня говорила те, що ви завжди знали й самі, але говорила це по-іншому, так, що це звучало поважно.

— По-моєму, я зрозуміла, — нарешті вимовила Еск.

— Анумо?

— Ця таємниця... Вона, ну, ніби складається з двох частин.

— Так?

— Це — відьомський капелюх, бо ти його носиш. Але ти — відьма, бо носиш його. Гм.

— Отже? — підбадьорила Бабуня.

— Отже, побачивши тебе в капелюсі та плащі, всі розуміють, що ти відьма — і саме тому твоє чародійство й працює? — припустила Еск.

— Саме так, — підтвердила Бабуня. — Це називається головознавством.

Вона поплескала себе по сивих косах, стягнутих у такий тугий вузол, що ним можна було колоти камінь.

— Але ж це не насправді! — запротестувала Еск. — Це не чародійство, це... це...

— Слухай, — сказала Бабуня, — коли ти даєш кому-небудь червоний настій від газів, він, звичайно, може подіяти, але якщо ти хочеш, щоб він точно подіяв, зроби так, щоб його *змусив* діяти розум хворого. Скажи, що це — місячне сяйво, розчинене у вині фей, чи щось таке. Побурмочи над настоєм... Те саме і з зуроченням.

— Зуроченням? — слабким голосом перепитала Еск.

— Еге ж, зуроченням, дівчинко, і нема чого на мене так дивитись. Доведеться — проклянеш. Коли ти сама-одна, і нікому подати руку допомоги, і...

Вона завагалася, і, почувуючись незручно під допитливим поглядом Еск, незграбно завершила:

— ...і тобі не виказуватимуть поваги. Зроби прокляття гучним, довгим, вигадливим, а якщо треба, то й вигайдай — воно все одно спрацює! Назавтра, коли людина заб'є собі пальця чи впаде з драбини, чи в неї здохне собака, всі згадають тебе. І наступного разу поводитимуться краще.

— Але це все одно не схоже на чари, — сказала Еск, копаючи ногою пісок.

— Якось я врятувала життя одному чоловікові, — мовила Бабуня. — Спеціальні ліки, приймати двічі на день. Це була кип'ячена вода з дещицею ягідного соку. Я сказала, що купила її у гномів. Насправді лікування здебільшого має саме такий вигляд. Більшість людей здатні перебороти більшість хвороб, якщо вірять у таку можливість. Твоя справа — просто дати їм віру.

Відьма якомога ласкавіше погладила Еск по руці.

— Ти ще трохи замала для всього цього, але коли підростеш, зрозумієш, що більшість людей дуже рідко виходять за межі власних голів. І ти теж, — коротко додала вона.

— Не розумію.

— Я дуже здивувалася б, якби ти зрозуміла, — жваво відгукнулася Бабуня. — Зате ти можеш назвати п'ять трав, корисних від сухого кашлю.

Весна розбуяла щосили. Бабуня почала брати Еск у довгі, цілоденні прогулянки до потайних ставків та до кам'яних осипів вище в горах, збирати рідкісні трави. Еск подобалося на верховинах, де сонце припікало добряче, але повітря лишалося до дрижаків холодним. Трави тут були густі й притискалися до землі. З деяких найвищих вершин вона могла бачити аж до Крайокеану, що охоплював світ; у протилежному напрямку тяглися в безкінечність високі Вівцескельні гори, оповиті вічною зимою. Вони здіймалися всю дорогу до осердя, де, за загальноприйнятою думкою, на десятимильній вершині з криги та каменю мешкали боги.

— Боги зазвичай проблем не створюють, — сказала Бабуня, коли вони споживали свій похідний обід, споглядаючи краєвиди. — Не чіпай богів, і вони не зачеплять тебе.

— А ти багатьох богів знаєш?

— Кілька разів бачила богів грози, — відповіла Бабуня. — І, звісно, Гокі.

— Гокі?

Бабуня розжувала бутерброд зі зрізаною скоринкою.

— О, це бог природи, — пояснила вона. — Іноді він являє себе в подобі дуба, або напівлюдини-напівцапа, але я зазвичай зустрічаю його у вигляді однієї суцільної неприємності. Звісно, знайти його можна лише в найглухішій гущавині лісу. Він грає на флейті. Дуже кепсько грає, якщо хочеш знати.

Еск лежала долічерева й дивилася на долину вниз; поруч, у рамках самозайнятості, патрулювали зарості тим'яну кілька міцних загартованих джмелів. Сонце пригрівало їй спину, але тут, на верховині, з серцесвітного боку скель усе ще лежали пасемка снігу.

— Розкажи мені про ті землі вниз, — ліниво попрохала вона.

Бабуня несхвально позирнула на пейзаж розмахом у десять тисяч миль.

— Звичайні інші землі, — сказала вона. — Такі ж, як тут, тільки інші.

— І там є міста і все таке?

— Чому ж ні.

— А ти коли-небудь ходила туди подивитися?

Бабуня відкинулася назад і акуратно розправила спідницю, підставивши сонцю кілька дюймів пристойного фланелету та дозволяючи теплу проникнути в її старі кістки.

— Ні, — сказала вона. — Клопотів достатньо й тут, аби ще шукати їх по Далеких Краях.

— Мені одного разу наснилося місто, — сказала Еск. — Там були сотні людей, і такий будинок з великою брамою, і це була чарівна брама...

З-за спини до неї долетів звук, немовби рвалася тканина: Бабуня заснула.

— Бабуню?

— Х-р-р?

Еск хвилю подумала.

— А зараз — саме час? — винахідливо спитала вона.

— Х-р-р.

— Ти казала, що на все свій час, і що буде час, коли ти покажеш мені справжні чари, — сказала Еск. — А зараз саме час.

— Х-р-р.

Бабуня Дощевіск розплющила очі й подивилася просто в небо; тут, на верховині, воно було темніше — швидше пурпурове, ніж голубе. «Чом би й ні?, — подумала вона. — Еск швидко вчиться. Про трави вона знає більше за мене. Коли я була в її віці й навчалася у Жмолоти Безладюк, то цілими днями тільки запозичувала, переміщувалась і передавала. Може, я аж занадто обережна з нею».

— Ну хоч трішечки, — благально промовила Еск.

Бабуня поміжкувала і вирішила, що не може вигадати більше ніяких відмовок. «Ох, я ще про це пошкодую», — подумала вона, виявляючи тим самим неабиякий хист до передбачення.

— Добре, — коротко сказала вона.

— Справжнє чародійство? — спиталася Еск. — Не трави чи головознавство?

— Так, справжнє чародійство, як ти це називаєш.

— Закляття?

— Ні. Запозичення.

Обличчя Еск було самим очікуванням. Бабуні вона цієї миті здалася такою жвавою, як ніколи.

Бабуня роздивлялася розпростерті під ними долини, доки не знайшла те, що шукала: над далеким, оповитим блакитним серпанком клаптем лісу кружляв сірий орел. Його свідомість наразі перебувала у розслабленому стані. Ідеальний варіант.

Вона м'яко послала поклик, і птах почав розмотувати кола в їхньому напрямку.

— Перше, що слід запам'ятати про запозичення — це що ти маєш облаштуватися зручно й безпечно, — сказала вона. — Найкраще, в ліжку.

— Але що таке запозичення?

— Ляж і візьми мене за руку. Бачиш он того орла?

Еск примружилася на темне, гаряче небо. Вона побачила... *дві лялькові фігурки на траві, які пропливали під нею, доки вона розверталася в повітряних потоках...*

Вона відчувала, як вітер хльоскає її й пружинить у її пір'ї. Оскільки орел не полював, а просто насолоджувався променями сонця на своїх крилах, земля внизу була невизначеним і нецікавим тлом. Але повітря — повітря було складним тривимірним *всесвітом* зі спіралей

та кривих, що взаємно перепліталися й зникали вдалині, відображаючи повітряні течії навколо теплих висхідних потоків. Вона...

...відчула легкий стримувальний тиск.

— Наступне, що слід запам'ятати, — почувся зовсім поруч голос Бабуні, — це не збивати носія з пантелику. Якщо ти дозволиш йому здогадатися про твою присутність, він або почне боротися з тобою, або запанікує. В обох випадках у тебе немає жодного шансу. Він був орлом усе життя, а ти — ні.

Еск промовчала.

— Тобі ж не страшно, га? — спитала Бабуня. — Попервах це може налякати, і...

— Не страшно, — відповіла Еск, і додала: — Як мені ним керувати?

— Ніяк. Поки що. Та й узагалі, керуванню дійсно диким створінням навчитися не так просто. Ти повинна... ніби підказати йому, що він сам має намір зробити оте й оте. Але нікого не змусиш робити щось, цілком супротивне його природі. А тепер спробуй-но знайти свідомість орла.

Еск сприймала Бабуню як розмиту срібну хмарку в закапелках власного розуму. Трохи понишпоривши, вона знайшла й орла. Вона ледь його не прогледіла: свідомість птаха була маленькою, гострою, пурпуровою і схожою на наконечник стріли. Орел всю увагу приділяв польоту, анітрохи не зважаючи на неї.

— Добре, — схвально сказала Бабуня. — Далеко ми не збираємося. Якщо хочеш, щоб він повернув, маєш...

— Так, так, — урвала Еск. Вона ворухнула пальцями — де б ці пальці зараз не перебували — і птах, спершись на вітер, почав робити поворот.

— Чудово, — вражено промовила Бабуня. — Як ти це зробила?

— Не знаю... Це саме напрошувалося.

— Гм.

Бабуня акуратно перевірила крихітну птахову свідомість. Орел лишався у цілковитому невіданні про своїх пасажирів. Це справило на неї велике враження, що траплялося дуже нечасто.

Доки вони ширяли над горою, Еск із захватом досліджувала відчуття орла. Бабунин голос зумерив у її свідомості, інструктуючи, скеровуючи, застерігаючи. Еск слухала упіввуха. Все це було так

заплутано... Чому б їй просто не захопити владу над орлом? Птахові шкоди не буде.

Вона ясно бачила, як це зробити: це було як клацнути пальцями — чого, щоправда, вона так і не навчилася — і тоді вона могла б пізнати політ сама, а не через посередника. Тоді вона могла б...

— Ні, — спокійно сказала Бабуня. — Нічого доброго з того не вийде.

— З чого?

— Невже ти думаєш, що ти перша така? Невже ти думаєш, що всі ми свого часу не замислювалися над тим, як чудово було б переселитися в інше тіло і ходити повітрям чи дихати водою? І неville ти думаєш, що це так просто?

Еск люто на неї зиркнула.

— Нема чого на мене зиркати, — сказала Бабуня. — Колись ти мені ще подякуєш. Не починай гру, поки не вивчиш правил. Перш ніж за щось братися, з'ясуй, як діяти, коли що-небудь піде не так. Не намагайся ходити раніше, ніж почнеш бігати... Тобто навпаки.

— Бабуню, я відчуваю, як це зробити.

— Цілком можливо. Але запозичення — це складніше, ніж здається, хоча, безумовно, ти маєш здібності. Втім, на сьогодні досить. Приведи нас до наших тіл, покажу тобі, як повертатися.

Орел забив крилами, зависаючи над двома тілами, що лежали на траві, й Еск побачила внутрішнім зором два відкриті канали. Свідомість Бабуні зникла. Анумо...

Бабуня помилялася. Мозок орла майже не опирався, й геть не мав часу на паніку. Еск умить охопила його власного свідомістю. Секунду попручавшись, свідомість птаха розчинилася в ній.

Бабуня розплющила очі саме вчасно, щоб побачити, як орел із тріумфальним клетотом закладає віраж над порослим травною осипом і ковзає геть уздовж гірського схилу. За мить він був крапкою в небесах, а ще за мить зник з очей, лишивши по собі лише відлуння свого клетоту.

Бабуня поглянула на непорушне тіло Еск. Дівчинка важила досить мало, але ж до домівки було далеченько, а час був уже пообідній.

— А нехай тобі, — беземоційно сказала відьма.

Вона підвелася, струсила з себе траву і, хекнувши, закинула безвільне тіло Еск на плече.

В кришталевому надвечірньому небі орел-Еск набирав висоту, п'яніючи від чистої енергії польоту.

Дорогою додому Бабуні зустрівся голодний ведмідь. Їй зводило спину, й вона була не в тому настрої, щоб дозволяти на себе гарчати. Вона пробурмотіла кілька слів — і ведмідь, на свій превеликий подив, з розгону налетів на дерево і прийшов до тям лише за кілька годин.

Діставшись будиночка, Бабуня вклала тіло Еск у ліжко і розпалила камін. Тоді загнала кіз у хлів, подоїла їх і завершила решту вечірніх справ.

Вона перевірила, чи всі вікна відчинено, а коли почало смеркати, запалила лампу й поставила її на підвіконня.

Як правило, Бабуня Дощевіск спала не більше кількох годин, тож опівночі вона прокинулася. В кімнаті нічого не змінилося, хіба що навколо лампи виникла власна міні-сонячна система з найнетямущіших нічних комах.

Коли вона знову прокинулася на світанку, свічка в лампі давно догоріла, а Еск усе ще спала непробудним сном запозичення.

Виводячи кіз у загін, Бабуня пильно вдивлялась у синє небо.

Настав полудень, і поступово почало згасати світло ще одного дня. Відьма безцільно міряла кроками кухню. Раз по раз вона гарячково кидалася робити що-небудь по господарству: з тріщин у викладеній каменем підлозі було безцеремонно видлубано старезну засохлу грязюку, а задню загородку каміна очищено від осілої за зиму сажі й ледь не до дір натерто графітом. Сімейство мишей, що кублилися в кухонній шафі, ввічливою, але твердою рукою було відселено до козячого хліва.

Звечоріло.

Світло Дискосвіту було старим, повільним і важким. З ганку свого будиночка Бабуня спостерігала, як воно неквапом стікає з гір, золотими річками плинучи через ліси. То тут, то там воно збиралося в калюжі, які поступово бліднули й зникали.

Вона різко барабанила пальцями по одвірку, мугикаючи якийсь простий сумний мотив.

Коли настав світанок, в будиночку не було нікого, крім непорушного тіла Еск на ліжку.

В той час, як золотаве світло повільно розтікалося Дискосвітлом, ніби приплив, що несе свіжість своїм наступом на замулене узбережжя, орел колами здіймався все вище й вище під купол небес, відштовхуючись від повітря повільними й сильними змахами крил.

Під Еск розстелився весь світ — всі континенти, всі острови, всі річки та, зокрема, величне кільце Крайокеану.

Більше тут, нагорі, не було нічого — навіть звуків.

Еск насолоджувалася відчуттями, примушуючи стомлені м'язи напружуватись усе більше. Та щось було негаразд. Здавалося, її думки вислизують з-під її контролю і зникають невідомо де. Її розум сповнювали біль, перезбудження та втома, і водночас щось неначе витікало з нього. Пам'ять розвіювало вітром. Щойно їй вдавалося зачепитись за якусь думку, як та випаровувалася, не лишаючи по собі й сліду.

Вона втрачала себе по шматках — і не могла згадати, що саме втрачає. Еск запанікувала, намагаючись закріпитися у ґрунті речей, в яких була впевнена.

«Я — Еск, і я вкрала тіло орла, і відчуття вітру в пір'ї, голод, пошук в не-небі піді мною...»

Вона зробила ще одну спробу.

«Я — Еск, і я шукаю вітряний коридор, біль у м'язах, різке повітря, холод...»

«Я — Еск високо над повітря-вологе-мокре-біле надусім небо тонке...»

«Я... я...»

Бабуня була в садку, серед вуликів, і ранковий вітер хльоскав її спідниці. Вона переходила від вулика до вулика, поплескуючи долонею по кришках. Потому, ставши серед заростей бурячейки та бджолиної бальзамки, які вона посадила спеціально для бджіл, Бабуня витягла руки перед собою й проспівала щось таким високим голосом, що жодна звичайна людина нічого не почула б.

З вуликів загуло, і раптом повітря сповнилося важкими, окатими, басовитими трутнями. Вони закружляли над головою відьми, вплітаючи своє басовите дзижчання в її наспів. А потім — зникли, здійнявшись у світанок, що сходив над галявиною, й розлетілися межі дерев.

Добре відомо — принаймні, відьмам — що кожен вулик є, так би мовити, лише частиною єдиного створіння на ймення Рій, достоту як окремі бджоли є лише клітинами єдиного організму вулика. Бабуня нечасто з'єднувалася подумки з бджолами, почасти тому, що мислення комах є досить чудернацьким, але здебільшого — тому що, як вона підозрювала, Рій був значно інтелектуальніший за неї.

Вона знала, що трутні незабаром досягнуть колоній диких бджіл у лісовій гущавині, і за кілька годин кожен куточок кожної верховини й полонини опиниться під дійсно пильним спостереженням. Все, що їй лишалося — чекати.

Опівдні трутні повернулись, і в гострих ядучих думках вулика Бабуня прочитала, що ніде немає й сліду Еск. Відьма повернулася в прохолоду будиночка, всілася в крісло-гойданку і втупилась у вхідні двері.

Вона знала, яким має бути наступний крок. Їй вернуло на душі від самої думки про це. Проте вона принесла коротку драбину, з рипінням вилізла під дах і видобула зі сховку в стрісі костур.

Він був крижаний на дотик. І парував.

— Отже, вище лінії снігів, — подумала вголос Бабуня.

Вона злізла, встромила костур у клумбу і втупилась в нього лютим поглядом. Негайно виникло мерзенне відчуття, що він не менш люто втупився в неї.

— Не думай, що ти переміг, бо це не так, — прогарчала вона. — Просто не було часу з тобою морочитися. Ти маєш знати, де вона; велю тобі відвести мене до неї!

Реакція костура цілком дорівнювала реакції звичайної дровиняки.

— В ім'я... — Бабуня затнулася; належні формули в її пам'яті давно припали пилом. — В ім'я каміння та гілля — наказую!

Дія, рух, пожвавлення — жодне з цих слів жодним чином не підійшло б, щоб описати реакцію костура.

Бабуня почухала підборіддя. Вона згадала простенький урок, який завчають всі діти: «А чарівне слово?».

— Будь ласка? — припустила вона.

Костур затремтів, трохи піднявся в повітря і перевернувся так, що завис горизонтально на рівні талії.

Бабуня знала, що серед юних відьом знову в моді мітли, але сама вона цим не захоплювалася. Неможливо мати поважний вигляд,

розсікаючи повітря верхи на господарському причандаллі. До того ж це явно загрожувало застудою.

Та зараз було не до поважності. Затримавшись лише на мить, аби зірвати з гачка за дверима свого капелюха, відьма поспіхом вилізла на костур і прилаштувалася на ньому по можливості зручно — звісно ж, боком, затиснувши спідниці між колін.

— Добре, — сказала вона. — А тепе-е-е-е...

Летюча тінь мчала через ліс із галасом і прокльонами, і звірі сахалися та кидалися навтьоки. Бабуня чіплялася за костур побілілими пальцями й розмахувала в повітрі худими ногами, осягаючи над верхівками дерев непрості закони дотримання центру тяжіння та руху повітряних потоків. Костур мчав уперед, байдужий до її викриків.

На той час, як він дістався полонини, Бабуня дещо опанувала ситуацію — тобто навчилася триматися руками та колінами й не нервуватися, коли її перевертало догори дригом. На щастя, певну користь приносив капелюх — усе-таки він мав обтічну форму.

Костур пірнув між чорних скель і помчав уздовж голих гірських долин, де, за переказами, в часи Крижаних Велетнів протікали річки льоду. Повітря стало розрідженим і різало Бабуні горлянку.

Над одним із заметів вони раптом спинилися. Бабуня звалилася з костура і, хапаючи ротом повітря, деякий час лежала на снігу, намагаючись згадати, навіщо зазнала всього цього. Під скельним виступом за кілька футів від неї виднівся оберемок пір'я. Коли Бабуня наблизилася, назустріч їй ривком здійнялася пташина голова, й орел зиркнув на неї пронизливими зляканими очима. Він спробував злетіти, але звалився на спину. Коли вона простягла руку, він вирвав з її долоні акуратний трикутник плоті.

— Ясно, — спокійно вимовила Бабуня у простір. Вона роззирнулася, знайшла валун приблизно годящого розміру і на хвилю зникла за ним з міркувань пристойності. Вигулькнувши з-за валуна, вона тримала в руках одну з нижніх спідниць.

Птах виривався, руйнуючи вишивку хрестиком, на яку пішло кілька тижнів ретельної праці, та врешті-решт їй вдалося попеленати його так, щоб убезпечитися від спорадичних ударів дзьоба.

Потому Бабуня обернулася до костура, який тепер стирчав вертикально із замету.

— Назад я піду пішки, — холодно оголосила вона.

Але, як виявилося, вони перебували в гірській долині, що закінчувалася кількасотфутовим урвищем з гострими чорними скелями внизу.

— Ну гаразд, — поступилася Бабуня. — Але летітимеш повільно, ясно? І не злітай надто високо.

Втім, чи то вона вже мала певний досвід, чи то костур поводився обережніше, але зворотний шлях вони пролетіли майже статечно. Бабуня майже схилилася до думки, що з часом могла би перейти з ненависті до польотів на звичайну нелюбов до них. Для цього достатньо було б якось змусити себе не дивитися вниз.

Орел розпластався на ганчірці перед нерозпаленим каміном. Він попив води, над якою Бабуня пробурмотіла кілька заклинань — зазвичай вона вживала їх винятково задля психологічного ефекту, але хтозна, може, є в них і якась сила? — та проковтнув кілька шматочків сирого м'яса.

Чого він не робив — то це не виявляв ані найменших ознак інтелекту.

Бабуня почала сумніватися, чи це був саме той птах. Ризикуючи отримати зайвий удар дзьобом, вона пильно вглядалася в злі помаранчеві очі й намагалася переконати себе, що в їхній глибині поблискує майже непомітна дивна іскорка.

Вона понишпорила у птаха в голові. Свідомість орла була на місці, яскрава та гостра, але там було ще щось. Звичайно, свідомість не має кольору, та все ж волокна орлової свідомості видавалися пурпуровими. А навколо них та серед них закручувалися ледь помітні сріблясті ниточки.

Еск запізно дізналася, що свідомість формується тілом, і що запозичення — то одне, а от у мрію про істинне набуття іншого тіла вже зарання вмонтовано кару.

Бабуня сіла в крісло і стала гойдатися. Виходу не було, й вона це знала. Роз'єднати сплутані свідомості їй несила. Це несила нікому у Вівцескельних горах. Несила навіть...

Не пролунало ані звуку, але, можливо, змінилося щось у повітрі. Вона кинула погляд на костур, якому, після певної внутрішньої боротьби, дозволила повернутися в будинок.

— Ні, — твердо сказала вона.

Та по хвилі подумала: «А кому має бути добре від того, що я це сказала? Мені? В ньому є Сила, але ця Сила — не мого типу. З іншого боку, варіантів у мене немає. І взагалі, вже може бути пізно. Якщо пізно не було з самісінького початку».

Вона знову торкнулася свідомості орла, щоб заспокоїти його страхи й розвіяти паніку. Птах дозволив відьмі взяти себе і незграбно всівся в неї на зап'ясті, так учепившись кігтями, що на її шкірі виступила кров.

Бабуня взяла костур і потупцяла нагору, де в кімнаті з низькою потрісканою куполоподібною стелею на вузькому ліжку лежала Еск.

Вона посадила орла на бильце ліжка і стала дивитися на костур, візерунки якого під її поглядом знову почали мінитися, приховуючи свої істинні обриси.

Бабуня не була новачком у використанні чарівних сил, але знала, що її метод — м'який тиск, який непомітно керує ходом речей. Сама вона, звісно, висловила б інакше: вона сказала б, що коли знаєш, де шукати, то завжди знайдеш потрібний важіль. Силу ж костурові давав грубий, жорсткий заряд сирих чарів, частини тих енергій, що рухають сам всесвіт.

За те, що вона збирається зробити, доведеться заплатити свою ціну. Бабуня знала про чародійство достатньо, щоб не сумніватися: ціна буде високою. Але якщо тебе турбує ціна, навіщо ти взагалі прийшов до крамниці?

Вона відкашлялася й подумала, що, в біса, має робити далі. Можливо, їй слід...

Сила вдарила її, як цеглина. Вона відчула, як її підхопило й підняло, і була вражена, коли поглянула вниз і побачила, що її ноги продовжують твердо вpirатися в підлогу. Вона спробувала зробити крок, і в повітрі навколо затріскотіли розряди. Вона простягла руку, щоб спертися до стіни, і старезна дерев'яна балка під її рукою ворухнулася та почала випускати листя. Вихор чарів нуртував у кімнаті, здіймаючи хмари пилу та раз у раз надаючи їм підозрілих форм; глечик та миска на столику для умивання, прикрашені дуже привабливими візерунками з трояндових бутонів, розлетілися на друзки. Третій учасник традиційного порцелянового тріо, під ліжком, перетворився на щось жахливе і ковзнув геть.

Бабуня розтулила рота, щоб вилятися, але миттєво передумала, коли її перші слова розквітли райдужними хмарками. Вона опустила погляд на Еск та орла, який, схоже, не звертав на події жодної уваги, і спробувала зосередитись. Прослизнувши в голову птаха, вона знову побачила прядиво свідомостей: срібні волокна були так тісно переплетені з пурпуровими, що набули такої ж форми. Але тепер вона бачила їхні закінчення, з яких можна було почати розплутування, якщо добре розрахувати, як і де потягти. Це було настільки очевидно, що вона почула власний сміх, відлуння якого заколивалось помаранчевим і червоним і зникло в стелі.

Час ішов. Навіть із тією Силою, що пульсувала в Бабуниній голові, це була до болю тяжка праця — ніби протягувати нитку в голку при місячному світлі — але врешті-решт в її руці опинилася жменя срібла. В повільному й важкому світі, в якому вона тепер опинилася, відьма зібгала моток срібних ниток і повільно кинула його в бік Еск. Моток перетворився на хмарку, закружляв маленьким вихором і зник.

Раптом вона почула різкий звук, щось на кшталт цвірінькання, і зауважила тіні на краю поля зору.

Що ж, рано чи пізно це трапляється з кожним. Як завжди, Вони прийшли, приваблені виплеском чарів. Треба просто вміти на Них не зважати.

Коли Бабуня прийшла до тями, у вічі їй било пронизливе сонячне світло. Вона сиділа, привалившись до дверей, і почувалася так, ніби у всього її тіла почався зубний біль.

Засліплена, вона навмання простягла руку, намацала край столика для умивання і, підтягнувшись, сіла прямо. Без особливого подиву вона побачила, що глечик та миска мають звичайний вигляд; лише чиста цікавість змусила її, на хвилю забувши про біль, зазирнути під ліжку — і переконатися, що й там, авжеж, усе як завжди.

Орел тулився на стовпчику ліжкового бильця. В самому ліжку спала Еск, і Бабуня бачила, що це — справжній сон, а не непорушність безтямного тіла.

Лишалось тільки сподіватися, що Еск не прокинеться з непереможним бажанням кидатись на кроликів.

Орла, який анітрохи не опирався, відьма віднесла вниз і випустила його з ґанку чорного ходу. Він важко злетів на найближче

дерево і всівся на гілці перепочити. Птах відчував, що хтось вчинив з ним щось недобре — але до кінця життя так і не зміг згадати, хто і що саме.

Еск розплющила очі й довго дивилася в стелю. За останні місяці вона вивчила кожен наріст і кожну тріщинку, які утворювали на штукатурці фантастичний перевернутий ландшафт, що його вона населила високоорганізованою цивілізацією власного винайдення.

В її мозку купчилися видіння. Еск вистромила з-під ковдри руку і втупилася в неї, дивуючись, чому немає пір'я. Все це було дуже дивно.

Еск відкинула ковдру, закинула ноги на край ліжка, *розправила крила назустріч вітру і ковзнула в світ...*

Глухий звук удару тіла об підлогу змусив Бабуню кинутися нагору. Вона міцно притиснула до себе нажахану дівчинку й стала гойдатись на п'ятках, видаючи беззмістовні заспокійливі звуки. Еск підняла спотворене страхом обличчя.

— Я відчувала, що зникаю!

— Так, так. Та зараз усе добре, — шепотіла Бабуня.

— Ти не розумієш! — скрикнула Еск. — Я навіть забула, як мене звуть!

— Але ж тепер пам'ятаєш.

Еск завагалась, пригадуючи.

— Так, — нарешті вимовила вона. — Так, звісно. Тепер — так.

— Отже, нічого поганого не сталося.

— Але...

Бабуня зітхнула.

— Ти дечого навчилася, — сказала вона, й подумала, що не завадить додати своєму голосу трохи суворості. — Як то кажуть, хто мало знає, багато чим ризикує, але це й наполовину не так небезпечно, як не знати нічого.

— Але *що* сталося?

— Ти вирішила, що запозичення тобі замало. Що добре б захопити чуже тіло. Але тобі слід знати, що тіло схоже на... на формочку для желе. Воно дає форму тому, що в ньому міститься, розумієш? Не можна зберегти нормальну свідомість дівчинки в тілі орла. Принаймні, надовго.

— То я *стала орлом*?

— Так.

— А сама зникла?

Бабуня замислилась. Їй постійно доводилось замислюватися, коли розмова з Еск заводи́ла її за межі словникового запасу пересічної людини.

— Ні, — нарешті сказала вона. — Не в тому сенсі, який ти маєш на увазі. Ти просто стала орлом, якому іноді снілося б дивне. От як тобі сниться, що ти літаєш, йому, мабуть, снілося б, що він ходить і розмовляє.

— Ох.

— Але все вже позаду, — сказала Бабуня, вимучуючи з себе бліду посмішку. — Ти знову стала собою, а орел отримав назад своє власне «я». Він сидить на великій березі біля туалету; добре б, якби ти винесла йому щось поїсти.

Еск сиділа навпочіпки й дивилася кудись повз Бабунину голову.

— Там був хтось дивний, — спокійно повідомила вона.

Бабуня рвучко обернулася.

— Здається, я часом бачила схожих уві сні, — додала Еск. Реакція старої відьми злякала її: Еск замовкла, з думкою, чи не бовкнула вона щось не те.

— Що саме ти бачила? — різко спитала Бабуня.

— Ну, великих істот, різних. Вони просто сиділи навколо.

— Було темно? Тобто, ці Істоти — вони сиділи в темряві?

— Здається, там були зірки... Бабуню?

Бабуня Дощевіск мовчки дивилась у стіну.

— Бабуню? — повторила Еск.

— Га? Що? А, — Бабуня струсонулася. — Так. Ясно. А тепер я таки хотіла б, аби ти спустилася вниз, взяла в коморі трохи шинки й винесла орлу, гаразд? Можливо, подякувати йому було б незайве. Наперед ніхто не знає, де знаходить, де втрачає.

Коли Еск повернулася, Бабуня намазувала маслом хліб. Дівчинка підтягла до столу свою табуретку, але відьма махнула на неї хлібним ножом:

— Спершу важливе. Встань. Повернися обличчям до мене.

Спантилена, Еск підкорилося. Бабуня встромила ножа в дошку для нарізки хліба і похитала головою.

— Хай йому грець, — сказала вона у простір. — Уявлення не маю, як це робиться. Здається, є якась церемонія — наскільки я знаю чарівників, вічно їм треба все ускладнити...

— Про що ти?

Здавалося, Бабуня її не почула. Натомість відьма перетнула кімнату в напрямку темного кутка біля шафи.

— Можливо, тобі слід стати однією ногою у відро з холодною вівсянкою й одягти рукавичку на другу ногу, чи щось таке, — продовжила вона. — Не хотіла я цього, але ж Вони мене змушують.

— Про що ти, Бабуню?

Відьма висмикнула костура з тіней і невпевнено махнула ним у бік Еск.

— Ось. Це твоє. Візьми. Сподіваюся, я роблю те, що треба.

Насправді вручення костура молодому чарівникові — це зазвичай пишна церемонія, надто якщо костур успадковано від старшого чарівника; за стародавнім звичаєм, учень проходить довге, моторошне й важке випробування, в якому фігурують маски, каптури, мечі, страшні клятви про викидання язиків, розтерзання нутроців дикими птахами та розвіювання попелу на восьми вітрах і тому подібне. Лише після кількох годин цієї справи учень може бути допущений до братства Мудрих та Просвітлених.

Церемонія передбачає також довгу промову. Зовсім випадково Бабуня виклала її суть кількома словами.

Еск узяла костур і придивилась до нього.

— Гарний, — невпевнено сказала вона. — Різьблення красиве. А для чого він?

— Сядь. І хоч раз у житті послухай мене уважно. В день, коли ти народилася...

— ...отак, загалом, усе було.

Еск поглянула на костур, а потім — на Бабуню.

— То я маю стати чарівником?

— Так. Ні. Не знаю.

— Це не відповідь, Бабуню, — із докором сказала Еск. — Маю чи ні?

— Жінки не можуть бути чарівниками. — відрізала відьма. — Це неприродно. З тим же успіхом жінка може стати ковалем.

— Насправді я ж бачила, як працює татко, і не розумію, чому б...

— Слухай, — поспішно урвала Бабуня, — жінка може стати чарівником не більше, ніж чоловік може стати відьмою, тому що...

— А я чула про чоловіків-відьмаків, — сумирно вставила Еск.

— Про чорнокнижників!

— Думаю, так.

— Не буває чоловіків-відьмаків, бувають чоловіки-телепні! — палко вигукнула Бабуня. — Якби чоловік був відьмаком, то насправді він був би чарівником. Вся справа, — вона поплескала себе по голові, — в головознавстві. В тому, як працює твій розум. Бач, чоловічий розум працює не так, як наш. Їхні чари — то самі числа, кути, фігури та спостереження за зірками, ніби це має якесь значення! Це все Сила. Це все, — Бабуня подумала і витягла на світ слово, яким любила описувати все те, що зневажала в чарівниках, — гемеметрія.

— Ну то чудово, — з полегшенням сказала Еск. — Я лишуся тут і вчитимуся відьомства.

— Ех, — похмуро відповіла Бабуня, — сказати це неважко. От тільки не думаю я, що так само легко буде зробити.

— Але ж ти *сама* казала, що чоловіки бувають чарівниками, жінки — відьмами, а навпаки не буває.

— Казала.

— Тоді, — тріумфально сказала Еск, — усе вирішено, правильно ж? Я просто не можу не стати відьмою.

Бабуня вказала на костур. Еск знизала плечима.

— Це просто стара палиця.

Бабуня заперечно похитала головою. Еск кліпнула.

— Ні?

— Ні.

— І мені не бути відьмою?

— Не знаю я, ким тобі бути. Візьми костур.

— Навіщо?

— Візьми костур. Тепер дивись: я вже поклала дрова в камін. Запали його.

— Кресало лежить на... — почала Еск.

— Яюсь ти сказала мені, що є кращий спосіб розвести вогонь. Покажи.

Бабуня підвелася. У напівмороці кухні здавалося, що вона виросла, заповнивши кімнату пронизаними загрозою хиткими рваними тінями. Її погляд увіп'явся в Еск.

— Покажи, — звеліла вона, і в голосі її був лід.

— Але... — розпачливо вимовила Еск, притискаючи до себе важкого костура і перекинувши табуретку в поспішній спробі відступити.

— Покажи!

Скрикнувши, Еск крутнулась на місці. З її пучок злетіло полум'я і дугою перетнуло кухню. Дрова вибухнули з такою силою, що меблі розлетілись навсідч; у вогнищі зашипіла куля яскраво-зеленого вогню. По кулі побігли мерехтливі візерунки, вона зі шкварчанням закрутилася на каменях, які почали тріскатись, а потім і плавитись. Залізна задня загородка відважно протрималась аж кілька секунд, перш ніж розтанути, як віск. Востаннє вона показала у вигляді багряної плями на поверхні вогненної кулі, після чого зникла остаточно. Ще за мить та ж доля спіткала чайник.

Коли здавалося, що вслід за ними ось-ось зникне й димар, старезна кладка провалилася, й вогненна куля зі шкварчанням зникла в отворі. Її мандрівка крізь землю вряди-годи позначалася потріскуванням та окремими хмарами пари. Крім цього навколо панувала тиша — та гучна тиша, що аж гуде після оглушливого шуму.

Після неприродно сліпучого світла кухня видавалася темною, хоч в око стрель. Врешті-решт Бабуня вилізла з-під столу й, наскільки сміла, підповзла до отвору, оточеного кіркою застиглої лави. З отвору здійнялася чергова грибоподібна хмара перегрітої пари, й вона сахнулася назад.

— Кажуть, під Вівцескелями є гномові шахти, — зненацька сказала вона. — Ото подаруночок буде тим малим покидькам.

Носаком черевика відьма торкнулася калюжки заліза, що застигало в тому місці, де був чайник, і додала:

— Шкода загородки каміна. Ти ж знаєш, там сови були... — Тремтячою рукою вона обережно пригладила своє підпалене волосся. — Зараз згодився б добрий кухоль... добрий кухоль холодної води.

Еск сиділа, з подивом дивлячись на власну руку.

— Це були справжні чари, — нарешті сказала вона. — І їх створила я.

— *Один з видів справжніх чарів.* — уточнила Бабуня. — Не забувай про це. І ти не маєш постійно викидати такі коники. Якщо вже в тобі є ця Сила, навчися нею керувати.

— А ти можеш мене навчити?

— Я? Ні!

— Як же я навчуся, якщо мене ніхто не вчитиме?

— Ти повинна вирушити туди, де є ті, хто можуть. До школи чарівників.

— Але ж ти казала...

Бабуня на мить припинила наливати воду з відра у глечик.

— Так, так, — різко урвала вона. — Забудь про те, що я казала, про здоровий глузд і таке інше. Часом доводиться йти туди, куди тебе веде життя. Гадаю, ти так чи інакше потрапиш до школи чарівників.

Еск поміркувала над цим.

— Хочеш сказати, така моя доля? — нарешті спитала вона.

Бабуня знизала плечима.

— Щось таке. Можливо. Хто знає?

Тієї ночі, коли Еск уже давно було відправлено в ліжко, Бабуня вдягла капелюха, запалила нову свічку, розчистила стіл і дістала з потаємного місця в кухонній шафі маленьку дерев'яну скриньку. В ній містилися пляшечка чорнил, старезне гусяче перо та кілька аркушів паперу.

Бабуня ніколи не почувалася зручно, стикаючись зі світом літер. Вона вирячила очі, висолопила язика, на її лобі виступили краплини поту — але перо продовжувало з рипінням рухатися по сторінці під супровід тихих уривчастих «а щоб тебе» та «хай йому грець». Лист мав такий вигляд (хоча цьому варіантові бракує свічкового воску, виправлень і чорнильних та масних плям):

«Головному чарівникові

Не видна Академія

Вітання, сподіваюся у вас вседобре, направляю до вас таку Ескаріну Ковальчук, вона має таланти чарівника, але що знею робити далі я незнаю, вона хороший робітник і чістюля і вміє різноманітні господарські діла, я пошлю з нею грошив, довгих вам років і спочити вмирі, щироваша, дівиця Есмеральда Дошчевіск, відьма».

Бабуня піднесла листа до свічки й критично його проглянула. Лист таки вдався. Слово «різномонітний» вона запозичила з «Альманаку», що його перечитувала щовечора. Він постійно пророкував «різномонітні пошесті» та «різномонітні невдачі». Бабуня не мала твердої впевненості в тому, що це значить, але все одно це було з біса гарне слово.

Вона скріпила листа свічковим воском і поклала на шафу. Завтра вона віддасть його листоноші — все одно йти в село по нового чайника.

Наступного дня Бабуня трохи посушила голову над вбранням. Врешті-решт вона спинилася на чорній сукні з вишитими кажанами й жабами, широкому оксамитовому плащі (чи, принаймні, плащі з тканини, що скидається на оксамит після тридцяти років посиленої експлуатації) та відьомському капелюсі, який закріпила на зачісці шпильками.

Найперше вони з Еск зайшли до муляра, домовитися про ремонт каміна. Потім рушили до коваля.

Це була довга й бурхлива зустріч. Еск вийшла з хати до садка й видряпалася на звичне місце у гіллі великої яблуні. З будинку тим часом долинали гнівні вигуки батька та лемент матері, що раз у раз

переривалися довгими паузами, які означали, що Бабуня Дощевіск неголосно доводить щось тим своїм голосом, який Еск про себе називала «я-знаю-краще». Іноді стара відьма використовувала такий собі рівний, помірний тон, який, про що б не йшлося, ясно давав зрозуміти: діяти треба саме ось так, а не інакше. Можливо, саме такий тон свого часу використовував Творець. Були це чари чи головознавство — в кожному разі, можливість суперечки виключалася.

Дерево трохи хитнулося під легким вітерцем. Еск сиділа на гілці й знічев'я матляла ногами.

Вона думала про чарівників. Вони нечасто зазирали до Міцних Горішків, зате тут ходила сила-силенна історій про них. Наскільки Еск пригадувала ці історії, чарівники були мудрими, зазвичай дуже старими, й творили потужні, хитромудрі й загадкові чари. Крім того, майже всі вони мали бороди — і всі, без винятку, були чоловіками.

Відьми були їй зрозуміліші. Так, кілька разів вона супроводжувала Бабуню в гості до відьом у селах за пагорбами, і, в будь-якому разі, відьми широко фігурували у вівцескельному фольклорі. Відьми були хитрими, зазвичай дуже старими — чи, принаймні, намагалися мати такий вигляд — і творили дещо підозрілі, проте невибагливі й приземлені чари. Крім того, деякі з них мали бороди — і всі, без винятку, були жінками.

Була в цьому якась глибинна загадка, яку вона ніяк не могла розгадати. Чому б не...

Церн і Ґальта щодуху промчали доріжкою і спинилися під деревом, не припиняючи штовхатися та пхатися. Вони поглянули на сестру знизу вгору із сумішню захвату та зневаги: як чарівники, так і відьми були варті благоговіння — але ж не сестри! Їх знання про те, що твоя сестра вчиться на відьму, ніби знецінювало професію в цілому.

— Насправді ти не вмієш творити чари, еге ж? — спитав Церн.

— Та куди їй, — втрутився Ґальта. — А це ще що за дрючок?

Костур лишився під деревом, спертий об стовбур. Церн боязко тицьнув у нього пальцем.

— Не треба його чіпати, — швидко сказала Еск. — Будь ласка. Він мій.

Зазвичай Церн реагував на її прохання на рівні пересічного кулькового підшипника. Але тут, на Цернин великий подив, його палець сам собою зупинився, не торкнувшись «дрючка».

— Та я й не збирався, — промимрив він, аби приховати розгубленість. — Дрючок як дрючок.

— То ти вмієш творити чари чи ні? — спитав Ґальта. — Ми чули, як Бабуня казала, що вмієш.

— Підслухали під дверима, — уточнив Церн.

— Ти ж сам ось тільки-но сказав, що куди мені, — весело відгукнулася Еск.

— Умієш чи ні?! — повторив Ґальта, буряковіючи.

— Можливо.

— Нічого ти не вмієш!

Еск поглянула згори вниз йому в очі. Зазвичай вона сприймала братів як скупчення галасу в штанях, проте, в цілому, любила їх — коли нагадувала собі, що має їх любити. Але в тому, як витріщався зараз на неї Ґальта, було щось жахливо поросяче й неприємне — так, ніби вона чимось образила його особисто.

Вона відчула поколювання по всьому тілу. Навколишній світ раптом видався їй надзвичайно чітким і яскравим.

— Вмію, — сказала вона.

Ґальта перевів погляд із неї на костур, і його очі звузилися. Він люто копнув «дрючка» ногою.

— Старий дрючок!

«Геть-чисто злючий підсвинок», — подумала вона.

Несамовитий вереск Церна змусив його батьків та Бабуню кинутись до чорного ходу, а звідти — гаровою доріжкою до саду.

Еск примостилася в розвилці яблуні із замріяно-задумливим виразом на обличчі. Церн шулився за деревом; його обличчя видавалося тонкою оправою навколо величезної горлянки, в якій від крику вібрували гланди. Ґальта стояв на купі більше не потрібного йому одягу й морщив свого п'ятачка.

Бабуня зробила кілька рішучих кроків до дерева, і її гачкуватий ніс опинився навпроти носика Еск.

— Не можна перетворювати людей на поросят, — просичала вона. — Навіть братів!

— Я не перетворювала, це сталося саме. І, погодься, так йому більше пасує, — спокійно відповіла дівчинка.

— Що тут відбувається? — спитав Коваль. — Де Ґальта? І що тут робить це порося?

— Це порося, — пояснила Бабуня Дощевіск, — твій син.

Мама Еск зітхнула й осіла на землю, а от Коваль виявився дещо більше готовим до чогось подібного. Він відвів погляд від Гальти, який нарешті виплутався з одягу й тепер з ентузіазмом рився в ранніх падалицях, і гостро поглянув на свою єдину дочку.

— Це вона зробила?

— Так. Або це зробили через її посередництво, — промовила Бабуня, з підозрою позирнувши на костур.

— Он як.

Знову поглянувши на свого п'ятого сина, Коваль мусив визнати, що тому дійсно пасує цей вигляд. Не дивлячись, він простягнув руку й дав ляща Дернові, який не припиняв верещати.

— Ти можеш перетворити його назад? — спитав він.

Бабуня, рвучко обернувшись, розлюченим поглядом переадресувала запитання Еск.

Та знизала плечима.

— Він не вірив, що я вмію творити чари, — рівно сказала вона.

— Що ж, здається, ти його переконала, — сказала Бабуня. — А тепер, мадам, ви повернете йому людську подобу. Негайно. Чуєш?

— Не хочу. Він грубіянив.

— Ясно.

Еск виклично зиркнула вниз. Бабуня суворо дивилася вгору. Їхні волі зіткнулися зі дзвоном тарілок на ударній установці, й повітря між ними застигло. Але Бабуня ціле життя гамувала непокірних істот, і, хоча Еск виявилася на диво сильним суперником, ясно було, що вона спасує ще до кінця цього абзацу.

— Ну добре, — пропхинькала дівчинка. — Кому ото треба перетворювати його на свиню, коли йому й самому це прекрасно вдається.

Вона не зрозуміла, звідки йшов потік чарів, але подумки обернулася в той бік і спробувала сформулювати побажання.

Гальта з'явився знову — голий і з яблуком у роті.

— Ффо фтафося? — спитав він.

Бабуня крутнулася до Ковалю.

— Тепер віриш? — різко спитала вона. — Ти справді думаєш, що вона облаштується тут і викине чари з голови? Ти уявляєш, що буде з її нещасним чоловіком, якщо вона вийде заміж?

— Але ти завжди казала, що жінки не можуть бути чарівниками, — сказав Коваль.

Насправді він був добряче вражений. Про ту ж Бабуню Дощевіск ніхто не чув, щоб вона когось перетворювала на щось.

— Забудь, — сказала Бабуня, дещо заспокоюючись. — Їй треба пройти курс навчання. Їй треба навчитися контролювати себе... Заради всього святого, накиньте на цього малого якусь одежину.

— Гальто, вдягнися й припини капризувати, — наказав тому батько і знову обернувся до Бабуні. — То, кажеш, є таке місце, де, типу, вчать чаклунства?

— Так, це Невидна академія. Там навчають чарівників.

— І ти знаєш, де це?

— Так, — збрехала відьма, яка орієнтувалася в географії трішечки гірше, ніж у ядерній фізиці.

Коваль перевів погляд із неї на дочку, яка продовжувала супитися.

— Із неї зроблять чаклунку? — уточнив він.

Бабуня зітхнула.

— Не знаю я, що з неї зроблять, — сказала вона.

Так воно й сталося, що через тиждень Бабуня замкнула будиночка й повісила ключа на відповідний цвяшок у туалеті. Кіз відіслали за пагорби до посестри-відьми, яка zarazом обіцяла встановити за будиночком чарівний Нагляд. Міцні Горішки мусили трохи пожити без відьми.

Колись Бабуня чула краєм вуха, що Невидну академію не знайдеш, доки вона сама цього не схоче. Єдиним годящим місцем для початку пошуків видавалося містечко Огулан Косизолу, яке недбало розкинуло свої десь так сотню будинків приблизно за п'ятнадцять миль від їхнього села. Це було місце, куди ви їздили раз чи два на рік, якщо були дійсно космополітичним міцногорішківцем; Бабуня була там тільки раз за все життя, і їй там зовсім не сподобалося. Скрізь панували ненормальні запахи, вона заблукала, і вона не довіряла цим пихатим городянам.

Бабуню та Еск підвіз до міста ломовик, який періодично доправляв метал до кузні. Його віз весь укритий дорожнім пилом, але це було краще, ніж іти пішки, особливо з огляду на те, що Бабуня

склала їхні нечисленні пожитки у великий мішок. Для безпеки пожитків вона всілася просто на нього.

Еск сиділа, тримаючи костур, немов дитину, і розглядаючи довколишні ліси. Коли вони віддалилися від села на кілька миль, вона сказала:

— По-моєму, ти говорила, що в Далеких Краях рослини не такі, як у нас.

— Так і є.

— Але ці дерева — такі ж, як і наші.

Бабуня зневажливо поглянула на ліс.

— Та їм до наших як до неба рачки.

Насправді вона вже починала відчувати паніку. Обіцянку супроводжувати Еск до Невидної академії вона дала не подумавши, й тепер, спираючись у своїх куцях знаннях про Диск на чутки та сторінки «Альманаку», свято вірила, що попереду на них чекають землетруси, цунамі, пошесті та різанина, багато з них — «різномонітні» чи й гірше. Але вона була рішуче налаштована дійти до кінця. Відьми надто покладаються на свої слова, щоб забирати їх назад.

На Бабуні було практичне чорне вбрання, під яким приховувалися певна кількість шпильок та хлібний ніж. Маленьку суму грошей, неохоче видану ковалем, вона сховала в таємничих нашаруваннях своєї білизни. В кишенях її спідниці дзвеніли талісмани, а сумочку відтягувала свіжовикована підкова — безвідмовний і надійний запобіжник від неприємностей у неспокійні часи. Відьма почувалася майже готовою зустрітися зі світом віч-на-віч.

Дорога зміїлася межі гір, спускаючись усе нижче. Небо, для різноманіття, було чистим; чіткі та білі, ніби наречені неба, здіймалися вершини Вівцескель (зі щедрим посагом із громовиць); і сила-силенна струмочків, що текли вздовж або й уперек дороги, нагадували сліди слимаків серед стебел в'язолиста гадючного та тікай-кореня.

В передобідній час вони досягли передмістя Огулана (що був замалим, аби мати більше одного передмістя, яке складалося з чогось на кшталт готелю та жменьки хат тих, кому надто важко було витримувати шалений темп життя в самому Огулані). За кілька хвилин ломовик висадив їх на головній — і, власне, єдиній — площі міста.

Як виявилось, це був ярмарковий день.

Бабуня Дощевіск розгублено стояла на бруківці серед бурливого натовпу, міцно тримаючи Еск за плече. Їй доводилося чути, що з селянками, які щойно прибули до великого міста, можуть статися всілякі непристойні речі, й вона стискала сумочку так, що їй аж побіліли пучки. Якби якийсь незнайомий чоловік додумався хоч би кивнути їй, йому було б непереливки.

Очі Еск сяяли. Площа була мішаниною звуків, барв і запахів. По один її бік стояли храми найвимогливіших божеств Дискосвіту, і незвичні пахощі струмували з них, аби, змішавшись із огидними випарами торгової діяльності, утворити справжню клаптикову ковдру ароматів. Ятки були повні спокусливих дивовиж, які аж свербіло дослідити детальніше.

Бабуня віддалася разом з Еск на волю натовпу. Ятки спантеличили і її. Вона на всі очі роздивлялася їхні прилавки, ні на мить, утім, не послаблюючи пильності на випадок кишенькових злодіїв, землетрусів та сутенерів — і раптом побачила щось туманно знайоме.

Це був маленький, критий запліснявілою чорною тканиною намет, вклинений у вузький простір між двома будинками. Хоча він був непоказним, торгівля, схоже, йшла дуже жваво. Клієнтуру становили здебільшого жінки всіх вікових категорій, хоча Бабуня видивилася й кількох чоловіків. Утім, усі вони мали спільну рису: ніхто з них не підходив до намету прямо і відкрито. Кожне наче неквапом прогулювалося повз — і раптом, пригинаючись, пірнало в сутінки під накриттям. Мить — і людина з'являлася знов, ще відсмикуючи руку від гаманця чи кишені, і так добре зображала найбезтурботнішу ходу, що випадковий спостерігач міг би засумніватися, чи справді бачив те, що бачив.

Було справжнім дивом, що торгова точка, про яку більшість людей мали б навіть не знати, така популярна.

— А що там? — поцікавилася Еск. — Що вони всі купують?

— Ліки, — без вагань відповіла Бабуня.

— Напевне, в містах багато тяжкохворих, — стурбовано сказала Еск.

Всередині намет був сповнений оксамитових сутінків і такого густого запаху трав, що хоч у пляшки розливай. Бабуня зі знанням справи поштрикала пальцем кілька жмутків сухого листя. Еск відійшла і спробувала прочитати закарлючки на пляшечках перед собою. Вона

добре зналася на більшості Бабуниного зілля, але тут не впізнала нічого. Назви були досить кумедними — як от «Тигрова олія», «Дівоча молитва» чи «Чоловічий помічник» — а запах кількох затишок нагадав запах Бабуниної літньої кухні після завершення чергового перегону таємних мікстур.

У темних нутрощах намету ворухнулася якась постать, і зморшкувата коричнева рука лягла на руку Еск.

— Шось подказати, панночко? — спитав надтріснутий голос з інтонаціями солодкими, як сироп із фіг. — Хоче передбачення долі чи, може, хоче її поміняти?

— Вона зі мною, — розвертаючись, відрубала Бабуня. — А ти, Гільто Козолуп, полікуй собі очі, якщо не можеш побачити, якого вона віку.

Постать перед Еск нахилилася.

— Есме Дощевіск? — спитала вона.

— Вона, — погодилася Бабуня. — А ти, Гільто, все продаєш грозові краплі та бажання по пенні штучка? І як ідуть справи?

— Щойно тебе побачила, стали ще краще, — запевнила постать. — Що це змусило тебе спуститися з гір, Есме, га? А ця мала — твоя помічниця, еге ж?

— Вибачте, а що ви тут продаєте? — спитала Еск.

Постать розсміялася.

— О, дорогенька, те, що припиняє непотрібне і підтримує потрібне, — пояснила вона. — Дайте-но, любі мої, зачинюся, і я вся ваша.

Постать ковзнула повз Еск в калейдоскопі запахів і застібнула завісу на вході.

— Я насправді терпіти не можу темряву й задуху, — оголосила Гільта Козолуп. — Але ж покупці ждуть саме цього. Сама знаєш, як воно.

— Знаю, — тоном мудреця сказала Еск. — Головознавство.

Гільта, маленька тлушта жіночка в гігантському капелюсі з причепленими до нього фруктами, перевела погляд з неї на Бабуню й вишкірилася.

— Точно, — погодилася вона. — Чаю?

Вони сиділи на мішках із невідомими травами, в затишному куточку, утвореному прилавком та похилими стінами двох будинків, і

пили щось духмяне й зелене з на диво витончених чашечок. На відміну від Бабуні, яка вдягалася як дуже поважна ворона, Гільта Козолуп уся складалася з мережив, шалей, кольорів, сережок і стількох браслетів, що навіть незначний порух її рук справляв такий ефект, ніби зі скелі в повному складі звалилася ударна секція рок-групи. Але Еск зауважила між двома відьмами й дещо спільне. Це було важко сформулювати. Ну от, скажімо, обох несла було уявити в реверансі.

— То що, — сказала Бабуня, — як життя?

Її колега знизала плечима, змусивши ударників та перкусіоністів знову посипатися вниз саме тоді, коли вони вже майже видерлися назад.

— Як покvapливий коханець. Приходить і вті... — почала вона, й затнулася від промовистого погляду Бабуні в бік Еск.

— Незле, незле, — поспіхом виправилася вона. — Знаєш, міськрада кілька разів пробувала мене витурити, але у них у всіх є жінки, і якось завжди виходило так, що їм нічо не вдавалося. Вони кажуть, що я неповажна, але я кажу їм, що купа сімей у цьому місті були б куди більші й куди бідніші, ко'б не «Запобіжна настоянка від пані Козолуп». Я ж добре знаю, хто до мене ходить. І хто купляє приліпихові краплі або «Міцномазь» — теж. Життя нормально. А як воно в тому вашому селі зі смішною назвою?

— Міцні Горішки, — з готовністю підказала Еск. Вона взяла з прилавка маленького глиняного глечика і прийнялася до його вмісту.

— Незле, — заявила Бабуня. — Дари цнотливої та чистої природи завжди в попиті^[6].

Еск ще раз понюхала порошок, виготовлений, схоже, з болотної м'яти на не зовсім зрозумілій їй основі, й акуратно закрила кришку. Поки дві відьми обмінювалися чутками, використовуючи щось на кшталт особливого жіночого шифру, сповненого багатозначних поглядів та невимовлених прикметників, вона проглянула решту виставленого на показ екзотичного зілля. Точніше, виставленого *напоказ*. Дивним чином усе зілля видавалося майстерно напівприхованим від погляду — так, ніби Гільта не дуже й хотіла його продати.

— Нічого тут не впізнаю, — сказала вона наполовину сама до себе. — Що це дає людям?

— Свободу, — сказала Гільта, яка мала добрий слух. Обернувшись до Бабуні, вона поцікавилася: — Наскільки добре ти її навчала?

— Не *настільки*, — відповіла Бабуня. — Вона має силу, от тільки я не впевнена, яку. Можливо, чарівницьку.

Гільта дуже повільно обернулася й зміряла Еск поглядом.

— Он як, — сказала вона. — Тепер ясно, звідки взявся костур. А я ще думала, про що це балакали бджоли. Ну-ну. Дитинко, дай-но руку.

Еск простягла руку. На пальцях Гільти було стільки перснів, що рука, здавалося, занурилася в мішок волоських горіхів.

Коли Гільта взялася вивчати Есчину долоню, Бабуня випрямилася, просто-таки випромінюючи несхвалення.

— Не думаю, що це потрібно, — строго сказала вона. — Не між нами.

— *Ти ж*, Бабуню, таке робиш, — втрутилась Еск. — Я сама бачила, в селі. І чайні чашки. І карти.

Бабуня ніяково засовалася.

— Ну, так, — сказала вона. — Це ж як працює: тримаєш когось за руку, і він передбачає долю сам собі. Але геть не обов'язково в це *вірити*; якби ми *вірили* в геть усе, нам усім було б непереливки.

— Сили, Що Є, мають чимало дивних рис, і несповідимими та незчисленними шляхами являють вони бажання й наміри свої в цім колі світла, що його ми називаємо світом фізичним, — урочисто прорекла Гільта.

Вона підморгнула Еск.

— Аякже! — обурилася Бабуня.

— Ні, серйозно, — сказала Гільта. — Це правда.

— Ха.

— Бачу, на тебе чекає велика подорож, — промовила Гільта до Еск.

— А я зустріну високого смаглявого незнайомця? — поцікавилася та, роздивляючись своєю долоню. — Бабуня завжди каже про це жінкам. Вона каже, що...

— Ні, — сказала Гільта, тим часом як Бабуня пирхнула. — Але це буде дуже дивна подорож. Ти зайдеш далеко, лишаючись на місці. І напрямок теж буде дивним. Це буде пізнання.

— І все це ви побачили на моїй руці?

— Ну, здебільшого я просто припускаю, — сказала Гільта, відкидаючись назад і сягаючи рукою по чайника (головний ударник, що видерся вже на середину схилу, сторчголов полетів на цимбалістів під ним). Вона уважно поглянула на Еск і додала: — Жінка-чарівник, еге?

— Бабуня везе мене до Невидної академії, — заявила Еск.

Гільта звела брови.

— Ти що, знаєш, де це?

Бабуня насупилася.

— Ну не те щоб, — визнала вона. — Я сподівалася, що ти даси мені точніші вказівки, ти ж краще знайома з оцими-о містами, будинками та іншою цеглою.

— Кажуть, Академія має багато дверей, але ті, що ведуть до цього світу, розташовані в місті Анк-Морпорк, — сказала Гільта. Бабуня дивилася нерозуміюче.

— На Округлому морі, — додала Гільта.

Бабунине обличчя зберігало ввічливо-питальний вираз.

— За п'ятсот миль звідси, — пояснила Гільта.

— Ох, — промовила Бабуня. Вона встала і струсила з одягу уявну пилінку. — Тоді нам краще вирушати в дорогу.

Гільта засміялася. Еск її сміх сподобався. Бабуня ніколи не сміялася — лише дозволяла куточкам губ трохи здійнятися вгору. Натомість Гільта сміялась як людина, що тяжко роздумувала про Життя — і зрозуміла-таки, в чому його гумор.

— Так чи йнак, рушати варто завтра, — сказала вона. — У мене вдома досить місця, лишайтесь; до того ж завтра матимете довший день.

— Не хотілося б завдавати тобі клопоту, — сказала Бабуня.

— Пусте. Не хочете трохи погуляти, поки я спакуюся?

Огулан був ярмарковим центром досить-таки великого сільського району, тож із заходом сонця ярмарок не завершувався. Навпаки, над кожною будкою й наметом горіли смолоскипи, і яскраве світло струмувало з відчинених дверей трактирів. Навіть храми вивісили кольорові ліхтарі для приваблення прочан із лунатизмом.

Гільта ковзала крізь юрму, як тонка змія крізь сухотрав'я; весь її крам і навіть намет дивом перетворилися на невеликий клунок на

спині, а коштовності торохкотіли, як ціла торба танцюристів фламенко. Бабуня тупала слідом ногами, що боліли від незвички до бруківки.

А Еск загубилася.

Це виявилось не так просто, але врешті-решт вона зуміла. Для цього знадобилося пірнути між двох яток, а потім прослизнути у найближчий вузький провулочок. Бабуня сто разів попереджала її про моторошні жахіття, які чатують у містах. Звідси впливало, що стара не так уже й добре тямилася в головознавстві — адже тепер Еск була сповнена рішучості побачити кілька таких жахів на власні очі.

Насправді, оскільки Огулан був місцем досить варварським та малоцивілізованим, єдиними жахіттями тут були дрібні крадіжки, непрофесійні будинки розпусти та пияцтво до стадії втрати рівноваги, або до стадії співу, або до обох стадій одночасно.

Згідно з нормами поезії, через ярмарок слід пропливати, як білий лебідь пропливає водами вечірньої затоки. Але певні труднощі практичного характеру змусили Еск рухатися в юрмі радше як дитячий електромобільчик — рикошетом між перехожими, тоді як над її головою на цілий ярд випинався костур. Дехто обертався — і не лише тому, що костур зачіпав їх по головах; через місто вряди-годи проходили чарівники, але оце вперше тут бачили чарівника чотирьох футів на зріст і з довгим волоссям.

Уважніший спостерігач міг би помітити, що там, де проходила Еск, коїлися дивні речі.

Взяти чоловіка з трьома перевернутими чашками, який припрошував невеличкий натовп поринути разом із ним у дивовижний світ теорії ймовірності за допомогою сушеної горошини. Він практично не звернув уваги на маленьку постать, що кілька секунд серйозно спостерігала за ним — а тоді з усіх його чашок раптом градом посипалися горошини. Чи не миттю він загруз по коліна в бобових. Ще глибше він загруз у неприємностях: раптом стало ясно, що він винен кожному з присутніх купу грошей.

Була там і маленька змучена мавпочка, яка роками тупцяла на ланцюжку туди-сюди перед господарем, який тим часом виконував на катеринці щось моторошне. Мавпочка раптово обернулася, її очиці спалахнули червоним, вона щосили увіп'ялася зубами в ногу господаря, розірвала ланцюжок і рвонула дахами, прихопивши

жерстяного кухля з усім вечірнім виторгом. На що пішли ці гроші, історія замовчує.

Марципанові качки в коробці на лотку неподалік зненацька ожили й, шурхнувши повз продавця, з радісним кряканням посідали на річку (де до світанку й розтанули — отакий вам природний добір). Сам лоток тим часом ковзнув кудись у провулок, і більше його не бачили.

Що б там не казали поети, а Еск рухалася ярмарком, як підпалювач лукою, всипаною висохлим сіном, або як нейтрон у реакторі; гіпотетичний спостерігач міг би відстежити її хаотичний рух за спалахами істерії й насильства. Проте, як і будь-який хороший каталізатор, сама вона не брала участі в процесах, які ініціювала, й доки всі негіпотетичні спостерігачі відводили очі від того, що відбувалося, вона вже давно розважалася деінде.

Однаке Еск почала стомлюватися. Бабуня Доцевіск у цілому схвалювала нічний спосіб життя, але жодним чином не схвалювала перевитрату свічок. Тож якщо їй треба було почитати після заходу сонця, вона зазвичай умовляла сову посидіти на спинці крісла й читала її очима — а Еск належало лягати спати. Наразі відповідний час давно минув.

Дівчинка побачила перед собою двері досить гостинного вигляду. Разом із жовтим світлом звідти вихлюпувалися на бруківку життєрадісні звуки. З костуром, який, немов демонічний маяк, продовжував випромінювати розсіяні чари, Еск рушила до дверей — стомлена, але повна рішучості.

Власник «Мазурика»^[7] вважав себе світською людиною, і не дарма: адже він був надто дурний, аби бути справді жорстоким, і надто ледачий, щоб бути по-справжньому лихим. Хоча його тіло побувало по всіх усядах, його розум ніколи не вибирався за межі його мізків.

До палиць, які розмовляють, він не звик. Особливо якщо палиця говорила писклявим голосом і просила козячого молока.

Відчуваючи, як усі присутні дивляться на нього і шкірять зуби, він обережно перегнувся через барну стійку. Еск, знизу вгору, вперлася в нього поглядом. Дивися в очі, завжди навчала Бабуня: збери свою силу, виграй у «хто кого передивиться», ніхто не здатен обіграти у «хто кого передивиться» відьму — ясна річ, крім кози.

Власник, якого звали Скілер, раптом усвідомив, що дівчисько, на яке він дивиться згори вниз, неначе зневажливо примружує очі.

— Чого? — спитав він.

— Молока, — повторила дитина, продовжуючи щосили свердлити його поглядом. — Його дають кози, знаєте?

Скілер торгував лише пивом, яке, на думку відвідувачів, давали коти. Запахів «Мазурика» не стерпіла б жодна хоч трохи поважна коза.

— У нас такого немає, — сказав він, пильно дивлячись на костур, причому його брови змовницьки зійшлися над переніссям.

— А ви пошукали б, — запропонувала Еск.

Скілер відхилився назад за стійку — почасти аби уникнути погляду, який витискав з його очей сльози симпатії, а почасти тому, що в його голові почала вимальовуватись жахлива підозра.

Навіть посередній бармен схильний відчувати стан свого пива — а флюїди, що струменіли від великих діжок за його спиною, більше не відлунювали веселощами хмелю. Натомість тональність стала куди ближчою до молочної.

Для перевірки він повернув кран і побачив, як у підставлений кухоль полилася скручена цівка молока.

Костур усе ще стирчав над шинквасом, немов перископ. Скілер міг би заприсягтися, що палиця й справді за ним спостерігає.

— Не витрачайте дарма, — почув він. — Колись іще подякуєте.

До такого тону Бабуня вдавалася, коли Еск не виявляла належного ентузіазму щодо повної тарілки поживного зеленого салату, вивареного до жовтизни та знищення останніх вітамінів. Однак для надчутливих Скілерових вух це був не припис, а пророцтво. Він здригнувся. Годі було й уявити, що ж має з ним статися, щоб він почувався вдячним за суміш несвіжого пива з прокислим молоком. Швидше вже він помре.

Не виключено, що він *і справді* помре.

Скілер надзвичайно старанно протер великим пальцем і без того майже чистого кухля та наповнив його з крана. Він уже зауважив, що більшість гостей тихцем покидають приміщення. Ніхто не любить чародійства — особливо чародійства в руках жінки. Хто їх зна, тих жінок, що їм спаде на думку наступної миті.

— Ваше молоко, — сказав він, додавши: — Панночко.

— Скільки коштує? — спитала Еск. Бабуня постійно повторювала: завжди виявляй готовність заплатити — тоді й робити

цього не доведеться; людям подобається, щоб про них думали добре, це головознавство, дитино.

— Ні-ні, я й на думці не мав, — поспіхом сказав Скілер. Він знову перехилився через стійку. — Але чи не могли б ви, е-е-е, якимось перетворити все назад? У цих місцях не дуже часто замовляють молоко.

Він трохи відсунувся вбік. Перед тим, як пити молоко, Еск сперла костур на стійку, і шинкар почувався поряд із ним некомфортно.

Еск поглянула на нього поверх своїх молочних «вусів».

— Я нічого не перетворювала. Я просто знала, що це молоко, бо я хотіла молока, — заявила вона. — А що це взагалі було?

— Е-е-е... Пиво.

Еск подумала. Вона непевно пригадала, що якимось пробувала пиво, і смак у нього був якийсь відстійний. А от що вона пам'ятала куди краще — то це те, що всі в Міцних Горішках вважали значно кращим за пиво. То був один із найпотаємніших рецептів Бабуні. Цей продукт був корисним для здоров'я, бо рецепт включав винятково фрукти, плюс неодноразове заморожування, виварювання та обережну перевірку крихтих крапельок запаленою свічкою. Дуже-дуже холодними ночами Бабуня, бувало, вливала їй у молоко крихтну ложечку цієї рідини. З огляду на те, що рідина зазвичай робила з металом, ложечка була дерев'яною. Еск зосередилася. Вона пригадала смак — і виявила, що з допомогою того незначного вміння, яке почала опановувати, але все ще не розуміла, здатна розкласти смак на маленькі кольорові шматочки...

Худюща жінка Скілера вийшла зі своєї кімнати подивитися, чому запала така тиша, але корчмар помахом руки змусив перелякано мовчати і її; Еск стояла, ледве помітно похитуючись, її очі були заплющені, вуста ворушилися.

...маленькі шматочки, що не пасували до її задуму, поверталися до безмежного моря форм, звідки натомість виловлювалися потрібні, з'єднувалися, а ще там було щось на кшталт такого гачечка, який означав, що ці шматочки можуть перетворити щось на свою власну подобу, а тоді...

Скілер дуже обережно обернувся і кинув погляд на найближчу діжку. Запахи в приміщенні змінилися: він відчув, як крізь стару деревину сочиться чисте золото. Не без остороги він дістав з-під

стійки маленьку склянку і випустив у неї кілька крапель темно-золатавої рідини, замислено подивився крізь склянку на світло, кілька разів збовтав, понюхав і осушив склянку одним ковтком.

Його обличчя не змінилося, хоча очі зволожилися, а горлянка затремтіла. Його дружина та Еск побачили, як на його чолі виступили бісеринки поту. Минуло десять секунд: він явно йшов на якийсь героїчний рекорд. Кажуть, з вух у нього йшла пара — але це може бути пізнішою вигадкою. Його пальці вибивали по шинквасу якийсь чудернацький ритм.

Нарешті Скілер ковтнув, і, схоже, прийнявши якесь рішення, поважно обернувся до Еск та спитав:

— Ц' т' шч' й' дм'ю?

Він насупився, знову проганяючи речення в голові, і зробив другу спробу:

— Й' т' ц' зр'бл'а?

Нарешті він здався.

— Ц' д'во!

Його дружина форкнула і взяла склянку з його безсилої руки. Понюхала, обвела поглядом бочки — всі десять — і подивилася просто в його розфокусовані очі. Вони синхронно і безмовно спробували підрахувати ціну шестиста галонів бренді з білих гірських персиків, потрібної очистки — і виявили, що не знають таких чисел.

Пані Скілер метикувала швидше за свого благовірного. Вона нахилилася і всміхнулася Еск, яка надто стомилася, щоби примружитись у відповідь. Усмішка вийшла так собі, бо пані Скілер не мала в цьому достатнього досвіду.

— Як ти тут опинилася, дівчинко? — спитала вона голосом, що мав викликати думки про пряничні будиночки та брязкіт дверцят великої печі.

— Я була з Бабунею і загубилася.

— І де ж твоя бабуня, крихітко? — ляснули дверцята ще раз. На всіх мандрівників у лісах метафор очікувала важка ніч.

— Десь є, гадаю.

— Чи не хочеш лягти поспати у великому, теплому, м'якому ліжку?

Еск із вдячністю поглянула на неї й кивнула — хоча їй і здалося, що обличчя жінки чимось скидалося на мордочку голодного тхора.

Маєте рацію: щоб дати раду цьому, випадкового лісоруба буде замало.

Між тим, Бабуня була лише за дві вулиці звідти. І, з погляду пересічних людей, вона теж загубилася. От тільки сама вона дивилась на справу інакше: сама вона знала, де перебуває — просто цього не знали інші.

Як уже сказано вище, відчутти за допомогою чарів людину значно складніше, ніж, припустімо, лисицю. Людська свідомість сприйняла б це як наклеп, і неминуче поцікавилася б, чому. Зараз пояснимо.

Свідомість тварин — проста, а відтак, її легко відчутти. Тварини не гають часу на те, аби розкласти те, що вони відчують, на складові, а потім шкодувати про ті складові, які загубилися. Уся пишнота Всесвіту чітко і ясно виражена для них у такому переліку: а) те, з чим можна спаруватись, б) те, що можна з'їсти, в) те, від чого потрібно втікати, г) каміння. Це вивільняє свідомість від непотребу і дозволяє спрямувати всі думки на те, що є дійсно важливим. Коротше кажучи, нормальна тварина ніколи не надумається йти й одночасно жувати жувальну гумку. Тим часом пересічна людина, зі свого боку, постійно думає про все на світі, і то на всіх рівнях одночасно, та ще й зважає на десятки біоритмів та календарів. Вона думає про те, що потрібно сказати, про те, що думає насправді, про те, що просто думає, про думки щодо власних думок, і це ще не кажучи про цілий оркестр думок, яких людина взагалі не усвідомлює! З точки зору телепата, людське мислення — це просто білий шум, це — залізничний вокзал, де одночасно говорять усі гучномовці, це — радіо, що мовить одразу на всіх коротких хвилях, причому деякі програми заборонено законодавством, і випускають їх пірати, крутячи непристойних пісень у закритих для цивільного мореплавства морях.

Намагаючись віднайти Еск лише за допомогою чарів, Бабуня все одно що шукала голку в скирті сіна.

Не те щоб їй це вдалося — але спалахи тисяч думок, що взаємно підсилювались, таки переконали її, що світ і насправді влаштовано так по-дурному, як вона завжди й вважала.

Вона зустріла Гільту на розі вулиці. Та мала при собі мітлу: ідеальний інструмент для пошуку з повітря — щоправда, з певною обережністю, бо хоча мешканці Огулана були фанатами «Міцномазі»,

летючі відьми не зовсім вписувалися у їхню картину світу. Гільта була у кепському гуморі.

— Ані сліду не бачу, — сказала Бабуня.

— А до річки не ходила? Раптом вона туди впала?

— Та вона б миттю вистрибнула назад. До того ж вона вміє плавати. Гадаю, ховається вона від нас, хай їй грець.

— І що ж робити?

Бабуня обдарувала співрозмовницю спопеляючим поглядом.

— Гільто Козолуп, ганьба тобі за таке боягузтво! Невже у мене стурбований вигляд?

Гільта глипнула на неї.

— Так. Трохи. Ти губи стиснула.

— Я просто зла!

— На ярмарок зазвичай приїзять цигани. Вони могли її схопити.

Щодо городян Бабуня вірила всьому, але на циганах вона зналася краще.

— Тоді вони ще довбанутіші, ніж я завжди думала, — кинула вона. — Слухай, у неї ж є костур.

— І що? — спитала Гільта, ледь не плачучи.

— По-моєму, ти не зовсім утямила, що я тобі казала, — жорстко промовила Бабуня. — Нам слід просто повернутися до тебе й почекати.

— Почекати на що?!

— На крики чи вибухи, чи вогняний дощ, коротше, щось таке, — пояснила Бабуня без особливої впевненості.

— Який жах!

— Твої земляки самі напросилися. Ну ж бо, уперед, став чайника.

Гільта занепокоєно поглянула на неї, осідлала свою мітлу і повільно та уривчасто зникла в тінях між димарів. Якби відьомські мітли були автомобілями, ця конкретна мітла була б «Morris Minor» із поділеним переднім вікном^[8].

Бабуня провела її поглядом і рушила слідом, переступаючи калюжі. Вона була твердо впевнена: її на такому причандаллі не бачитиме ніколи й ніхто.

Еск лежала у великому, м'якому й дещо вологому ліжку в мансарді «Мазурика». Попри втому, заснути вона не могла. По-перше,

в ліжку було холодно. Вагаючись, Еск поміжувала, чи не ризикнути та зігріти ліжко чарами, але таки не наважилася. Як би обережно вона не експериментувала, опанувати чари вогню їй до пуття так і не вдалося: вони або не діяли зовсім, або діяли аж надто добре. В лісі навколо Бабуниного будиночка чи не щокроку можна було провалитись у яму, випалену однією з помилково запущених вогняних куль; Бабуня любила повторювати, що навіть коли Еск не судилося стати чарівником, то копати криниці чи вигрібні ями вона зможе завжди.

Дівчинка перевернулася, намагаючись не звертати уваги на легкий грибний запах постілі. Понишпоривши в темряві, вона намацала костур, спертий на бильце ліжка. Пані Скілер наполегливо намагалася забрати його, але Еск учепилася в костур мертвим хватом. Все-таки це була єдина річ, яка точно належала їй.

Відполірована поверхня з дивним різьбленням чомусь заспокоювала. Еск заснула, і їй снилися браслети, дивні клунки та гори, і далекі зірки над горами, і холодна пустеля, де дивні істоти скрадалися сухим піском і дивилися на неї фасетками очей... На сходах щось рипнуло. І знову. А потім запала тиша — та задушливо-волохата тиша, яка виникає, коли хтось завмирає, аби не видати жодного звуку. Двері розчахнулися. Скілер окреслився в дверному отворі, як чорна-чорна тінь на тлі світла свічок, а перед тим, як він якомога тихше пройшов навшпиньки до ліжка, прошелестіла ледь чутна коротка розмова. Від першої невдалої спроби схопити костура той ковзнув убік, але Скілер швидко вхопив його і дуже-дуже обережно перевів подих. Саме тому господар «Мазурика» вже майже не мав повітря, щоб зойкнути, коли костур і *справді* ворухнувся — всіма своїми м'язами, лускою, кільцями...

Еск схопилася й сіла на ліжку саме вчасно, аби побачити, як Скілер скочується вниз сходами, відчайдушно намагаючись струсити з рук щось невидиме. Коли він звалився просто на дружину, почувся ще один зойк. Костур зі стуком упав на підлогу й лежав там, слабко сяючи октаринном^[9].

Еск вискочила з ліжка і босоніж пострибала до дверей. З-за них лунала чорна лайка, і це був поганий знак. Дівчинка обережно визирнула й зустрілася поглядом із пані Скілер.

— Віддай костур!

Еск схилилася і вхопила поліроване дерево позаду себе.

— Ні! Він мій!

— Це не дівчача забавка! — прогарчала дружина корчмаря.

— Він мій, — відповіла Еск і тихо зачинила двері. Деякий час вона дослухалася до бурмотіння внизу, намагаючись вирішити, як діяти далі. Спроба перетворити цих двійко на щось (чи когось), імовірно, тільки спричинила б зайвий галас; до того ж вона не була впевнена, що знає, як це зробити. Річ у тім, що чари спрацьовували, лише коли вона про них не думала. Схоже, свідомість тут лише заважала.

Еск перетнула кімнату і розчахнула крихітне віконце. Всередину впливли незвичні нічні аромати цивілізації: запах сирих вулиць, трунок садових квітів, віддалений натяк на переповнений туалет. З віконця видно було мокру черепицю.

Коли Скілер знову рушив угору сходами, вона виштовхнула костур на дах і вибралася слідом, чіпляючись за різьблену раму. Дач спускався до однієї з прибудов, і Еск зуміла, більш-менш утримуючись на ногах, наполовину з'їхати, наполовину збігти по нерівній черепиці. Стрибок з шестифутової висоти на купу старих діжок, швидкий спуск по мокрій деревині — й ось вона вже підтюпцем біжить через подвір'я корчми.

Розриваючи ногами пасма туману на вулиці, Еск чула відлуння сварки, що долидало з «Мазурика».

Скілер промчав повз дружину і поклав долоню на кран найближчої діжки. Повагавшись, він крутнув його. Приміщення сповнив гострий, як ніж, запах персикового бренді.

Корчмар закрутив кран і розслабився.

— Думав, воно перетвориться на яку-небудь гидоту? — поцікавилась його дружина.

Він кивнув.

— Якби ти не був таким криворуким... — почала вона.

— Кажу тобі, ця штука мене вкусила!

— Ти міг би стати чарівником, і нам не довелося би морочитися з оцим усім. Ти що, геть не маєш амбіцій?

Скілер заперечно похитав головою.

— По-моєму, щоб стати чарівником, самого костура не досить, — сказав він. — До того ж я чув, що чарівникам не можна одружуватися,

не можна навіть...

Він завагався.

— Не можна що? Та?

Скілер закрутився на місці.

— Ну. Ти знаєш. Робити *це*.

— Жодного уявлення не маю, про що ти, — відрубала пані Скілер.

— Так, мабуть, не маєш.

Він неохоче вийшов слідом за нею з потемнілої зали. Йому спало на думку, що, можливо, у чарівників не таке вже й кепське життя. Як виявилось наступного ранку, він таки мав рацію: персикове бренді в усіх десяти діжках дійсно перетворилося на якусь гідоту.

Еск безцільно мандрувала темними вулицями, доки не прийшла до крихітних річкових доків Огулана. Широкі плоскодонні баржі погойдувалися біля причалів, і на двох-трьох із них здіймався з привітних димарів кучерявий димок. Еск без зусиль вилізла на найближчу баржу й костуром підняла брезент, який вкривав її більшу частину.

З-під брезенту війнуло теплим запахом перегною й тваринного воску. Баржу було навантажено вовною.

Дурне то діло — засинати на незнайомій баржі, не знаючи, які незнайомі скелі пропливатимуть повз, коли ти прокинешся, не знаючи, що баржі зазвичай відходять рано-вранці (до сходу сонця), не знаючи, які краєвиди вітатимуть тебе завтра...

Вам це відомо. А Еск ні про що не здогадувалася.

Еск прокинулася від чийогось насвистування. Вона лежала непорушно, прокручуючи в голові вчорашні події, доки не згадала, чому вона тут. Тоді дівчинка дуже обережно перевернулася й трішки підняла брезент.

Так, вона все ще тут — от тільки це «тут» вже не там, де було.

— То оце й називається мореплавством, — сказала вона сама до себе, спостерігаючи, як пропливає назад далекий берег. — Як на мене, нічого особливого.

Злякатися їй і на думку не спало. Всі перші вісім років її життя світ був надзвичайно нудним. І тепер, коли він почав робитися цікавим, Еск не збиралася виявляти невдячність.

До невидимого звідси свистуна приєднався собачий гавкіт. Еск відкинулася на вовну, понишпорила подумки навколо, знайшла свідомість пса і м'яко запозичила. З його слабких і безладних думок вона зрозуміла, що на цій баржі є щонайменше четверо людей, і ще багато — на інших баржах, які розтяглися в лінію по річці, прив'язані одна до однієї. Деякі з людей, схоже, були дітьми.

Еск відпустила тварину і знову надовго задивилася на навколишній пейзаж. Баржа саме пропливала між високими оранжевими скелями, поплямованими каменем стількох відтінків, ніби якийсь голодний бог зробив собі найбільший сендвіч усіх часів та народів. Дівчинка намагалася уникнути однієї думки, але та постійно поверталася, проникаючи в її голову, наче танцівник лімбо під двері туалету Життя. Рано чи пізно їй доведеться вийти зі схованки. Не те щоб цього вимагав її шлунок, але от сечовий міхур категорично не бажав терпіти. Можливо, їй варто...

Брезент над її головою зірвали, й над нею схилилося велике бородате обличчя.

— Так, так, — сказало воно. — Що це в нас тут? «Заєць», еге ж?

Еск вперлася у нього поглядом.

— Авжеж, — відповіла вона. Сенсу заперечувати не було. — Ви не могли б допомогти мені звідси вилізти?

— А не боїшся, що я тебе кину... шукам? — спитало обличчя. Зауваживши її розгублений погляд, воно пояснило: — Велика прісноводна риба. Швидка. Зубата. Шука.

Про таке вона якось не думала.

— Ні, — чесно зізналася Еск. — За що? Ви справді це зробите?

— Та ні. Не зроблю. Нема чого боятися.

— Я й не боюся.

— Он як.

У її полі зору з'явилася засмагла рука, цілком по-людськи з'єднана з обличчям, і допомогла дівчинці вибратися з її кубельця у згортках вовни.

Еск роззиралася, стоячи на палубі. Небо, синіше за бляшанку для печива^[10], тісно тулилося до широкої долини, якою текла ріка, неквапна, мов судовий процес в апеляційній інстанції. Позаду продовжували вдавати з себе конов'язь для хмар Вівцескельні гори,

але вони вже не панували над красвидом, як робили це весь той час, скільки Еск їх знала. Відстань підточила їхню велич.

— Де ми? — спитала вона, вдихаючи нові для себе запахи болота й осоки.

— У верхів'ях річки Анк, — відповів той, хто захопив її в полон.
— Як тобі річка?

Еск подивилася на річку перед баржею й позаду. Русло вже було значно ширшим, аніж в Огулані.

— Не знаю. Але її точно багато. Це ваш корабель?

— Баржа, — виправив він.

Він був вищий за її батька, хоча помітно молодший, і вдягнутий, наче циган. Більшість його зубів були золотими, але Еск вирішила, що наразі не час цікавитися, чому так сталося.

І він мав ту справжню природну засмагу, заради якої багатії не шкодують ні часу, ні грошей на курорти, ні спеціального крему — хоча насправді для отримання такої засмаги достатньо щодня тяжко, як кінь, працювати на відкритому повітрі.

Він вигнув брову.

— Баржа моя, — сказав він із твердим наміром повернути собі ініціативу. — І хотів би я знати, що тут робиш ти? З дому втекла, еге ж? Якби ти була хлопцем, я сказав би, що ти подалася на пошуки щастя.

— А дівчата не можуть шукати щастя?

— Гадаю, вважається, що їм слід шукати щастя з відповідними юнаками, — сказав чоловік, обдаровуючи її 200-каратною усмішкою. Він простягнув засмаглу руку з пальцями, всуціль унизаними перснями: — Ходімо поснідаємо.

— Насправді я хотіла б скористатися вашим туалетом, — сказала Еск.

Його щелепа відвисла.

— Але ж це баржа, еге ж?

— І?

— І, значить, тут є тільки річка. — він поплескав дівчинку по руці.
— Не переймайся. Ця річка до такого звикла.

Бабуня стояла на причалі, притупуючи черевиком по дерев'яній поверхні. Маленький чоловічок, чия роль в Огулані приблизно

відповідала ролі начальника порту, вже відчув на собі всю силу одного з її поглядів і помітно занепав духом. Не те щоб вираз її обличчя викликав такі ж емоції, як видирання нігтів кліщами, але він прозоро натякав, що кліщі є реальною можливістю.

— То, кажеш, вони відпливли до світанку? — спитала вона.

— Т-так, — відповів він. — Е-е-е... Я ж не знав, що їм не можна.

— Ти не помітив на борту маленької дівчинки?

«Тук-тук», — продовжував відстукувати черевик.

— М-м-м. Ні. Вибачте... — начальник раптом просяяв. — Але ж це були зуні. Якщо дитина з ними, з нею нічого не станеться. Кажуть, зунам можна довіряти. Дуже шанують сімейне життя.

Бабуня обернулася до Гільти, яка тремтіла, ніби розгублений метелик, і запитально звела брови.

— Це так, — цвірінькнула Гільта. — У зунів дуже добра репутація.

— Гм, — промовила Бабуня. Крутнувшись на підборах, вона покрокувала назад до центру міста. Начальник порту осів, ніби з-під його сорочки раптом висмикнули вішак.

Житло Гільти розташувалося над помешканням торговця травами та позаду дубильної майстерні, і звідти відкривався чудовий краєвид на огуланські дахи. Гільта любила це житло, бо воно надавало приватності, яку завжди цінували (як вона це формулювала) «найвибагливіші клієнти, що воліють робити свої особливі замовлення в атмосфері спокою, де незмінним гаслом є розсудливість».

Бабуня Дощевіск із майже неприхованою зневагою огледіла вітальню. Тут було таки забагато китиць, порт'єр, астрологічних діаграм і чорних котів. Бабуня терпіти не могла котів. Вона принохалася.

— Це дубильна майстерня? — осудливо спитала вона.

— Ароматизатори, — відповіла Гільта, збираючи всю свою відвагу перед лицем Бабуниного осуду. — Клієнти це полюбляють. Це надає їм потрібного настрою. Сама знаєш, як воно буває.

— Я завжди думала, що цілком поважну справу, Гільто, можна вести і без різних там *салонних* вигадок, — сказала Бабуня, всідаючись і розпочинаючи довгий та хитромудрий процес витягування шпильок зі свого капелюха.

— В містах усе не так, — заперечила Гільта. — Мусиш рухатися в ногу з часом.

— Уявлення не маю, навіщо це треба. Чайник поставлений? — Бабуня потяглася через стіл і зняла оксамитове покривало з чарівної кулі — кварцевої сфери розміром із її голову.

— Ніколи не вміла поратися з цими триклятими кремнієвими штуками, — заявила вона. — За часів моєї юності досить було миски з водою й краплі чорнила. Погляньмо...

Вона втупилася в мінливу серцевину кулі, намагаючись із її допомогою сконцентруватися на розташуванні Еск. З чарівними кристалами нелегко було мати справу і в кращі часи, а якщо в них довго вдивлятися, то єдиною річчю, яку ви зможете передбачити абсолютно точно, буде ваша ж жорстока мігрень.

Бабуня не довіряла їм, бо вважала, що все це має присмак чарівництва. Їй завжди видавалося, що ці мерзенні штуркелі можуть висмоктати ваш розум, як того равлика з мушлі.

— Ця холера вся в іскрах, — пробурчала вона, дихаючи на кулю і протираючи її рукавом. Гільта поглянула з-за її плеча.

— Це не іскри, це щось означає, — повільно вимовила вона.

— І що саме?

— Не впевнена. Можна, я спробую? Куля до мене звикла.

Гільта зіпхнула з сусіднього стільця кота і, нахилившись, стала вдивлятися в блискучі глибини.

— Гм. Та будь ласка, — сказала Бабуня. — Але ти там нічого не...

— Чекай-но. Щось проявляється.

— Звідси видно самі тільки іскри, — наполягала Бабуня. — Все в маленьких срібних вогниках, і вони плавають, як у тих скляних кульках із несправжніми сніжинками. Насправді гарненько, чого.

— Так, але подивися за ними...

Бабуня подивилася — і ось що вона побачила.

Точка огляду була дуже високо, і перед нею лежала широченна, блакитнувата з такої відстані смуга долини, по якій п'яною змією звивалася велика ріка. На передньому плані кружляли срібні вогники — але це були, так би мовити, лише кілька сніжинок, що вибилися з гігантського смерчу вогнів. Цей смерч обертався повільно, неначе був кволий від старості, та ще й зазнав обширного інфаркту від передозування снігу; його коловерт спускалася вниз, до оповитого

серпанком пейзажу. Примружившись, Бабуня ледь розгледіла на поверхні ріки кілька цяточок.

Раз у раз повільний рух коловертів зі світляного пилу коротко пронизувало щось на кшталт блискавки.

Бабуня зморгнула і підняла погляд. Кімната видалася їй надзвичайно темною.

— Дивна погода, — сказала вона, не вигадавши нічого кращого. Навіть із заплющеними очима вона продовжувала бачити танок світляного пилу.

— Не думаю, що справа в погоді, — заперечила Гільта. — Я навіть не думаю, що це можуть бачити звичайні люди, хоча куля це й показує. Гадаю, це чари, які конденсуються з повітря.

— У костур?

— Авжеж. Так і працюють костури чарівників. Це ніби перегін чарів.

Бабуня наважилася ще раз позирнути на кулю.

— В Еск, — обережно уточнила вона.

— Так.

— Схоже, там повно цього діла.

— Так.

Бабуня вже не вперше пошкодувала, що до пуття не знається на методах чарівників. Їй уявилося, як Еск заповнюють чари, аж доки від цього не розпухають усі її тканини й пори. А тоді все починає сочитися назовні — спершу маленькими цівочками, але врешті-решт утворюючи надпотужний розряд окультної енергії. Це могло обернутися будь-яким лихом.

— А щоб йому, — вилаялася вона. — Ніколи цей костур мені не подобався.

— Принаймні, вони прямують у напрямку Академії, — сказала Гільта. — Там з'ясують, що робити.

— Хтозна. Як гадаєш, скільки вони вже пропливли?

— Миль зо двадцять. Ці баржі зазвичай ідуть не швидше за пішохода. Зуні нікуди не квапляться.

— Добре, — Бабуня, рішуче стиснувши вуста, підвелася, взяла капелюха і підняла мішка з пожитками. — Думаю, я ходжу швидше за баржу. Річка вся звивиста, а я можу йти по прямій.

— Ти хочеш *іти* за нею? — нажахано вигукнула Гільта. — Але ж там кругом ліс і дикі звірі!

— Ну й чудово, повернення до цивілізації піде мені на користь. Я потрібна Еск. Цей костур її підкорює. Я попереджала, але хіба хто послухав?

— Що, справді ніхто? — спитала Гільта, безуспішно намагаючись утямити, що ж Бабуня мала на увазі під «поверненням до цивілізації».

— Ніхто, — холодно відповіла Бабуня.

Його звали Амшат Б'хал Зун. Він жив на баржі з трьома своїми дружинами й трьома дітьми. Він був Брехуном.

Що завжди дійсно дратувало всіх ворогів племені зунів — то це навіть не їхня чесність, сама по собі абсолютна до сказу, але їхня цілковита прямота у спілкуванні. Зуни ніколи не чули про евфемізми, і якби в них виник хоч один, не знали б, що з ним робити. Хіба що напевне назвали б його «чудовим способом наговорити гидоти».

Безкомпромісна відданість зунів істині, схоже, була не приписом якого-небудь бога, як воно трапляється зазвичай, а мала генетичне підґрунтя. Пересічний зун був здатний брехати не більше, ніж дихати під водою. Фактично, сама ідея брехні повністю збивала їх із пантелику; сказати Неправду для них означало змінити закони природи.

Для народу торговців це був безумовний недолік, тож зунські старійшини тисячоліттями вивчали цю дивовижну властивість, якою так щедро були наділені решта народів — і вирішили, що зуни теж мають нею оволодіти.

Юнаків, які демонстрували ледь помітні задатки такого таланту, заохочували все більше викривляти Істину під час спеціальних церемоній, в ході яких проводилися відповідні змагання. Першою записаною зунською прото-брехнею стало «насправді мій дідусь досить високий»; та врешті-решт зуни навчилися давати собі з цим раду, й було засновано посаду Брехуна племені.

Слід розуміти, що хоча більшість зунів не вміють брехати, вони з великою повагою ставляться до одноплеменців, здатних змалювати світ не таким, яким він є — тож Брехун посідає високе становище. Він представляє плем'я в усіх відносинах із зовнішнім світом, який

пересічний зун давно й не намагається зрозуміти. Зунські племена дуже пишаються своїми Брехунами.

Інші ж раси це дуже дратує. На їхню думку, зуні мали б назвати цю посаду в більш годящий спосіб — скажімо, «дипломат» чи «спеціаліст зі зв'язків із громадськістю». Їм здається, що зуні просто глузують з такої важливої теми.

— Це все правда? — з підозрою спитала Еск, оглядаючи переповнену каюту.

— Ні, — впевнено відповів Амшат. Його молодша дружина, що готувала вівсянку на крихтній, вибагливо прикрашеній плиті, хихикнула. Троє дітей серйозно спостерігали за Еск з-понад столу.

— Ви хоч коли-небудь говорите правду?

— А ти? — Амшат усміхнувся своєю повною золота посмішкою, але очі його не сміялися. — Чому я знайшов тебе серед моїх мішків із вовною? Амшат — не викрадач людей. У тебе вдома мають хвилюватися, еге ж?

— Гадаю, мене шукатиме Бабуня, — сказала Еск. — Але не думаю, що вона дуже хвилюватиметься. Швидше розгнівається. В кожному разі, мені треба до Анк-Морпорка. Можете зсадити мене з корабля...

— З баржі.

— ...якщо хочете. Та ваша щука мене не турбує.

— Цього я не можу, — сказав Амшат.

— Це брехня?

— Ні! Тут навколо глушина, грабіжники і... багато чого.

Еск задоволено кивнула.

— Тоді нема питань. Я не проти спати на вовні. І я можу заплатити за дорогу. Я вмію...

Вона завагалася. Незакінчена фраза повисла у повітрі маленьким кристалом, тим часом як обачність із певним успіхом спробувала взяти її язика під контроль.

— ...робити корисні речі, — недоладно договорила вона.

Вона бачила, що Амшат скося кидає погляди на старшу дружину, яка шила щось біля плити. За зунським звичаєм, вона була вдягнута в усе чорне. Бабуня це палко схвалила б.

— Які саме корисні речі? — спитав зун. — Прати й замітати, еге ж?

— Якщо треба, — відповіла Еск. — А ще можу робити подвійний та потрійний перегін, очищувати віск і виготовляти свічки, підбирати правильне насіння, корені та стебла і готувати більшість описаного у «Вісімдесяти видах чарівного зілля»; умію прясти, вичісувати шерсть, вимочувати та прогрівати на парі коноплі, ткати на ручних, вертикальних, горизонтальних і шляхетних кроснах, в'язати (якщо мені набиратимуть петлі), читати сліди на землі й на камінні, виточувати з дерева різні деталі аж до пазів і шипів, передбачати погоду за поведінкою звірів і виглядом неба, розводити бджіл, варити п'ять сортів медовухи, робити протраву та виготовляти й змішувати фарби, включаючи незмивну синьку, працювати з бляхою, лагодити взуття, обробляти більшість видів шкіри, а якщо у вас є кози, можу їх доглядати. Я люблю кіз.

Амшат замислено дивився на неї. Еск відчула, що від неї чекають продовження.

— Бабуня не любить неробства, — спробувала вона і, у вигляді подальшого пояснення, додала: — Вона завжди каже, що дівчина, яка уміє поратися по господарству, ніколи не лишиться без засобів до існування.

— Або, наприклад, без чоловіка, — слабо кивнув Амшат.

— Ну, насправді Бабуня про це казала багато...

— Не сумніваюся, — урвав Амшат. Він подивився на старшу дружину, і та майже непомітно кивнула.

— Гаразд, — сказав він. — Якщо від тебе буде користь, можеш лишатися. До речі, чи вмієш ти грати на якому-небудь інструменті?

Еск не відвела очей під його пильним поглядом.

— Мабуть.

Ось так Еск, з мінімальними труднощами й лише крихтами жалю, покинула Вівцескелі та вівцескельний клімат і приєдналася до зунів у їхній торговельній експедиції за течією Анку. Барж було щонайменше три десятки, на кожній розміщувалася щонайменше одна багатолюдна зунська родина, і на жодних двох баржах не було однакового вантажу. Більшість плавзасобів були з'єднані канатом, тож якщо комусь із зунів бракувало спілкування, вони просто підтягували сусідню баржу ближче і заходили в гості.

Еск обладнала собі гніздечко серед вовни. Там було тепло, трохи пахнуло Бабуниним домом і, що найважливіше, там її ніхто не турбував.

Але вона починала трохи хвилюватися через чари.

Чари явно виходили з-під контролю. Вона не творила чародійства — воно просто відбувалося навколо неї. І вона відчувала, що якби навколишні про це знали, це навряд чи їх потішило б.

На практиці це означало, що під час миття посуду їй доводилося довго брязкати й плюскотіти водою, аби приховати той факт, що тарілки очищалися самі. Якщо їй доводилося щось лагодити, вона мусила десь для цього сховатися, щоб приховати інший факт — що дірка зникала, як... як зачарована. А на другий же день плавання вона, прокинувшись, побачила, що там, де вона сховала костур, вовна за ніч сама собою вичесалася, перетворилася на прядиво і змоталася в акуратні клубочки.

Вона вирішила ні на мить не уявляти розпалювання вогню.

Щоправда, мандрівка мала й свої переваги. Кожен повільний поворот великої брунатої ріки дарував нові видовища. Траплялися тінисті ділянки з густими лісами, що їх баржі проходили на рівній віддалі від обох берегів. Чоловіки в такі хвилини озброювалися, а жінки ховалися під палубу — всі, крім Еск, яка сиділа і зацікавлено дослухалася до форкання та чхання, що долинали із заростей. Були береги, зайняті під поля та городи. Було кілька міст, значно більших, ніж Огулан. Було навіть кілька гір, хоча вони виявилися старими й приземкуватими, а не юними й нахабними, як її рідні гори. Еск аж ніяк не тужила за домом, та часом відчувала себе тією ж баржею, яку невідь-куди тягне нескінченний канат, але яка залишається прив'язаною до якоря.

У деяких містах баржі причалювали. За традицією, на берег сходили лише чоловіки, а розмовляти з не-зунами міг лише Амшат, вдягнувши церемоніальний Брехне-капелюх. Еск зазвичай ходила з ним. Він намагався натякати, що вона мала б дотримуватися неписаних правил зунського життя й лишатися на борту, але для Еск натяк був усе одно, що укус комара для носорога середнього розміру. Вона вже зрозуміла, що якщо ви не звертаєте уваги на правила, то в половині випадків їх по-тихому переписують так, щоб вас вони не стосувалися.

До того ж у Амшата склалося враження, що коли з ним Еск, він має дуже добрий виторг. В маленькій дівчинці, яка рішуче позирала на купців з-за його ніг, було щось таке, що примушувало найзагартованіших торгашів чимшвидше доходити згоди.

Щиро кажучи, це починало його непокоїти. Коли перекупник в обнесеному стінами Земфісі запропонував йому мішечок ультрамаринів в обмін на сто лантухів вовни, голосок десь із району його кишені повідомив:

— Це не ультрамарини.

— Ви тільки послухайте! — засміявся перекупник.

Амшат із серйозним виглядом підніс один камінь до ока.

— Я слухаю, — сказав він. — Та все ж вони на вигляд як справжні ультрамарини. Блищать і мерехтять як треба.

Еск похитала головою.

— Це прості підманки^[11], — сказала вона, не замислюючись. Про що й пошкодувала, коли обоє чоловіків з подивом втупилися в неї.

Амшат покатав камінця на долоні. Класти підманки-хамелеони поряд зі справжніми дорогоцінним каменями, щоб вони відповідно змінили забарвлення, було традиційним шахрайством, але ці мали всередині блакитний вогник справжності. Він пильно поглянув на перекупника. Амшат добре вивчив мистецтво Брехні, і зараз, придивившись, зауважив її ледь помітні ознаки.

— Схоже, виникли підстави для певних сумнівів, — промовив він. — Але їх легко розвіяти. Достатньо віднести камінці до алхіміка на Сосновій вулиці. Весь світ знає, що в гіпактичній рідині^[12] підманки просто розчиняються, еге ж?

Його візаві завагався. Амшат ледь змінив позу, і напруженість його м'язів дала зрозуміти, що будь-який раптовий рух з боку перекупника закінчиться для того горизонтальним положенням у пилюці. Та ще й клята дитина жмурилася на перекупника так, ніби бачила всі його думки аж до найпотаємнішої. Нерви перекупника не витримали.

— Я шкодую через це прикре непорозуміння, — зажебонів він. — Я ці камені щиро сприймав за ультрамарини, але, аби уникнути суперечки між нами, просив би вас прийняти їх... у подарунок. А щодо вовни, то чи можу я запропонувати вам цей першосортний розетт?

Він видобув із крихітного оксамитового мішечка маленького червоного камінця. Але Амшат ледь поглянув на нього. Натомість, не відводячи погляду від перекупника, він передав камінця Еск. Та кивнула.

Коли торговець поквапився геть, Амшат узяв Еск за руку і ледь не силою потяг її до крамниці алхіміка, яка насправді була чимось на кшталт ніші в стіні. Літній господар крамниці узяв найменшого синього камінця, вислухав квапливі пояснення Амшата, налив маленьку мисочку гіпактичної рідини і вкинув камінчика в неї. Камінець запінився і зник.

— Дуже цікаво, — промовив алхімік. Він узяв пінцетом іншого камінця і став уважно роздивлятися його крізь збільшувальне скло.

— Це справді підманки, але, певною мірою, напрочуд чистої води, — оголосив нарешті він. — Їх аж ніяк не можна назвати нічого не вартими, і я міг би запропонувати вам, наприклад... у дівчинки щось негаразд із очима?

Амшат непомітно штовхнув Еск ліктем, і вона припинила випробовувати на їхньому співрозмовникові черговий погляд.

— ...запропонувати вам, скажімо, два зати срібла?

— А, скажімо, п'ять? — люб'язно відгукнувся Амшат.

— І я б хотіла отримати один з каменів, — додала Еск.

Старий здійняв руки до неба.

— Але ж це просто забавки! — вигукнув він. — Вони цікаві лише колекціонерам!

— От тільки колекціонер може продати їх наївному покупцеві під виглядом найкращих розеттів чи ультрамаринів, — сказав Амшат. — Особливо, якщо цей колекціонер — єдиний у місті алхімік.

Старий ще трохи побурчав, та врешті-решт вони зійшлися на трьох затах і срібному ланцюжкові для підманки Еск.

Коли вони відійшли досить далеко, Амшат простягнув Еск кілька маленьких срібних монеток і сказав:

— Це тобі. Ти це заробила. Але... — він присів навпочіпки, так, щоб його очі опинилися на рівні її очей, — але ти маєш сказати мені, звідки ти знала, що камені фальшиві.

Він мав стурбований вигляд, але Еск відчувала, що правда йому не сподобається. Чародійство змушувало людей почуватися незатишно. Йому не припало б до смаку, якби вона просто сказала:

підманки є підманки, а ультрамарини є ультрамарини, і якщо вам здається, що з вигляду вони однакові, то це лише тому, що більшість людей не вміють користуватися зором як слід. Ніщо не може повністю приховати свою істинну суть.

Замість усього цього вона сказала:

— Неподалік від села, де я народилася, є копальні, в яких гноми видобувають підманки. Тому в нас кожен швидко навчається помічати, що ці камені заломлюють світло по-особливому.

Амшат деякий час дивився їй в очі. Потім знизав плечима.

— Гаразд. Чудово. Слухай, я тут маю ще деякі справи. Не хочеш купити собі якісь обновки чи ще щось? Я б застеріг тебе від недобросовісних торговців, але чомусь — не знаю вже, чому — мені здається, що ти навряд чи матимеш проблеми.

Еск кивнула. Амшат розвернувся і сягнистим кроком рушив через ринок. Біля найближчого рогу він спинився, замислено подивився на дівчинку і розчинився в натовпі.

«Ну от, припливли», — сказала собі Еск. Він ще ні в чому остаточно не впевнений, але збирається за мною стежити — і, перш ніж я щось зрозумію, костура в мене не буде, зате буде купа неприємностей. І чого всі так бояться чарів?

Вона по-філософськи зітхнула і рушила досліджувати місто. Втім, проблема костура лишалася. Еск сховала його глибоко у вовні, яку ще не розвантажували. Але якщо вона повернеться по нього зараз, їй почнуть ставити питання, на які вона не матиме відповідей.

Вона знайшла годящий провулок і поквапилася ним, аж доки одна з арок не приховала її від сторонніх очей, чого вона й прагнула.

Якщо повернутись було неможливо, лишався єдиний варіант. Вона простягла вперед руку й заплющила очі.

Еск точно знала, чого хоче — це було ясно, як день. Костур у жодному разі не повинен був прилетіти, пошкодивши баржу та привернувши увагу. Все, що потрібно, сказала вона собі — це незначна зміна світобудови. Замість світу, в якому костур лежав під вовною, мав з'явитися світ, в якому вона тримала б костур в руках. Крихітна зміна, непомітна переробка Того-Як-Усе-Є.

Якби Еск мала більше досвіду в чародійстві, то розуміла б, що це неможливо. Кожен чарівник знає, як переміщувати предмети, починаючи з протонів і далі за списком — але принципова річ полягає

в тому, що, згідно з законами фізики, щоб перемістити щось із точки «А» до точки «Я», слід пройти через усі інші літери алфавіту. Єдиний спосіб змусити щось зникнути в точці «А» й з'явитися у точці «Я» — це відкинути геть усю Реальність. Краще навіть не думати, до яких проблем це може призвести.

Та Еск була ще недосвідчена, а кожному відомо, що головна заповідь успіху — це не знати, що задумане тобою неможливе. Людина, яка не знає про можливість поразки, здатна стати цеглиною на шляху велосипеда історії.

Поки Еск намагалася придумати, як перемістити костур, навколо неї розбігалися брижі чарівного ефіру, змінюючи Дискосвіт у тисячах дрібниць. Більшість цих змін так ніхто ніколи й не помітив. Можливо, на пляжах дещо змістилося кілька піщинок, чи якийсь листок якогось дерева опинився в дещо іншому положенні. Але потім хвиля ймовірності вдарила об край Реальності — й відскочила, як вода, що хлюпає об край басейну; вода, яка, стикаючись із брижами, що йдуть назустріч, спричиняє невеличкі, але важливі вири в самій тканині буття. У тканині буття можливі вири, бо це дуже дивна тканина.

Звісно, Еск нічогосінько про це не знала, але була цілком задоволена, коли костур упав їй в руку просто з повітря. Він був теплий на дотик.

Якийсь час вона дивилася на нього. Вона розуміла, що має щось із ним зробити: костур був надто великий, надто помітний, надто незручний. Він привертав увагу.

— Якщо я збираюся дістатися з тобою до Анк-Морпорка, — замислено сказала вона, — то доведеться тебе замаскувати.

Чари костура зблиснули кількома спізними іскорками, й він потемнішав.

Врешті-решт Еск вирішила проблему, коли знайшла на головному ринку Земфіса крамницю з мітлами. Вона купила найбільшу, повернулася до своєї арки, витягла держака й запхала костур глибоко в березове пруття. Таке поводження зі шляхетним предметом видалося їй не дуже гідним, і вона подумки попросила в костура пробачення.

Хай там як, тепер це була інша справа. Ніхто не придивлятиметься до маленької дівчинки з мітлою.

Вона купила пиріжка зі спеціями, щоб перекусити під час оглядин міста (продавець легковажно обрахував її, і лише згодом помітив, що

мимоволі дав їй як решту два срібняки; крім того, дивним чином уночі до його ятки пробралися щурі і з'їли весь товар, а в його бабусю влучила блискавка).

Місто було меншим за Огулан і взагалі дуже від нього відрізнялося, бо лежало на перетині трьох торгівельних шляхів, не рахуючи ще й річки. Воно виросло навколо величезної площі, яка була чимось середнім між постійним дорожнім затором і наметовим містечком. Верблюди хвищали мулів, мули хвищали коней, коні хвищали верблюдів, і всі вони хвищали людей; це був суцільний вибух кольорів, какофонія звуків, оркестр запахів і постійний, до головного болю, шум сотень людей, які щосили робили гроші.

Однією з причин цього стовпотворіння було те, що в різних частинах континенту було чимало людей, які воліли робити гроші, не працюючи. Й оскільки музична індустрія в Дискосвіті ще не з'явилася, їм доводилося вдаватись до старіших, більш традиційних форм бандитизму.

Як не дивно, часто це вимагало неабияких зусиль: викочувати на пагорби важкі каменюки для пристойної засідки, рубати дерева для перекриття шляхів та копати втикані кілками ями, ще й весь цей час тримати нагостреними кинджали — все це, можливо, вимагало значно більших силових та розумових затрат, аніж прийнятні в суспільстві професії. Та все ж завжди знаходилися ті, хто досить збився зі шляху, щоб стерпіти все це плюс довгі ночі в некомфортних умовах, аби просто накласти руку на звичайнісінькі великі скрині з коштовностями.

Тож міста на кшталт Земфіса були місцями, де розділялися, змішувалися і знову рушали в спільну подорож каравани, в яких десятки купців і мандрівників збиралися докупити для захисту від знедолених. Еск, на яку в юрмі не звертали уваги, дізналася про це дуже просто — знайшла когось важливого на вигляд і смикнула його за вбрання.

Цей конкретний чоловік рахував лантухи з тютюном — і порахував би, якби його не відволікли.

— Що?

— Я кажу, що тут відбувається?

Чоловік хотів сказати: «Відчепися й набридай комусь іншому», додавши легкого потиличника. Тож дуже здивувався, коли виявив, що

нахиляється й серйозно розмовляє з малою замурзаною дівчинкою, яка тримає велику мітлу (що теж, як здалося йому згодом, незбагненим чином слухала розмову).

Він пояснив їй про каравани. Дитина кивнула.

— Всі збираються разом, щоб подорожувати?

— Саме так.

— А куди?

— Багато куди. До Сто Лата, Псевдополя... Звісно, й до Анк-Морпорка...

— Але туди тече річка, — логічно зауважила Еск. — Там є баржі. Зуни.

— О, так, — погодився купець. — Але вони беруть високу плату і не можуть перевезти все, і, врешті-решт, їм не особливо довіряють.

— Але вони дуже чесні!

— Ну, так, — визнав він. — Але знаєш, як кажуть: ніколи не довіряй чесним людям.

Він багатозначно посміхнувся.

— Хто каже?

— Ну, люди, — мовив він із раптовою ніяковістю в голосі.

— Он як, — сказала Еск. Вона подумала й поважно додала: — Мабуть, ті люди дуже нерозумні. Втім, все одно дякую.

Він подивився їй услід і повернувся до своєї лічби. Та за кілька секунд його знову смикнули за одяг.

— П'ятдесят сім, п'ятдесят сім, п'ятдесят сім... що таке? — спитав він, намагаючись не збитися.

— Вибачте, що знову вас турбую, — сказала Еск. — Але ці мішки...

— А що з ними, п'ятдесят сім, п'ятдесят сім, п'ятдесят сім?

— Там усередині мають бути такі маленькі білі черв'ячки?

— П'ятде... *Що?* — купець опустив грифельну дошку і глипнув на Еск. — Які черв'ячки?

— Білі. Звиваються, — люб'язно пояснила вона. — В самісінькій середині мішків.

— Ти про тютюнових гостриків? — він втупився в купу лантухів, що їх вивантажував продавець із, як він раптом помітив, неспокійним поглядом лепрекона, який намагається забратися подалі раніше, ніж ви

побачите, чим стане на ранок зачароване золото. — Але ж він сказав, що тютюн зберігався як слід, і... Взагалі, звідки ти знаєш?

Та дівчинка вже розчинилася в натовпі. Купець пильно поглянув на місце, де вона щойно стояла. Потім так само пильно поглянув на продавця, який нервово всміхався. Пильно поглянув на небо. Нарешті, витягнув з кишені ножа для взяття проби й боком подався до найближчого лантуха.

Тим часом Еск, навімання підслуховуючи в різних місцях, знайшла караван, який збирався до Анк-Морпорка. Голова каравану сидів за столом, зробленим із дошки, покладеної на дві діжки.

Він був заклопотаний: він розмовляв із чарівником.

Досвідченим мандрівникам відомо, що колектив, який збирається перетнути потенційно ворожу місцевість, повинен мати достатню кількість мечів, але, безсумнівно, повинен мати й чарівника — на випадок, якщо знадобиться якесь чародійство, а якщо воно й не знадобиться, то щоб розводити багаття. Але чарівник третього рангу чи вище не буде платити за честь приєднатися до подорожі.

Швидше, він чекатиме, що це йому заплатять. Саме зараз добігали кінця делікатні перемовини з цього питання.

— Це достатньо чесно, пане Тритл, але як щодо юнака? — спитав голова каравану, такий собі Адаб Гусак, імпозантна постать у куртці з тролячої шкіри, капелюсі з грайливо загнутими крисами та шкіряному кілті. — Я так бачу, він не чаклун.

— Він вчиться, — сказав Тритл, високий худий чарівник, чия мантия свідчила про його належність до Старовинного й Істинно Справжнього Ордена Братів Срібної Зірки, одного з восьми чарівничих орденів.

— Тоді він не чаклун, — сказав Гусак. — Я знаю правила: чаклунами стають після вручення костура. А в нього його немає.

— Він саме прямує до Невидної академії по цю незначну деталь, — зарозуміло сказав чарівник. Чарівники розлучаються з грошима лише трохи менш радісно, ніж тигри — з іклами.

Пан Гусак позирнув на хлопця, якого вони обговорювали. Йому довелося зустрічатися з багатьма чарівниками, й він вважав себе добрим знавцем із цього питання. Зараз він мусив визнати, що хлопець скидався на добрий матеріал для чарівника. Інакше кажучи, той був худим, незграбним, блідим від читання моторошних книжок у

нездорових приміщеннях, а очі його сльозилися, як пара недоварених яєць.

«Хочеш жити — вмій крутитися», — майнуло в Гусаковій голові. «Все, що треба цьому хлопцеві, аби піднятися на вершини — це якась фізична вада», — подумав він далі. Чарівники постійно страждають від таких речей, як астма чи плоскостопість — це наче якось їх стимулює.

— Як тебе звати, приятелю? — спитав він настільки лагідно, наскільки міг.

— С-с-с... — почав хлопець. Його адамове яблуко здригалось, як повітряна кулька на прив'язі. Він з німим благанням обернувся до свого старшого компаньйона.

— Саймон, — сказав Тритл.

— ...аймон, — вдячно погодився юнак.

— Ти вмієш метати блискавки чи начаклувати смерч і кинути його проти ворога?

Саймон скося позирнув на Тритла.

— Н-н-н... — наважився він.

— Мій юний друг працює з чарами вищими, ніж просто кидання заклять, — промовив чарівник.

— ...ні, — договорив Саймон.

Пан Гусак кивнув.

— Гаразд, — сказав він. — Можливо, хлопче, ти й справді станеш чаклуном. І, діставши свого пречудового костура, коли-небудь погодишся на подорож зі мною, га? Будеш моїм капіталовкладенням, згода?

— Т...

— Просто кивни, — сказав Гусак, який від природи не був жорстокою людиною.

Саймон вдячно кивнув. Тритл та Гусак обмінялися прощальними кивками, й чарівник рушив геть разом зі своїм вихованцем, що плентався слідом, тягнучи їхній багаж.

Пан Гусак подивився на список, що лежав перед ним, і акуратно викреслив слово «чаклун».

На сторінку впала невеличка тінь. Він підняв погляд і мимоволі здригнувся.

— Що? — холодно спитав він.

— Мені потрібно до Анк-Морпорка, — сказала Еск. — Будь ласка. Я маю гроші.

— Дитино, іди додому до матусі.

— Ні, справді. Я хочу пошукати щастя.

Пан Гусак зітхнув.

— А для чого тобі мітла? — спитав він.

Еск подивилася на мітлу так, ніби вперше її бачила.

— Будь-яка річ десь та має бути, — промовила вона.

— Іди-но додому, мала, — повторив пан Гусак. — Я не беру до Анк-Морпорка дітей, що втекли від сім'ї. У великих містах з маленькими дівчатками трапляються неприємні речі.

Еск просвітліла.

— Які саме речі?

— Слухай, я ж сказав тобі — додому? Бігом!

Він узяв шматочок крейди і продовжив викреслювати пункти зі списку на своїй дошці, намагаючись не звертати уваги на впертий погляд, що, здавалося, свердлив йому маківку.

— Я можу стати в пригоді, — стиха промовила Еск.

Пан Гусак кинув крейду і роздратовано почухав підборіддя.

— Скільки тобі років? — спитав він.

— Дев'ять.

— Так ось, пані Дев'ять Років, у мене тут двісті тварин і сотня людей, яким треба до Анк-Морпорка, і половина з них ненавидить іншу половину, і в мене не досить бійців, а дороги небезпечні, а бандити в Сосках Сцилли, як кажуть, нахабніють дедалі більше, а тролі цьогоріч підвищили плату за проїзд мостами, плюс у запасах харчів завівся довгоносик — і навіщо ти мені серед усього цього головного болю?

— Ого, — сказала Еск. Вона роззирнулася, розглядаючи заюрмлену площу. — А яка з цих доріг веде до Анк-Морпорка?

— Ось ця, там, де брама.

— Дякую, — поважно відповіла дівчинка. — На все добре. Щиро сподіваюся, що нових проблем у вас не виникне, а голові полегшає.

— Дяка, — невпевнено вимовив пан Гусак.

Він барабанив пальцями по столу й дивився, як Еск крокує в напрямку дороги на Анк-Морпорк. Довгої звивистої дороги. Дороги,

на якій повно злодіїв та гнолів. Дороги, що з хрипом видиралася на високі гірські перевали й задихаючись повзла через пустелі.

— А хай тобі грець, — пробурмотів він. — Агов! Ти!

Бабуня Дощевіск мала неприємності.

Перш за все, подумала вона, не слід було дозволити Гільті умовити її позичити цю мітлу. Мітла була старенька, нестійка, літала тільки поночі — та й тоді не набагато швидше за швидкий крок.

Її підйомні заклинання так зносилися, що вона взагалі не могла почати рухатися з місця. Напевне, це була єдина мітла, яка злітала тільки з поштовху.

Саме коли Бабуня Дощевіск вдесьте, обливаючись потом та сиплючи лайкою, бігла лісовою стежкою, тримаючи трикляту мітлу на висоті плеча, вона натрапила на ведмежу яму.

Ще однією проблемою було те, що ведмідь натрапив на яму першим. Хоча якраз це не було аж такою проблемою, бо Бабуня, й без того в поганому настрої, заїхала йому мітлою просто межі очі.

Тож ведмідь відсунувся від неї настільки, наскільки це можливо в такій ямі, й тепер намагався думати про що-небудь приємне.

Це була не найкраща її ніч, як не найкращий ранок настав і для мисливців, які на самісінькому світанку зазирали до ями.

— Майже вчасно, — заявила Бабуня. — Витягніть мене.

Налякані обличчя зникли, й Бабуня розчула поспішне перешіптування. Вони побачили її мітлу та капелюха.

Нарешті над краєм ями знову з'явилося бородате обличчя — так неохоче, ніби тіло підштовхували ззаду.

— Гм, — сказало воно. — Послухай, матусю...

— Я не матуся, — відрубала Бабуня. — І точно не твоя матуся, якщо в тебе взагалі була матуся, в чому я сумніваюся. Була б я твоєю матусею, то втекла б ще до твого народження.

— Це просто такий вираз, — із докором відповіло обличчя.

— Клята образа, ось що це таке!

Знову почулося шепотіння.

— Якщо я звідси не виберуся, — металевим голосом сказала Бабуня, — матимете неприємності. Бачили мого капелюха? Га?

Обличчя повернулося.

— У тому й справа, — повідомило воно. — Тобто — що вийде, якщо ми тебе витягнемо? З усіх боків здається меншим ризиком засипати яму, та й годі. Нічого особистого, сама розумієш.

Бабуня раптом зрозуміла, що її турбувало від початку розмови.

— Ти що, на колінах стоїш? — з підозрою спитала вона. — Звісно, ні! Ви — гноми!

Шепіт, шепіт.

— А що таке? — з викликом спитало обличчя. — Що в цьому поганого? Маєш щось проти гномів?

— Ви вмієте ремонтувати мітли?

— Чарівні мітли?

— Так!

Шепіт, шепіт.

— А що, як уміємо?

— Ну, ми могли б домовитись...

В палатах гномів дзвеніли удари молотів, хоча робилося це головню для ефекту. Гноми вважали, що без звуку молотів важко думати, бо цей звук заспокоює; тож заможніші гноми клерикальних професій заради підтримки іміджу винаймали гоблінів бити по маленьких церемоніальних ковадлах.

Мітла лежала на козлах. Бабуня Доцевіск сиділа на скельному виступі, а гном у фартуху, пошитому неначе з самих кишень, ходив навколо мітли, час від часу штрикаючи її пальцем. Врешті-решт він копнув пруту ногою й глибоко вдихнув, видавши щось на кшталт свисту навпаки — таємний знак ремісників усього всесвіту, який означає, що зараз комусь доведеться потрусити гаманцем.

— Ну-у-у, — протягнув він, — треба б мені покликати підмайстрів, аби поглянули на це, треба б. Кажете, це й справді могло підніматися в повітря?

— Вона літала як птаха, — заявила Бабуня.

Гном розпалив люльку.

— Еге ж, хотів би я побачити ту птаху, — наче сам до себе сказав він. — Уявляю собі це видовище.

— Гаразд, ти можеш її полагодити? — спитала Бабуня. — Я поспішаю.

Гном демонстративно-повільно сів.

— Не знаю, як щодо *полагодити*, — промовив він. — Можливо, відбудувати. Звісно, зараз нелегко дістати пруття, навіть якщо ви знаєте тих, хто може правильно його зв'язати. А щодо заклинань, то...

— Мені не треба її відбудовувати. Мені треба, щоб вона нормально працювала, — урвала Бабуня.

— Бачте, це стара модель, — вів своєї гном. — Такі моделі дуже ненадійні. І ви не знайдете дерева, щоб...

Його тіло злетіло в повітря, так що його очі опинилися на одному рівні з Бабуниними. Оскільки гноми від природи мають стосунок до чарів, вони досить стійкі до подібного впливу ззовні. Але вираз обличчя Бабуні був таким, наче вона намагається приварити його очні яблука до внутрішнього боку потилиці.

— Просто полагодь мітлу, — просичала вона. — Будь ласка.

— Абияк?! — спитав гном, випускаючи з рук люльку, що стукнула об кам'яну підлогу.

— Так.

— Тобто просто підлатати? Зробити справу наполовину і зрадити свій професіоналізм?

— Так, — повторила Бабуня. Її зіниці були як дві крихітні чорні діри.

— Ох, — сказав гном. — Що ж, гаразд.

Голова каравану пан Гусак мав цілу торбу клопотів.

Йшов третій ранок, відколи вони покинули Земфіс. Швидкість каравану була хорошою, й зараз вони підіймалися до скелястого перевалу через гори, відомі як Соски Сцилли (цих гір було вісім; пан Гусак нерідко замислювався, ким же була ця Сцилла і як він її сприйняв би).

Вночі до них підкралася зграя гнолів. Ці мерзенні істоти, підвид скельних гоблінів, перерізали горлянку одному з вартових і, певно, мали намір вирізати весь караван. От тільки...

От тільки ніхто не розумів, що сталося далі. Всі попрокидалися від вереску, й доки роздули багаття, а чарівник Тритл розкинув над табором плетиво блакитного сяйва, вцілілі гнолі були лише далекими павукоподібними тінями, які тікали так, ніби за ними гналися всі легіони Пекла.

З огляду на те, що сталося з рештою створінь, вони могли мати рацію. Частини тіл гнолів звисали з навколишніх скель, надаючи околиці святково-життєрадісного вигляду. Пан Гусак не дуже засмутився: гнолі полюбляли демонструвати схопленим ними подорожнім гостинність у стилі «кийок плюс розпечений ніж». Але він нервував через те, що десь поруч є Щось, що пройшло крізь десяток міцних, добре озброєних гнолів, як ніж крізь масло — і не лишило по собі ані сліду.

Власне кажучи, земля навколо була просто виметена.

Це була дуже довга ніч, і ранок мало що покращив. Єдиною людиною, яка прокинулася більше, ніж наполовину, була Еск, яка всі події проспала під одним із фургонів і тепер скаржилася лише на дивні сни.

Втім, усе одно всі відчували полегшення, коли караван забрався з місця бойовиська. На думку пана Гусака, зсередини гнолі мали вигляд анітрохи не кращий, ніж ззовні. Йому огидно було бачити їхні нутроці.

Еск їхала у Тритловому фургоні, базикаючи з Саймоном, який невміло тримав віжки, доки чарівник куняв усередині.

Саймон усе робив невміло. В цьому він був сама досконалість. Він належав до того типу довготелесих парубків, які наче складені з самих лише колін, ліктів та великих пальців^[13]. На його ходу неможливо було дивитися без душевного надриву — весь час здавалося, що ось-ось порвуться ниточки, які тримають його докупі. А коли він розмовляв, спазми агонії, що виникали на його обличчі перед звуками на кшталт «с», змушували інших інстинктивно вимовляти ці звуки за нього. Воно було варто того вже хоч би через вираз вдячності, що розпливався його вугрюватим обличчям, як промені сонця по поверхні місяця.

Наразі його очі сльозилися через сінну лихоманку.

— А ти хотів стати чарівником, коли був маленьким?

Саймон заперечно похитав головою.

— Я тільки х-х-х...

— Хотів.

— ...з-зрозуміти, як влаштовано с-с-с...

— Світ?

— Так. Потім хтось із нашого с-села доповів в Академію, і пана Т-тритла відправили по мене. Я буду ч-ч-ч...

— Чарівником.

— ...коли-небудь. Пан Тритл каже, щ-що в мене винятковий талант до теорії.

Вологі очі Саймона затуманилися, і на його негарному обличчі відбилось щось на кшталт блаженства.

— Він каз-зав, що в бібліотеці Невидної академії є тис-сячі книг, — промовив юнак таким тоном, яким зізнаються в коханні. — Більш-ше книг, ніж можна прочитати за вс-се життя.

— Не впевнена, що люблю книги, — невимушено заявила Еск. — Як папір може щось знати? Моя бабуня каже, що книги — це добре тільки тоді, коли вони з досить м'якого паперу.

— Ні, неправда, — поспішно заперечив Саймон. — Книги повні с-с-с... — він ковтнув повітря і прохально поглянув на Еск.

— Слів? — хвилю подумавши, припустила вона.

— Так, і вони можуть з-змінювати речі. Це і є с-с-с... са...

— Саме?

—...те, що я маю знайти. Я певен, воно дес-с-сь там, у цих с-старовинних книгах. Кажуть, нових заклинань не іс-с-с...

— Не існує.

— ...але я певен, що вони приховані в тих книгах, і цих с-с-с...

— Слів? — підказала Еск із виразом максимальної зосередженості на обличчі.

— ...не знає ще жоден чарівник. — він заплющив очі, блаженно всміхнувся й додав: — Слова, що змінять Світ.

— Що?

— Га? — Саймон розплющив очі саме вчасно, аби не дати волам забрести на узбіччя.

— Ти вимовив усі ті звуки!

— Справді?

— Я ж чула! Спробуй-но ще.

Саймон глибоко вдихнув.

— С-с-с... — почав він. — С-с-с... Ні, не вийде. Минуло. Це буває, коли не думаєш, як говорити. Пан Т-тритл каже, в мене алергія.

— Алергія на «с»?

— Та ні, що за дуріс-с-с...

— Дурість, — великодушно підказала Еск.

— Це щос-сь у повітрі, пилок чи с-с-сіно. Пан Тритл намагався знайти причину, але, мабуть, тут ніякі чари не з-зарадять.

Вони проїздили вузький прохід серед помаранчевих скель. Саймон невтішно дивився вбік.

— Моя Бабуня навчила мене деяких прийомів проти сінної лихоманки, — сказала Еск. — Можемо спробувати.

Саймон похитав головою так, що вона, здавалося, відвалиться.

— Вс-се пробували, — відповів він. — Той ще чарівник з мене вирос-с-с... вийде. Навіть «с-с-с» не можу с-с-с... вимовити.

— Так, розумію, це складно, — сказала Еск. Якусь мить вона споглядала пейзаж, збираючись із думками.

— А чи може, ну, жінка стати чарівником? — нарешті спитала вона.

Саймон із подивом поглянув на неї. Вона відповіла викличним поглядом.

Його горло напружилось. Він щосили намагався знайти фразу, що не починалася б із «с», але врешті-решт мусив піти на поступку.

— Цікава думка, — сказав він, подумав ще трохи й раптом став сміятися, доки його не спинив вираз її обличчя.

— Ну с-справді кумедно, — сказав він, але веселий вираз обличчя змінився збентеженням. — Ніколи раніше про це не думав.

— То може чи ні? — голосом Еск можна було голитися.

— Звичайно, ні. Це самоочевидно, дитино. Саймоне, повертайся до занять.

Тритл підняв завісу, що закривала середину фургона, і перебрався на місце кучера.

На обличчя Саймона повернувся звичний вираз легкого переляку. Коли Тритл забрав у нього віжки, Саймон кинув на Еск благальний погляд, але вона не звернула на нього уваги.

— Але чому? Що тут самоочевидного?

Тритл обернувся і зміряв її поглядом. Раніше він не приділяв їй особливої уваги — вона була лише однією з фігурок навколо табірних багать.

Він був проректором Невидної академії, й цілком звик до малопомітних заклопотаних фігурок, зайнятих необхідною, але неважливою роботою на кшталт обслуговування його столу чи

прибирання його кімнат. Він був дурнем — тим особливим типом дурня, якими бувають лише дуже розумні люди; і хай він мав тактовність гірської лавини та егоцентризм торнадо, йому ніколи не спало б на думку, що діти можуть бути вартими бодай і недружнього ставлення.

Від свого довгого сивого волосся до загнутих носаків черевиків Тритл був чарівником дев'ятсот дев'яносто дев'ятої проби. Він мав відповідні густі й кошлаті брови, прикрашену блискітками мантію і патріаршу бороду, ледь зіпсовану жовтавими слідами нікотину (чарівники дотримуються цілібату, проте полюбляють хороші сигари).

— Виростеш — усе зрозумієш, — сказав він. — Звичайно, це цікава ідея, симпатична гра словами. Жінка-чарівник! З тим же успіхом можна придумати чоловіка-відьму!

— Відьмака, — сказала Еск.

— Перепрошую?

— Моя Бабуня каже, що чоловіки не можуть бути відьмами, — пояснила Еск. — І ще каже, що якби чоловік спробував стати відьмою, з нього вийшов би тільки чарівник.

— Схоже, дуже мудра жінка, — прокоментував Тритл.

— Вона каже, що жінки повинні робити те, що їм краще вдається, — продовжувала дівчинка.

— Цілком логічно з її боку.

— Вона каже, що якби жінки були чоловіками, їм це вдавалося б краще!

Тритл засміявся.

— Вона відьма, — завершила Еск, а про себе подумала: а на це що ви скажете, пане так-званий-мудрець?

— Шановна юна панно, я маю бути шокований? Так склалося, що я дуже поважаю відьом.

Еск спохмурніла. Не так він мав відповісти.

— Справді?

— Істинно так. Бач, я вважаю, що відьомство — чудова кар'єра для жінки. Дуже шляхетне покликання.

— Справді? Я маю на увазі, справді шляхетне?

— Безумовно. Приносить багато користі в сільській місцевості, особливо людям, що, е-е-е, народжують дітей і таке інше. Проте

відьми — не чарівники. Відьомство — це спосіб Природи дати жінкам доступ до чарів, але слід пам'ятати, що це не вище чародійство.

— Ясно, — похмуро мовила Еск. — Не вище чародійство.

— Саме так. Відьомство, звичайно, дуже надається, щоб допомагати людям долати життєві негаразди, але...

— Напевне, жінки просто не досить розумні, щоб чаклувати, — припустила Еск. — Справді, напевне це так.

— Я глибоко шаную жінок, — відповів Тритл, не помітивши відчаю в її голосі. — Вони не знають собі рівних, коли, е-е-е...

— Народжують дітей і таке інше?

— У тому числі, — великодушно погодився чарівник. — Але часами вони бувають дещо невірноваженими. Дещо легкозбудливими. Розумієш, вище чародійство вимагає великої ясності думки, а жіночі переваги лежать у іншій площині. Їхній мозок має тенденцію перегріватися. Мені прикро про це говорити, але до чарівництва існує лише один вхід, і це — головна брама Невидної академії, а через цю браму ще не проходила жодна жінка.

— А розкажіть, — попрохала Еск, — що саме можуть вищі чари?

Тритл всміхнувся.

— Вищі чари, дитинко, — відповів він, — можуть дати нам усе, чого ми бажаємо.

— Ого.

— Тому викинь з голови усі ці нісенітниці про жінок-чарівників, — він обдарував її доброзичливою усмішкою. — Як тебе звати, дитя моє?

— Ескарина.

— А навіщо ти, моя дорогенька, зібралася до Анк-Морпорка?

— Хотіла знайти своє щастя, — промимрила Еск. — Але тепер мені здається, що, можливо, дівчаткам ніяк його не знайти. Ви впевнені, що чарівники дають нам усе, чого ми бажаємо?

— Звичайно. Для того і є вищі чари.

— Ясно.

Караван пересувався лише трішки швидше за звичайного пішохода. Еск зістрибнула, витягла костур із його тимчасового сховку серед мішків і відер на одному з бортів фургона й побігла назад вздовж низки возів та тварин. Крізь сльози вона ледь зауважила Саймона, що визирав з задньої частини фургона, і розгорнуту книгу в його руках.

Він збентежено всміхнувся їй і спробував щось сказати, але вона не спинилася і збігла з дороги.

Обдираючи ноги об зарості дроку, вона видряпалася глинистим схилом і побігла рівним пустельним плато, облямованим помаранчевими скелями.

Вона не спинялася, поки зовсім не перестала розуміти, де вона, але всередині в ній продовжував палати гнів, їй і раніше доводилося злитися, але ніколи — як зараз. Зазвичай її злість була як червоний вогонь щойно розпаленого горнила — іскристий і яскравий — але цей гнів був іншим: його роздували міхи, і він звузився до тоненького біло-блакитного струменя, яким ріжуть залізо.

Її трусило. Вона мусила негайно щось зробити — чи вибухнути.

Чому їй, коли Бабуня вела балачки про відьомство, прагнулося різких чарів чарівників, але щойно вона чула слова Тритла, сказані цим його пронизливим голосом, хотілося до останку захищати відьом? Що ж: вона мусила стати одразу всім — або ніким. Щоразу, коли її намагалися зупинити на будь-якому з двох шляхів, їй тільки сильніше хотілося йти далі.

Вона буде *одночасно* відьмою та чарівником. І тоді вона усім покаже.

Еск сіла під низьким кущем ялівцю біля підніжжя стрімкої скелі; в її голові вирували плани та кипів гнів. Вона мала таке відчуття, ніби перед нею ляснули дверима ще до того, як вона й спробувала їх відчинити. Тритл мав рацію: її не візьмуть до Академії. Самого костура не досить, аби стати чарівником; треба ще й вчитися, а її ніхто навчати не збирається.

Опівденне сонце відбивалося від скелі, й навколо Еск став відчуватися запах бджіл і джину. Вона прилягла горілиць, дивлячись крізь листя у майже пурпурове небо, і, врешті-решт, заснула. Один з побічних ефектів чарів полягає в тому, що людина починає бачити реалістичні й тривожні сни. На те є причина, але навіть думки про неї достатньо, щоб викликати в чарівника жахіття.

Річ у тім, що свідомість чарівника може надавати думкам реального буття. Відьми, як правило, мають справу з тим, що й так є в природі, але чарівник, якщо він досить сильний, може зробити свою уяву матеріальною. Нічого страшного не було б, якби не той факт, що маленьке освітлене коло, яке так легко називають «всесвітом часу та простору», дрейфує в значно неприємнішому й непередбачуванішому середовищі. За хитким частоколом нормальності кружляють і рохкають дивні Потвори; моторошні ухання та виття лунають із глибоких провалів на краю Часу. Там є істоти настільки жахливі, що їх боїться сама темрява. Більшість людей про це не знає. І це добре, бо світ не міг би функціонувати, якби всі поховалися по ліжках, напнувши ковдри на голови — а саме це відбулося б, якби всі знали, які страхіття перебувають по той бік звичайної тіні. Проблема в тому, що ті, хто цікавиться чародійством та містикою, чимало часу вештаються по самісінькому краєчку світла, привертаючи увагу істот із Підземельних

Вимірів. І тоді ці істоти намагаються скористатися нагодою в своєму невгамовному прагненні прорватися у цю конкретну Реальність.

Більшість людей здатні цьому опиратися, але невтомні спроби Потвор стають найпотужнішими саме тоді, коли майбутня жертва спить.

Бель-Шамгарот, К'гулаген, Внутрішній — бридкі стародавні божества з «Некротелекомнікона», книги, відомої деяким причинним послідовникам під своєю справжньою назвою «Liber Paginarum Fulvarum»^[14] — завжди готові прослизнути в дрімотну свідомість. Відповідні сновидіння часто барвисті, й завжди — неприємні.

Еск звикла до них ще з того сновидіння, яке побачила після свого першого запозичення, і звичка майже витіснила жах. Виявивши, що сидить серед блискучої, курної рівнини під незбагненими зірками, вона зрозуміла: настав час чергового такого сновидіння.

— А щоб тебе, — промовила вона. — Гаразд, виходь уже. Приводь своїх чудовиськ. Я тільки сподіваюся, що серед них не буде того, з равликом на морді.

Але цього разу сон, схоже, змінився. Еск роззирнулася й побачила високий чорний замок, що здіймався у неї за спиною. Його вежі губилися серед зірок. З верхніх укріплень сипалися феєрверки й лилася заклична музика. Велетенська двійчата брама була привітно відчинена. Схоже, там відбувалася дуже весела вечірка.

Дівчинка встала, обтрусилася одяг від сріблястого піску і рушила до брами. Вона майже дійшла, коли та різко зачинилася. Перед тим ворота не рухалися; просто в одну мить вони стояли широко прочинені, а в наступну — наглухо зачинені. При цьому гуркіт струсонув сам обрій.

Еск простягла руку і торкнулася брами. Ворота були чорні й настільки холодні, що почали вкриватися кригою.

Позаду щось ворухнулося. Вона обернулася й побачила костур, що вертикально стояв на піску (уже не замаскований під мітлу). Маленькі промінчики світла перебігали його полірованою деревиною й ховалися серед різьблення, яке ніхто не міг до пуття роздивитись.

Піднявши костур, вона щосили вдарила ним по брамі. Посипався дощ октаринових іскор, але на чорному металі не лишилося й подряпини.

Еск звузила очі. Витягнувши руку з костуром вперед, вона зосередилася, й нарешті з дерева вилетіла і вдарила в браму тонка лінія полум'я. Крига негайно зійшла хмарою пари, але чорна речовина — тепер вона була впевнена, що це не метал — ввібрала вогонь, навіть не засвітившись. Еск подвоїла потужність, випускаючи всю накопичену костуром силу променем, настільки яскравим, що їй заболіли очі (навіть заплющившись, вона бачила перед собою тонку сліпучу лінію).

Потім промінь згас.

За кілька секунд Еск підбігла до брами і обережно торкнулася її. Холод ледь не відморозив їй пальці.

А з укріплень над її головою почувся знущальний смішок. Регіт і то був би кращим, особливо — ефектний демонічний регіт з багатьма відлуннями, але це було просто... хихотіння.

Смішки тривали. Це був один із найнеприємніших звуків, які вона будь-коли чула.

Еск отямилася через холод, від якого її взяли дрижаки. Ніч давно перевалила за середину, і зірки здавалися вологими й холодними; повітря повнилося клопіткою нічною тишею, що її створюють сотні маленьких пухнастих створінь, які пересуваються дуже обережно, бо сподіваються знайти поживу — і водночас самі не стати чиєюсь головною стравою.

Молодик сідав за обрій, і ледь помітне посірішання нічного неба в напрямку Крайгір'я підказувало, що, всупереч усій імовірності, світові судився ще один день.

Як виявилось, хтось загорнув Еск у ковдру.

— Я знаю, ти вже прокинулася, — почувся голос Бабуні Дощевіск. — Тому могла б зробити добре діло й розпалити багаття. В цих краях повно клятої деревини.

Еск сіла і схопилася за кущ ялівцю. Вона почувалася так, ніби її зараз звіє перший же вітерець.

— Багаття? — промимрила вона.

— Так. Ти ж можеш. Всього лиш — наставити пальця, і — «п-ш-ш», — похмуро сказала Бабуня. Вона намагалася примоститися на великому камені так, щоб не образити свій артрит.

— Я... Навряд чи я зможу.

— Це ти мені кажеш? — якось дивно спитала Бабуня.

Стара відьма нахилилася й приклала долоню до чола Еск. Це було як відчутти шкарпетку, наповнену теплими кубиками для гри в кості.

— Трохи температуриш, — сказала вона. — Забагато пекучого сонця й холодної землі. Ото тобі Далекі Краї.

Еск безвільно похилилася, і її голова опинилася в Бабуні на колінах, що знайомо пахнули камфорою, сухими травами і трішки — козами. Бабуня поплескала її по спині, сподіваючись, що це виходить заспокійливо.

За деякий час Еск тихо сказала:

— Мене не приймуть до Академії. Так мені сказав один чарівник. А ще я бачила про це сон, і це був один із віщих снів. Як воно, ти ж мені розповідала... муттер...

— Метафора, — спокійно підказала Бабуня.

— Саме вона.

— А ти собі думала, це буде легко? — поцікавилася відьма. — Ти думала, отак підійдеш до їхніх воріт, помахуючи костуром, і скажеш: ось і я, я хочу бути чарівником, красно дякую?

— Той чарівник сказав, що жінок до Академії взагалі не пускають!

— Він помилився.

— Ні, я відчувала, що він каже правду. Ти ж знаєш, Бабуню, завжди можна відчутти, чи...

— Дурненьке дитя. Все, що ти могла відчутти — це що він думав, що говорить правду. Світ не завжди такий, яким ми його бачимо.

— Не розумію.

— Навчишся, — заспокоїла Бабуня. — А тепер розкажи-но мені про той сон. Тебе не пускали в ту їхню академію, правильно?

— Так, і сміялися!

— І ти вирішила пропалити ворота?

Еск повернула голову на колінах Бабуні і з підозрою поглянула на неї одним оком.

— Звідки ти знаєш?

Бабуня усміхнулася — так могла б усміхнутися ящірка.

— Я була за багато миль, — сказала вона. — Подумки шукала тебе, і раптом здалося, що ти просто-таки скрізь. А щодо вогню — озирнися.

У передсвітанковій імлі було видно, що плато являє собою суцільну оплавлену глину. Склея перед Еск відблискувала склом і, схоже, нещодавно текла під натиском вогню, як гаряча смола; її перетинали здоровенні вирви, під якими запеклися лава і шлак.

Прислухавшись, Еск розчула слабке потріскування каменю, що остигав.

— Ох, — вимовила вона. — Це все ж?

— Схоже на те, — відповіла Бабуня.

— Але ж я спала! Все мені тільки наснилося!

— Це ж чари, — сказала Бабуня. — Вони намагаються вирватися. Відьомство й чаклунство, як би це сказати, ніби підживлюють одне одного. Я так гадаю.

Еск закусила губу.

— Що ж мені робити? — спитала вона. — Мені багато що сниться!

— Ну, для початку ми рушаємо прямо до Академії, — постановила Бабуня. — Напевне, вони звикли до учнів, які не вміють контролювати чари й бачать вогняні сни, інакше б там усе давно згоріло.

Вона поглянула в напрямку Крайгір'я, а потім — униз, на мітлу.

Опустімо всю метушню, підтягування мотузок, що тримали мітлу до купи, тиху лайку на адресу гномів, короткі миті надії, коли чари починали працювати як слід, та найчорніші почуття, коли ці чари згасали, знову підтягування мотузок та нову біганину, раптове «ввімкнення» закляття, застрибування верхи на мітлу, крики, злет... Однією рукою Еск вчепилася в Бабуню, а в другій тримала костур, хоча, чесно кажучи, мітла лише абияк повзла за кількасот футів від землі. За ними прилаштувалися кілька птахів, зацікавлених небаченим летючим деревом.

— Ану, пішли! — гукнула Бабуня, зірвавши капелюха й розмахуючи ним.

— Ми не дуже швидко рухаємося, Бабуню, — сумирно зауважила Еск.

— Для мене більше ніж достатньо!

Еск озирнулася. Крайгір'я за їхніми спинами заливало золоте сьйво, смугасте від хмар.

— Гадаю, нам варто знизитися, Бабуню, — із застереженням у голосі сказала вона. — Ти казала, ця мітла не літає при денному світлі.

Вона поглянула на пейзаж унизу. Той був суворим і негостинним. А ще він був вичікувальним.

— Я знаю, що роблю, панночко, — відрубала Бабуня, міцніше стискаючи мітлу й намагаючись стати якомога легшою.

Вище вже вказано, що світло Дискосвіту рухається повільно внаслідок проходження через потужне й давнє чародійне поле.

Тому світанок не настає тут раптово, як в інших світах. День тут подібний не на вибух, а, скоріше, на приплив: достоту як морський приплив прокрадається на пляж, світанок Дискосвіту поступово заливає сонні краєвиди, змиваючи піщані замки ночі. Тутешнє світло схильне обтікати гори. Якщо ліс досить густий, світло витікає з нього, порізане на смуги й посічене тінями.

Спостерігач у якій-небудь високій точці — щоб уникнути суперечок, припустімо, що це буде пір'їста хмара на краю атмосфери — відзначив би, як ніжно світло стелиться по землі, як прискорюється на рівнинах і сповільнюється, наштотуючись на узвишшя, як дивовижно воно...

Звісно, завжди знайдеться спостерігач, який перед лицем такої краси почне скиглити, що повільного світла не буває, а якби й було, ви ніяк би не могли його побачити. На це можна відповісти: а як же ви опинилися на хмарі?

Та годі цинізму. Адже там, у Дискосвіті, летить мітла, намагаючись утекти від язиків світла разом із невпинним відступом нічної тіні.

— Бабуню!

День таки ринув на них. Скелі попереду ніби загорілися, омиті світлом. Бабуня відчула, як мітла нахилилася, і з захватом жаху подивилася на маленьку тінь, що мчала під ними. Тінь наближалася.

— Що буде, коли ми впадемо?

— Це залежить від того, чи видивлюсь я десь м'яке каміння, — заклопотано відповіла відьма.

— Мітла ось-ось впаде! Ми можемо щось зробити?

— Ну, можемо зійти.

— Бабуню, — промовила Еск тим роздратованим і прикметно дорослим тоном, яким діти вичитують старших за помилки. — Мені

здається, ти не зовсім розумієш. Я не хочу падати. Мені це ніколи не подобалося.

Бабуня саме намагалася згадати яке-небудь заклинання для подібного випадку і шкодувала, що головознавство не працює зі скелями. Якби вона зауважила в голосі Еск ці тверді, як діаманти, нотки, вона не порадила б:

— Ну то скажи це мітлі.

І вони таки справді розбилися б. На щастя, Бабуня вчасно вчепилася в капелюха і стиснула руки перед ударом. Мітла ж здригнулася, гойднулася...

...і земля вниз закрутилася дзигою.

Це була таки коротка подорож, але Бабуня знала, що згадуватиме її все життя — як правило, годинці о третій ночі, після доброї вечері. Згадуватиме райдужні барви, що гудуть у струмені повітря, і моторошне відчуття, ніби на всесвіт присіло щось дуже велике й важке.

Згадуватиме сміх Еск. Попри всі спроби забути, згадуватиме, як мчала під ними земля, і цілі гірські хребти пролітали повз із огидним хрускотом.

А найчастіше вона згадуватиме, як вони наздогнали ніч.

Ніч виникла попереду — нерівна лінія темряви, яка щосили тікала від безжального ранку. Із захватом жаху вона спостерігала тепер, як лінія перетворюється на чорнильну пляму, на калюжу чорної фарби, на цілий континент чорноти, що мчав просто на них.

Якусь мить вони балансували на гребені світанку, що безгучним громом ударявся об землю. Жоден серфінгіст не сідлав таку хвилю, та ось мітла прорвалася крізь гаряче світло і ковзнула в прохолоду попереду нього.

Бабуня відчула, що переводить дух.

Темрява почасти позбавила політ його жахіть. Також темрява означала, що якщо Еск раптом набридне те, що вона досі робила, мітла все одно зможе летіти завдяки власним іржавим від старості чарам.

—... — сказала Бабуня й прочистила горлянку, пересохлу до стану висохлої кістки, аби зробити нову спробу:

— Еск?

— Класно, правда? Хотіла б я знати, як я це зробила.

— Так, класно, — слабким голосом відповіла Бабуня. — Але можна, далі мітлу вестиму я? Не хотілося б вилетіти за Край світу. Будь ласка.

— А правда, що навколо всього Краю є гігантський водоспад, і з того місця можна дивитися вниз і бачити зорі? — спитала Еск.

— Так. Тепер можемо зменшити швидкість?

— Хотіла б я це побачити.

— Ні! Тобто ні, не зараз.

Мітла пригальмувала. Райдужна бульбашка навколо неї тріснула з виразним «бах». Бабуня усвідомила, що знову летить із пристойною швидкістю, і її вже не трусить — ба більше, мітла навіть не тремтіла.

Своєю солідною репутацією Бабуня завдячувала тому, що завжди знала відповідь на будь-яке запитання. Визнати власне невігластво — навіть лише перед самою собою — було для неї справжнім потрясінням. Але зараз в яблуко її свідомості вгризся хробачок цікавості.

— Як, — нарешті вимовила вона, — ти це зробила?

За її спиною замислено помовчали. Потім Еск сказала:

— Не знаю. Мені просто було це потрібно, і все зобразилося у мене в голові. Як коли згадуєш щось забуте.

— Гаразд, але як?

— Я... Я не знаю. Я просто уявила картинку того, як усе повинно відбутися, і, ну, ніби... Увійшла в цю картинку.

Бабуня дивилася в ніч. Вона ніколи не чула про таке чародійство, але, схоже, воно було неймовірно потужним — і, можливо, смертоносним. Увійшла в картинку! Ясна річ, будь-які чари так чи інакше змінювали світ, а чарівники взагалі вважали, що більше ні для чого чародійство їй не потрібне (ідея полишити світ у спокої їй узятися змінювати людей їх не приваблювала) — але щойно почуте видавалося чимось буквальнішим. Над цим треба поміркувати. На землі.

Вперше в житті Бабуня замислилася, чи немає їй справді чогось важливого в усіх цих книгах, яких нинішні люди назбирають цілі шафи. Власне, вона була проти книг, виходячи з твердих моральних переконань: їй доводилося чути, що чимало книг написано мертвими, тож логічно було припустити, що читати їх — це все одно що практикувати некромантію. А балачки з небіжчиками належали до багатьох речей, які Бабуня не схвалювала у цьому безмежно мінливому

всесвіті: кожному ясно, що небіжчики мають досить і власних негараздів.

Втім, відьма схилилася до думки, що тих негараздів не так багато, як у неї зараз. Здивовано поглянувши на темну землю, вона неухважно здивувалася, чому зірки опинилися у неї під ногами.

Спершу вона вирішила, що вони й справді перелетіли Край, і її серце пропустило удар. Але тут Бабуня зрозуміла, що тисячі світляних булавкових голівок під нею були надто жовтими й надто мерехтіли. Крім того, де ви бачили, щоб зірки розташувалися так впорядковано?

— Як там іскристо, — сказала Еск. — Це якесь місто?^[15]

Бабуня щосили вдивлялася вниз. Якщо це місто, то надто велике. Але по швидких роздумах вона зрозуміла, що знизу однозначно пахнуло великим скупченням людей.

Повітря навколо них упевнено відгонило ладаном, зерном, спеціями, пивом — але найпотужнішим запахом був той, що його спричиняють підйом ґрунтових вод, тисячі людей та ґрунтовний підхід до питання каналізації.

Бабуня зібралася з думками. День навідав їм на п'яти. Вона пошукала поглядом найменш освітлене місце, виходячи з того, що таким має бути бідний район, — а бідняки не мають нічого проти відьом, — і обережно скерувала мітлу вниз.

Коли світанок наздогнав їх вдруге, їй не вистачало до землі лише якихось п'яти футів.

Брама дійсно була великою й чорною і здавалася зробленою з чистої темряви.

Бабуня та Еск дивилися на неї, стоячи серед заюрмленої площі перед Академією. По якійсь хвилі Еск сказала:

— Не розумію, як туди заходять?

— Гадаю, по-чаклунськи, — роздратовано відповіла Бабуня. — Чаклуни такі чаклуни! Нормальні люди давно купили б молоточка для дверей.

Вона махнула мітлою в бік височенної брами й додала:

— Не здивуюся, якщо для входу треба сказати яку-небудь, як там її, пароль.

Вони перебували в Анк-Морпорку вже три дні, й Бабуні, на її власний подив, почало тут подобатися. Вона зняла їм помешкання в

Затінках — старовинній частині міста, мешканці якої вели переважно нічний спосіб життя й не лізли не в свої справи, бо ж цікавість не просто вбила кішку, а ще й жбурнула її в річку, заздалегідь прив'язавши вантаж до лап. Їхнє житло було на верхньому поверсі поряд із апартаментами поважного торговця краденим, які незле охороняли: як колись чула Бабуня, добрий паркан — запорука доброго сусідства.

Як правило, Затінки населяли дискредитовані боги та неліцензовані злодії, «нічні метелики» та вуличні торгівці екзотичним товаром, алхіміки свідомості та мандрівні актори; одним словом — усе мастило тієї осі, на якій обертається цивілізація.

Але хоча всі вони зазвичай цінували «м'яке» чародійство, відьом тут явно не вистачало. Новина про появу Бабуні поширилася за лічені години, й до її дверей стали підкрадатися, дріботіти та бундючно підходити всі ті, кому були конче потрібні зілля, обереги, пророцтва та ті специфічні види послуг, що їх відьми надають людям, чиє життя небезхмарне — або перебуває в епіцентрі шторму.

Попервах вона дратувалася, потім розгубилася, а ще пізніше це почало їй лестити: клієнти мали гроші, що було дуже доречно, але платили ще й повагою — а це найтвердіша валюта. Словом, Бабуня навіть стала замислюватися про просторіше житло, з садком веселим і загоном для кіз. Звісно, запах становив би певну проблему — але що вдієш, кози якось із ним та змирилися б.

Вони відвідали всі визначні місця Анк-Морпорка: заюрмлені причали, численні мости, базари та кам'яниці^[16], ті його вулиці, на яких були самі лише храми. Бабуня в задумливому мовчанні підраховувала кількість храмів: боги завжди вимагали від своїх послідовників діяти всупереч їхній, тобто послідовників, природі — й ті, хто провалював цей іспит, був значним ресурсом клієнтури для відьом.

Страхіття цивілізації досі так і не проявлялися, не рахуючи випадку, коли якийсь кишеньковий злодюжка спробував поцупити Бабунину сумочку. Перехожі були вражені, коли Бабуня звеліла йому повернутися — й він повернувся, попри безуспішні спроби змусити свої ноги служити собі. Ніхто так до пуття й не роздивився виразу її очей, як і не почув її слів — але крадій віддав їй усі її гроші та добру частину чужих, і, перш ніж вона його відпустила, присягнувся

поголитися, почати чесно заробляти на життя і взагалі зробитися достойною людиною. До кінця дня прикмети Бабуні було розповсюджено по штаб-квартирах Гільдій злодіїв, грабіжників, викрадачів та в Гільдії споріднених мистецтв^[17] разом із однозначною інструкцією уникати цієї особи за будь-яку ціну. Злочинці здебільшого самі є дітьми ночі — тож упізнають загрозу, якщо вона дивиться їм у вічі.

За цей час Бабуня надіслала до Академії ще два листи. Відповідей не було.

— У лісі було краще, — сказала Еск.

— Ну як сказати, — відповіла Бабуня. — Насправді тут трохи схоже на ліс. Так чи так, а відьом тут цінують.

— Так, люди тут приязні, — визнала Еск. — Взяти отой будинок далі по вулиці, де живе ота дебела пані з купою молодих панн, що, як ти казала, їй родички...

— Пані Долоня^[18], — обережно уточнила Бабуня. — Дуже поважна пані.

— До них гості ходять цілу ніч. Я бачила. Не розумію, коли вони сплять.

— Гм.

— І та нещасна пані, мабуть, має стільки клопоту, аби прогодувати стількох дочок... Їхні гості мали б брати це до уваги.

— Ну, — промовила Бабуня, — не думаю, що...

Порятунок з'явився у вигляді великого, яскраво розмальованого фургона, що під'їхав до брами Академії. Кучер спинив биків за кілька футів від Бабуні й сказав:

— Даруйте, шановна, ви не могли б відійти?

Бабуня відійшла, дещо спантеличена такою відвертою ввічливістю, а надто — тим, що хтось сміє вважати її «шановною». І кучер побачив Еск.

Це був Тритл. Він усміхнувся, як збентежена змія.

— О! Та це ж та панянка, яка вважає, що жінки можуть чаклувати?

— Так, — відповіла Еск, цілком ігноруючи Бабуню, яка задалегідь копнула її по литці.

— Комедія. І ти прийшла приєднатися до нас?

— Так, — сказала Еск, і, оскільки щось у поведінці Тригла просто-таки вимагало цього, додала: — Пане. Тільки ми не можемо увійти.

— «Ми»? — перепитав Тритл, після чого поглянув на Бабуню. — А, звісно. Це ваша тітонька?

— Це моя бабуня. Тільки насправді не моя бабуня, а, типу, всім бабуня.

Бабуня незграбно вклонилася.

— Так не годиться, — сказав Тритл голосом, солодким, як сливовий пиріг. — У жодному разі. Перша в світі жінка-чарівник стоїть на ганку? Яка неповага. Чи можу я вас супроводити?

Бабуня міцно вхопила Еск за плече.

— Якщо ти не проти... — почала вона. Але Еск вивернулася з-під її руки й підбігла до фургона.

— Ви справді можете провести мене всередину? — сяючи, спитала вона.

— Звичайно. Не сумніваюся, що глави орденів вважатимуть за приємність привітати тебе. За велику приємність і диво, — сказав він, усміхнувшись.

— Ескаріно Ковальчук... — почала Бабуня й замовкла. Вона поглянула на Тритла. — Не знаю, що ви там собі надумали, пане чарівник, але я не в захваті. Еск, ти знаєш, де ми живемо. Якщо хочеш клеїти дурня — вперед, але не дозволяй склеїти дурня з тебе.

Вона крутнулася на каблуках і рішуче покрокувала через площу.

— Унікальна дама, — неухважно промовив Тритл. — А ти, я бачу, ніяк не розлучишся зі своєю мітлою? Прекрасно.

Він на мить випустив віжки й обома руками промалював у повітрі якийсь складний знак.

Величезні ворота прочинилися, і стало видно оточене газонами широке подвір'я. За ним розкинувся масивний будинок — чи будинки; зрозуміти було складно, бо споруда мала такий вигляд, ніби архітектори не брали в будівництві жодної участі. Складалося враження, що всі ці вежі, куполи, контрфорси, містки та шпилі просто зібралися до купи, щоб зігрітися.

— Це вона і є? — спитала Еск. — Якась вона... нерівна.

— Так, це вона, — підтвердив Тритл. — Альма матер, гей, онде аґрус і шампур^[19] і таке інше. Звісно, зсередини вона значно більша, як

буває з айсбергами, чи як їх там; принаймні, мені так казали — сам я айсбергів не бачив.

Це ж Невидна академія, тож більшу частину її й не видно. Залізьно до фургона й гукни Саймона, гаразд?

Еск відкинула важку завісу й зазирнула всередину фургона. Саймон лежав на купі ганчір'я, читав величезну книгу й раз по раз робив якісь помітки на шматках паперу.

Він підвів погляд, стурбовано всміхнувся і спитав:

— Це ти?

— Так, — упевнено відповіла вона.

— А ми гадали, що ти нас покинула. Кожен думав, що ти в якомусь іншому фургоні, й коли ми с-с-спинилися...

— Ну, я вас наздогнала. По-моєму, пан Тритл хотів би, щоб ти виліз і подивився на Академію.

— Ми вже на місці? — Він дивно поглянув на неї. — І ти з нами?

— Так.

— Але чому?

— Мене покликав пан Тритл, і він сказав, що всі вважатимуть мене за велику приємність.

Невпевненість ворухнула плавцем у її погляді:

— Він правду сказав?

Саймон подивився в книгу і протер носовичком очі, що не припиняли сльозитися.

— Він час-с-с-ом дивний, — пробурмотів хлопець. — Але непогана людина.

Збентежена, Еск зазирнула в пожовклі сторінки хлопцевої книги. Там було повно хитромудрих червоних та чорних символів, які невідьчому мали неприємно-загрозливий вигляд, як пакунок із годинниковим механізмом — і все ж привертали увагу, як привертає її кривава ДТП. Так і хотілося зрозуміти їхнє значення — і водночас відчувалося, що коли ти його зрозумієш, то зрозумієш також, що краще б тобі було його не розуміти.

Саймон зауважив її вираз обличчя й поспіхом згорнув книгу.

— Це всього лише про чародійство, — пояснив він. — Я тут дещо хочу з-з-з...

— З'ясувати, — автоматично сказала Еск.

— Дякую.

— Мабуть, читати книжки — це цікаво, — припустила Еск.

— У принципі, так. А ти не вмієш читати?

Його подив образив її.

— Напевне, вмію, — виклично сказала вона. — Просто ніколи не намагалася.

Еск не розпізнала б збірного іменника, навіть якби він плюнув їй в око. Але вона знала, що у кіз є стадо, а у відьом — шабаш. А от як назвати збори чарівників? Орденом? Змовою? Колом? Хай там як, але це було по всій Академії. Чарівники ходили серед лабораторій та сиділи на лавках під деревами. Студенти за покликом дзвінка поспішали доріжками зі стосами книг у руках — або, у випадку старшокурсників, зі стосами книг, що левітували слідом. Повітря було масним від чарів і відгонило жерстю.

Еск крокувала слідом за Тритлом та Саймоном і впивалася всім навколо. Річ була не просто в чарах, а в тому, що ці чари були приручені й приставлені до праці, як от потік під водяним млином. Це була сила — контрольована.

Саймон був не в меншому захваті, але виявлялося це лише в тому, що його очі стали сльозитися ще більше, і він ще сильніше почав затинатися. Він постійно спинявся, вказуючи на різні коледжі та лабораторії.

Один будинок, з вузькими високими вікнами, був досить низьким і похмурим.

— Ц-ц-це бібліотека, — сказав Саймон із благоговінням. — Можна з-з-зазирнути?

— Ще буде досить часу, — відповів Тритл. Саймон тужно поглянув на будинок.

— Вс-с-сі книжки про чари всіх час-с-сів і народів, — прошепотів він.

— А чому вікна за ґратами? — спитала Еск.

Саймон ковтнув.

— Бо книги з-з-з чародійс-с-ства не такі, як інші, й вони ведуть...

— Досить, — урвав його Тритл. Він зиркнув на Еск, ніби вперше помітив її, й спохмурнів.

— А ти що тут робиш?

— Ви ж мене запросили.

— Я? А, так. Звісно. Вибач. Задумався. Дівчинка, яка хоче стати чарівником. Подивимось, подивимось.

Він провів їх широкими сходами до дверей, що вражали. Принаймні, зробили їх так, щоб вони таки вражали. Той, хто їх робив, достатньо вклався у важкі замки, химерні петлі та вишукану різьбу одвірка, щоб відвідувачі миттю розуміли, що вони — аж ніяк не важливі персони.

А ще він був чарівником — і забув про дверний молоток.

Тритл постукав у двері костуром. Ті трохи повагалися, але нарешті засуви повільно відсунулися, й двері відчинилися.

У залі було повно чарівників та хлопчиків. І батьків цих хлопчиків.

Потрапити до Невидної академії можна двома шляхами (точніше, трьома, але на той час чарівники цього ще не знали).

Перший спосіб — здійснити значне досягнення в царині чародійства, наприклад, віднайти якийсь старовинний та потужний артефакт чи винайти цілком нове заклинання; та нині це буває рідко. В минулому існували могутні чарівники, здатні творити нові заклинання з хаотичних сирих чарів, чарівники, від яких пішли всі сучасні заклинання — та ці дні минули.

Тож типовіший спосіб — домогтися, після відповідного навчання, підтримки якогось поважного старшого чарівника.

Конкуренція за місце в Академії — та за ті почесті й привілеї, що їх давав Невидний ступінь — була дуже високою. Багатьом хлопцям, що юрилися в залі, пускаючи один в одного незначні заклинання, судилося провалити іспити й провести життя нижчими чаклунами, фактично — простими технарями від чародійства, тими, хто з виклично відпущеними бородами та шкіряними латками на ліктях збираються на вечірках невеликими заздрісними групами.

Не для них омріяний гостроверхий капелюх, який любителі прикрашають астрологічними символами, чи солідна мантия, чи чарівний костур. Але вони принаймні можуть зверхньо дивитися на фокусників, зазвичай — опасистих і життєрадісних, зі звичкою ковтати слова, розпивати пиво, ходити в супроводі сумних худих жінок і носити всипані блискітками трико. Такі персонажі доводять чарівників

до сказу тим, що, не усвідомлюючи свого становища, постійно намагаються з ними жартувати.

Нижче за всіх — не рахуючи відьом, звичайно — стоять заклиначі, яких узагалі не навчають. Заклиначеві можна довірити хіба що миття перегінного куба. Чимало заклинань потребують таких інгредієнтів, як пліснява з трупа людини, загиблої під лавиною, чи сперма живого тигра, чи корінь рослини, яка, коли її викопують, кричить ультразвуком. Кого по все це посилають? Так ото ж.

Поширена помилка — називати нижчих за рангом чародіїв знахарями. Але насправді це — почесний та високоспеціалізований вид чародійства, що приваблює мовчазних задумливих людей з друїдичними переконаннями та садівницькими нахилами. Якщо ви покличете такого чарівника в гості, половину часу він проведе щось розповідаючи вашим кімнатним рослинам. А другу половину часу він їх слухатиме.

Еск зауважила в залі й жінок — адже навіть у молодих чарівників є матері й сестри. З любими синами прощалися цілими сім'ями. Шморгали носи, витиралися сльози й дзвеніли монети — горді батьки вручали нащадкам невеликі суми на кишенькові витрати.

Найстарші чарівники походжали в натовпі, розмовляючи з чарівниками-поручителями та перевіряючи знання перспективних студентів. Кілька таких чарівників протиснулися через юрбу до Тритла, як облямовані золотом галеони під усіма вітрилами. Вони поважно вклонилися йому та схвально поглянули на Саймона.

— То це і є юний Саймон? — спитав найтовщий, сяючи хлопцеві усмішкою. — Ми чули про тебе прекрасні відгуки. Га? Що?

— Саймоне, вклонися Архіректорові Прямокуту, главі Ордену Срібної Зірки,— сказав Тритл.

Саймон боязко вклонився.

Прямокут обдарував його доброзичливим поглядом.

— Ми чули про тебе дивовижні речі, — сказав він. — Те гірське повітря, мабуть, добре впливає на мізки, га?

Він засміявся. Чарівники навколо нього засміялися. Тритл засміявся.

Еск усе це видалося кумедним, бо нічого веселого в цьому вона не побачила.

— Не з-з-знаю, ваш-ша п-п...

— Судячи з того, що ми чули, це єдине, чого ти не знаєш, — заявив Прямокут, чиї щоки тремтіли від мовчазного реготу.

Пролунав ще один вибух сміху точно відміряної тривалості.

Прямокут поплескав Саймона по плечу.

— Цей парубок буде відмінником, — прорік він. — Видатні результати, ніколи такого не бачив. Ще й самородок. Вражає, га? Як гадаєте, Тритле?

— Неймовірно, Архіректоре.

Прямокут окинув поглядом чарівників зі свого почту.

— Може, щось нам покажеш? — поцікавився він. — Невеличка демонстрація майстерності?

Саймон подивився на нього з тваринним жахом.

— Вз-з-загалі я не дуж-ж-же...

— Ну годі, годі, — сказав Прямокут тоном, який він, можливо, і справді вважав підбадьорливим. — Не бійся, не поспішай. Підготуйся.

Саймон облизав пошерхлі губи й кинув на Тритла погляд німого благання.

— Ну, — почав він. — Ваша превелебнос-с-с... — Він затнувся і важко ковтнув. — С-с-с-права в...

Його очі вирячилися, з них ринули сльози. Плечі зіщулилися.

Тритл підбадьорливо поплескав його по спині.

— Сінна лихоманка, — пояснив він. — Ніяк не можу вилікувати. Вже все спробував.

Саймон сковтнув і кивнув. Потому помахом довгих білих долонь відсторонив Тритла й заплющив очі.

Кілька секунд нічого не відбувалося. Він стояв і безгучно ворушив губами — а потім тиша розлилася навколо нього, як світло смолоскипа. Кола мовчання омивали заюрмлену залу, билися об стіни з усією силою повітряного поцілунку й хвилями відкочувалися назад. Люди дивилися, як їхні співрозмовники без жодного звуку розтуляють роти — й раптом їхні обличчя наливалися кров'ю, бо їхній власний сміх виявлявся не гучнішим за пицання комара.

Над хлопцевою головою з'явилися крихітні цяточки світла. Вони крутилися та оберталися в складному тривимірному танці, а тоді утворили зображення.

Власне, Еск видалося, що це зображення було там завжди і чекало, щоб дівчинка його побачила; так цілком безневинна хмара,

нітрохи не міняючись, може раптом набути вигляду кита чи корабля, чи обличчя.

Зображення навколо Саймонової голови було Дискосвітом.

Картина була цілком чіткою, хоча відблиски та мерехтіння вогників розмивало деякі деталі. Видно було й Великого А'Туїна — небесну черепаху з чотирма Слонами на спині — й сам Дискосвіт на них. Навколо країв Диска відблискував величний Краєпад, а в самісінькому центрі видніла крихітна кам'яна голка — велика гора Серце Небес, де мешкають боги.

Зображення збільшилося, й у фокусі опинилося Округле море, а там і сам Анк-Морпрук. Вогники розліталися від Саймона і зникали за кілька футів від його голови. Тепер вони показували місто згори, й воно летіло на глядачів. Ось Академія — дедалі більша — ось Велика зала...

...а ось і люди всередині, що мовчки дивляться на Саймона, роззявивши роти, й сам Саймон, окреслений цятками сріблястого світла. І крихітне іскристе зображення в повітрі навколо нього, а в ньому — ще одне, а в тому — ще...

Здавалося, всесвіт вивернувся навиворіт в усіх вимірах одночасно. Дивне відчуття — ніби ваше тіло роздувається і набухає. Звук був такий, ніби весь світ сказав «Бах!».

Стіни розтанули. Підлога теж. Зникли портрети великих чарівників минулого, з усіма їхніми сувоями, бородами й бровами, дещо насупленими, як від легкого закрєпу. Плитка під ногами — досить симпатичний чорно-білий візерунок — випарувалася, аби змінитися дрібним піском, сріблястим, як місячне світло, й холодним, як лід. Над головами засяяли дивні й незнайомі зірки; на обрії виднілися невисокі пагорби, згладжені у цьому краї, що не знав погоди, не вітром чи дощем, а м'яким шліфувальним папером самого Часу.

Втім, схоже, ніхто нічого не помітив. Власне, всі мали вигляд неживих. Еск оточували люди, нерухомі й безмовні, мов статуї.

І вони були не самі. За їхніми спинами були інші — Потвори — і їх ставало дедалі більше. Вони не мали форми — чи, швидше, навмання набирали форм різних створінь; здавалося, вони щось чули про руки, ноги, кігті, щелепи та нутрощі, але не дуже уявляли, як

з'єднати все це докупи. Або їм було все одно. Або вони були такі голодні, що не хотіли гаяти часу.

Вони дзижчали, як рій мух.

Це були створіння зі снів Еск, і вони з'явилися поласувати чарами. Дівчинка розуміла, що наразі їх не цікавить — хіба що в ролі жуйки по обіді. Всю свою увагу вони зосередили на Саймонові, який навіть не підозрював про їхню присутність.

Еск копнула його ногою точнісінько по гомілці.

Крижана пустеля зникла. Реальний світ ринув назад. Саймон розплющив очі, кволо всміхнувся і плавно впав на руки Еск.

Чарівники загомоніли, дехто з них почав аплодувати. Схоже, ніхто не помітив нічого дивного, окрім хіба сріблястих вогників. Прямокут отямився і здійняв руку, вгамовуючи натовп.

— Це... дивовижно, — звернувся він до Тритла. — Кажете, він дійшов до цього самотужки?

— Саме так, пане.

— І зовсім ніхто йому не допомагав?

— У нього немає нікого, хто міг би, — відповів Тритл. — Він просто ходив від села до села та творив дрібне чародійство. За умови оплати книгами чи папером.

Прямокут кивнув.

— Це була не ілюзія, — сказав він. — Однак хлопець не користався руками. Що він там бурмотів сам до себе? Ви знаєте?

— Він каже, що це просто слова, які допомагають його свідомості працювати правильно, — знизав плечима Тритл. — Факт у тому, що я не розумію й половини того, що він говорить. Він стверджує, що мусить вигадувати нові слова, бо для того, що він робить, слів не існує.

Прямокут скося поглянув на колег. Ті кивнули.

— Прийняти його до Академії буде для нас честю, — оголосив він. — Пропоную повідомити йому про це, коли він отямиться.

Раптом чарівник відчув, що його смикають за мантию, й опустил погляд.

— Перепрошую, — сказала Еск.

— Добридень, панночко, — солодким голосом промовив Прямокут. — Прийшла подивитися на вступ твого брата?

— Він мені не брат, — відповіла Еск. Бували моменти, коли світ видавався їй повним братів, але це явно був не той момент. — Ви тут

важлива особа?

Архіректор подивився на колег і широко всміхнувся. В чародійстві, як і будь-де, існують свої закони моди; в одну епоху чарівники мають худий, виснажений вигляд і розмовляють із тваринами (ті не слухають, але ж головне тут — намір), а в іншу вони смагляві, похмурі, з маленькими гострими чорними борідками. В цю епоху модно було бути тлустим. Прямокут просто-таки роздувся від скромності.

— Досить важлива, — відповів він. — Кожен повинен робити все можливе для служіння ближнім своїм. Так, я сказав би, я досить важлива особа.

— Я хочу бути чарівником, — заявила Еск.

Молодші за рангом чарівники за спиною Прямокута вирячилися на неї так, ніби вона була новим і незвичайним видом жука. Обличчя ж Архіректора побуряковіло, очі вилізли з орбіт. Він дивився на Еск згори вниз і, здавалося, намагався не дихати. Нарешті він розреготався. Сміх зароджувався десь у його чималому череві й пробирався вгору, відлунюючи між ребрами та спричиняючи невеликі чарівникоструси в огрудді, доки нарешті не виривався назовні чергою здавлених форкань. Він був просто чарівний, цей сміх. Він мав неповторну індивідуальність.

Але чарівник спинився, коли побачив погляд Еск. Якби його сміх був цирковим клоуном, то її прижмур був би тим відром фарби, що виливається клоуну просто на маківку.

— Чарівником? — перепитав він. — *Ти* хочеш бути чарівником?

— Так, — підтвердила Еск, зіштовхуючи неприємного Саймона в неохоче підставлені руки Тритла. — Я восьмий син восьмого сина. Тобто дочка.

Чарівники навколо переглядалися й перешіптувалися. Еск намагалася не звертати уваги.

— Що вона сказала?

— Вона серйозно?

— Я завжди вважав, що діти в цьому віці такі милі, ви згодні?

— Ти — восьмий син восьмої дочки? — уточнив Архіректор. — Справді?

— Навпаки, але не зовсім, — пояснила Еск.

Прямокут промокнув очі носовичком.

— Це просто чарівно, — сказав він. — Я, мабуть, у житті нічого подібного не чув. Га?

Він озирнувся на публіку, що швидко збиралася навколо. Ті, хто стояв позаду, не бачили Еск і витягували шиї, щоб дізнатися, чи не творяться тут якісь цікаві чари.

Прямокут був розгублений.

— Отже, — сказав він, — хочеш бути чарівником.

— Я постійно це повторюю, але ніхто мене, схоже, не слухає, — сказала Еск.

— Дитино, скільки тобі років?

— Майже дев'ять.

— І коли ти виростеш, ти хочеш бути чарівником.

— Я хочу зараз, — твердо відповіла дівчинка. — Це ж тут робиться, правильно?

Прямокут поглянув на Тритла і підморгнув.

— Я все помітила, — заявила Еск.

— Не думаю, що жінки коли-небудь ставали чарівниками, — сказав Прямокут. — Власне, я припустив би, що це суперечить звичаям. Чого б тобі натомість не стати відьмою? Наскільки я розумію, це чудова кар'єра для дівчини.

У Архіректора за спиною засміявся один з чарівників невисокого рангу. Еск зміряла його поглядом.

— Бути відьмою непогано, — визнала вона. — Але чарівником, гадаю, бути веселіше. А ви як гадаєте?

— Гадаю, що ти уніка, — відповів чарівник.

— А що це означає?

— Це означає, — пояснив Тритл, — що таких, як ти, більше не існує.

— Так і є, — підтвердила Еск. — І я все ще хочу бути чарівником.

Прямокут намагався добрати слів — і не міг.

— Ти не можеш, — нарешті відповів він. — Це годі й уявити!

Він випростався на всю свою товщину й повернувся, збираючись іти. Але щось смикнуло його за мантию.

— Чому ні? — спитав чийсь голос.

Він обернувся.

— Тому що, — підкреслено-повільно промовив він, — тому що... тому що саму думку про це годі й уявити, ось чому. І це абсолютно

суперечить звичаям!

— Але я можу чаклувати! — заперечила Еск із ледь помітним натяком на тремтіння в голосі.

Прямокут нахилився так, щоб його обличчя було на одній висоті з її.

— Ні, не можеш, — просичав він. — Бо ти — не чарівник. Жінки не бувають чарівниками, я ясно висловлююся?

— Дивіться, — промовила Еск.

Вона простягнула вперед праву руку з розчепіреними пальцями й ніби прицілювалася, поки не «навелася» на статую засновника Академії Маліча Мудрого. Чарівники, що стояли між Еск та статуєю, інстинктивно сахнулися, від чого негайно відчували себе по-дурному.

— Я це зроблю, — застерегла вона.

— Дитино, забирайся звідси, — сказав Прямокут.

— Ну що ж, — відреагувала Еск. Пильно дивлячись на статую, вона звузила очі і зосередилася...

Браму Невидної академії зроблено з октирону, металу настільки нестабільного, що він може існувати тільки у всесвіті, насиченому сирими чарами. Вони невразливі для будь-чого, крім чарів: пробити їх не можуть ні вогонь, ні таран, ні ціла армія.

Ось чому більшість звичайних відвідувачів Академії користуються чорним ходом, двері якого зроблені з абсолютно звичайного дерева й не лякають мирних мешканців, розгулюючи околицями — або навіть лишаючись на місці. Ці двері обладнано нормальним дверним молотком і всім таким.

Бабуня уважно вивчила одвірок і задоволено всміхнулася, коли знайшла те, що шукала. Вона не сумнівалася, що це тут і буде, хитромудро замасковане природною структурою дерева.

Вона взялася за дверний молоток у формі драконячої голови й упевнено стукнула тричі. Незабаром двері відчинила молода жінка з прищіпками в зубах.

— Ч'г в'м т'р'б'? — поцікавилася вона.

Бабуня вклонилася, даючи дівчині можливість побачити гостроверхого капелюха зі шпильками у вигляді крил кажанів. Це справило враження: дівчина зачервонілася і, швидко визирнувши в тихий провулок, квапливо зробила Бабуні знак заходити.

По той бік стіни виявилося широке, вкрите мохом подвір'я, навхрест перетягнуте мотузками для сушіння білизни. Бабуня отримала можливість стати однією з украй небагатьох жінок, які знають, що насправді носять чарівники під мантиями — але скромно відвела погляд і пройшла за дівчиною бруківкою та далі, широкими сходами, вниз.

Сходи вели до довгої, високої галереї, що мала арки обабіч і наразі була повна пари. У великих приміщеннях по боках стара відьма зауважила довгі шерехи ночов; повітря було сповнене гарячого, щільного запаху прасування. Зграйка дівчат із кошиками, повними одягу, проштовхалися повз неї й поквапилися було вгору сходами — але на півдорозі спинилися й повільно обернулися, роздивляючись Бабуню.

Бабуня розправила плечі й постаралася мати якомога загадковіший вигляд.

Її провідниця, що так і не позбулася своїх прищіпок, провела її до кімнати, яка була лабіринтом полиць, завалених випраною білизною.

В самісінькому центрі лабіринту сиділа за столом дуже гладка жінка в рудій перуці. Очевидно, щойно вона писала у величезній книзі обліку білизни — та ще лежала перед нею розгорнутою — але наразі пильно роздивлялася велику брудну сорочку.

— Відбілювати пробувала? — спитала вона.

— Так, пані, — відповіла служниця, що стояла поруч.

— А як щодо розчину мірриту^[20]?

— Від нього вона тільки посиніла, пані.

— Ніколи такого не виділа, — зізналася прая. — А я ж виділа і сірку, і сажу, і драконячу кров, і демонячу кров, і всьо, що хочеш, — вона вивернула сорочку і прочитала ім'я, акуратно нашите всередині. — Гм. Зернокорж Білий. Якщо він не буде краще дбати про свою білизну, то бути йому Зернокоржем Сірим. Знаєш, дівчино, білий чарівник — це насправді просто чорний чарівник, у якого тямуща економка. Візьми...

Вона помітила Бабуню і замовкла.

— Вон' стук'л в дв'р, — повідомила Бабунина супутниця, роблячи поспішний реверанс. — Скз'л, що...

— Так, так, дякую, Ксандро, можеш іти, — урвала гладка. Вона підвелася, улесливо всміхнулася Бабуні і з майже чутним клацанням

переключила свій тон кількома соціальними верствами вище.

— Прошу нас звиняти, — промовила вона. — У нас тут таке робиться — сьогодні якраз пральний день. Ви прибули з візитом ввічливості, чи, якщо мона спитати, — вона понизила голос, — є якісь новини з Того Світу?

Бабуня подивилася на співрозмовницю з подивом, але цей подив затримався в її погляді лише на частку секунди. Відьомські знаки на одвірку повідомляли, що домоправителька добре ставиться до відьом і особливо прагне дізнатися що-небудь про своїх чотирьох колишніх чоловіків. Також вона шукала п'ятого — ось звідки руда перука, а також, якщо Бабунині вуха не зраджували, рипіння в корсеті такої кількості китового вусу, що це могло б розлютити будь-який рух захисників довкілля. Легковірна й невеликого розуму, інформували знаки. Бабуня, втім, утрималася від суджень, бо міські відьми, схоже, теж були не генії.

Домоправителька, певно, неправильно зрозуміла вираз її обличчя.

— Не бійтеся, — сказала вона. — Мої дівчата мають чіткий наказ приймати відьом гостинно, хоча, ясно, *ті нагорі* не в захваті. Звичайно, ви не відмовитесь від чашечки чаю і чогось перекусити?

Бабуня зробила гордовитий уклін.

— І ще я гляну, чи буде в нас для вас вузлик старого одягу, — просяяла домоправителька.

— Старого одягу? А. Авжеж. Дякую, шановна.

Домоправителька вийшла з-за столу з рипінням, яке міг би видавати старовинний чайний кліпер під час шторму, й дала Бабуні знак іти за нею.

— Я накажу принести чай в моє помешкання. Чай з багатьма-багатьма чайними листками.

Бабуня рушила слідом. Старий одяг? Ця жирна серйозно? Яке нахабство! Хоча, звісно, якщо цей одяг цілий і з доброї тканини...

Під Академією, схоже, існував цілий світ. Це був лабіринт підвалів, льодяних льохів, комор, кухонь та посудомийень, і кожен з мешканців цього світу або щось ніс, або щось качав, або щось штовхав, або просто стояв і кричав на інших. Бабуня зауважувала приміщення, заповнені льодом, та приміщення, червонясто освітлені розпеченими печами розміром з усю стіну. З пекарень долинав запах

свіжого хліба, а з пивниць — старого пива. І все пахнуло потом та дров'яним димом.

Домоправителька провела її вгору старими гвинтовими сходами й відчинила двері ключем з величезної зв'язки, що висіла в неї на поясі.

Кімната, в яку вони зайшли, була вся рожева і в оборочках. Оборочки були навіть на речах, які жодна притомна людина не стала би прикрашати оборочками. Здавалося, ви потрапили всередину цукрової вати.

— Дуже мило, — сказала Бабуня, і, відчуючи, що від неї цього чекають, додала: — Видно смак.

Вона роззирнулась у пошуках місця без оборочок, аби присісти, і зрозуміла, що це безнадійно.

— Ох, про що я тіки думаю? — защебетала домоправителька. — Мене звуть пані Герпесюк, та це ви знаєте, звичайно. А я маю честь говорити з?..

— Що? А, Бабуня Дощевіск, — відповіла Бабуня. Оборочки діяли їй на нерви. Вони псували все враження від рожевого кольору.

— Я, звичайно, й сама ясновидиця, — додала пані Герпесюк.

Бабуня нічого не мала проти передбачень майбутнього — за умови, що за це бралися люди без відповідного дару, тобто насправді передбачень не робилося. Одначе інша справа, коли це робили ті, хто мав би розуміти можливі наслідки. Вона вважала, що навіть найкраще майбутнє — дуже крихка штука, і якщо в нього вдивлятися надто сильно, воно зміниться. Бабуня мала досить складні теорії щодо часу й простору та того, чому до них слід ставитися з повагою; на щастя, хороші ясновидці були рідкістю, і в кожному разі клієнти віддавали перевагу поганим ясновидцям, на яких завжди можна покластися, якщо вам потрібна та чи інша доза бадьорості та оптимізму.

Про те, як передбачати майбутнє *неправильно*, Бабуня знала все. Це важче, ніж передбачати правильно: тут потрібна неабияка уява.

Мимоволі вона роздумувала, чи не була пані Герпесюк природженою відьмою, яка чомусь не пройшла відповідного навчання. Домоправителька явно сподівалася взяти майбутнє облогою. У неї були: кришталева куля, накрита чимось на кшталт рожевого чохла з оборочками; кілька колод гадальних карт; рожевий оксамитовий мішечок з камінцями для гадання на рунах; один із тих столиків на

коліщатках, якого обачна відьма не торкнеться й десятифутовою мітлою; і, нарешті, висушені екскременти чи то мами з ламастиря, чи то лами з монастиря (тут Бабуня була не зовсім упевнена), які можна було навмання кинути на будь-яку поверхню й таким чином здобути все знання та всю мудрість усесвіту. Все це навіювало досить сумні думки.

— Звичайно, годяться і чайні листки, — сказала пані Герпесюк, вказуючи на великий коричневий чайник, що стояв на столику між ними. — Я знаю, що відьми часто таке-о роблять, але мені це завжди видавалося таким, ну, *банальним*. Не сприйміть за образу.

«Може, вона й справді не хотіла мене образити», — подумала Бабуня. Пані Герпесюк мала той вигляд, що його зазвичай мають цуценята, які не знають, чого чекати, й починають побоюватися, що це буде згорнута в трубку газета.

Вона взяла чашку пані Герпесюк і почала вдивлятися в чайні листки, але раптом помітила вираз розчарування, що промайнув обличчям домоправительки, ніби тінь засніженим полем. Тут Бабуня згадала, що має робити, тричі покрутила чашку проти сонця, зробила над нею кілька невизначених рухів долонями і пробурмотіла заклинання (за допомогою якого зазвичай лікувала старих кіз від маститу, ну та менше з тим). Пані Герпесюк такі очевидні прояви таланту до чародійства, схоже, безмежно втішили.

Зазвичай Бабуня не дуже давала собі раду з чайними листками, та зараз вона примружилася на вкриту цукровою кіркою масу на дні чашки й відпустила свою свідомість. Що їй потрібно було насправді, то це — знайти годящого щура чи навіть таргана, який перебував би десь поблизу Еск, і запозичити. А в результаті вона виявила, що Академія теж має свідомість.

Те, що мінерали можуть мислити, ні для кого не секрет — на цьому заснована вся електроніка — але в деяких всесвітах люди століттями видивляються інший розум у небесах, ні разу не подивившись собі під ноги. Це тому, що вони неправильно оцінюють плин часу. З точки зору каменя, всесвіт створено практично щойно, і гірські хребти стрибають вгору-вниз, як клапани органа, а материки життєрадісно скачуть то вперед, то назад, просто заради задоволення врізаючись один в одного та гублячи скелі, які сиплються з них від

ударів. Мине добрий шмат часу, перш ніж камінь помітить, як його поверхню стала псувати маленька шкірна хвороба, і почне чухатися — та й це мало що змінює.

Проте каміння, з якого будували Невидну академію, кілька тисяч років вбирало в себе чари, і вся ця невпорядкована Сила мала кудись подітися.

Словом, у Академії з'явилася власна особистість.

Бабуня сприймала будівлю як велику й досить приязну тварину, яка чекала лише нагоди, аби перекинутися на дах, щоб їй почухали фундамент. Втім, саме зараз Академія не звертала на відьму уваги: вона спостерігала за Еск.

Бабуня знайшла малу за нитками уваги Академії й зачаровано задивилася на події, що розгортались у Великій залі...

— ...там?

Голос долинув звідкись дуже здалеку.

— М?

— Я спитала, що ви бачите там, — повторила пані Герпесюк.

— Га?

— Я *спитала*, що...

— Ох, — Бабуня, добряче розгублена, втягнула свою свідомість на місце.

Уся біда із запозиченням у тому, що, повертаючись, ви завжди відчуваєтеся не в своїй тарілці. А Бабуня була першою людиною, що занурилася в свідомість будівлі. Тепер вона почувалася великою, запиленою й повною коридорів.

— З вами все гаразд?

Бабуня кивнула і розплющила свої вікна. Простягнувши вперед західне та східне крила, вона спробувала зосередитися на крихітній чашці, яку тримала в колонах.

На щастя, пані Герпесюк приписала блідий, як штукатурка, колір обличчя Бабуні та її кам'яне мовчання дії окультних сил. Тим часом сама Бабуня виявила, що навіть стисла презентація неозорої кремнієвої пам'яті Академії добряче простимулювала її власну уяву.

Голосом, схожим на звук від протягу в коридорі — що справило на домоправительку неабияке враження — відьма змалювала тій майбутнє, сповнене метких молодиків, зайнятих боротьбою за розкоші пані Герпесюк. При цьому Бабуня говорила дуже швидко, бо побачене

нею у Великій залі щосили штовхало її повернутися до головної брами.

— Є ще дещо, — додала вона.

— Ну? Ну?

— Я бачу, як ви наймаєте нову служницю — ви ж наймаєте сюди служниць? Так ось, ця нова служниця буде юна особа, дуже бережлива, дуже працелюбна, вміє робити все.

— І що з того буде? — спитала пані Герпесюк, смакуючи надивовижу барвисто описане Бабуною майбутнє і сп'янівши від цікавості.

— Щодо цього духи висловлюються не дуже ясно, — відповіла Бабуня. — Але дуже важливо, щоб ви її найняли.

— Нема питань, — сказала пані Герпесюк. — У нас велика плинність кадрів, надовго не затримуються. Це все через чари. Вони, розумієте, *протікають* сюди згори.

Особливо з бібліотеки, де лежать усі ті чародійські книжки. От учора якраз звільнилися дві покоївки з верхнього поверху — сказали, що їм набридло лягати спати, не знаючи, в якому тілі прокинуться вранці. Бо ж старші чарівники завжди перетворювали їх назад. Але це не те ж саме.

— Ну, духи кажуть, що ця юна панна не спричинить клопоту, якщо вас це турбує, — похмуро сказала Бабуня.

— Якщо вона вміє замітати й витирати пил, то ласкаво просимо, — спантеличено сказала пані Герпесюк.

— Вона навіть власну мітлу принесе. Так духи кажуть.

— Це радує. А коли ця юна панна тут з'явиться?

— О, духи кажуть, що дуже скоро.

В погляді домоправительки відбилася тінь сумніву.

— Зазвичай духи говорять не так. Де саме вони це сказали?

— А ось, — пояснила Бабуня. — Погляньте на цю купку чайних листків між цукром і ось цією тріщинкою. Хіба я не права?

Їхні погляди схрестилися. Пані Герпесюк могла мати недоліки, але була достатньо сильною особистістю, щоб керувати світом обслуги Академії. Проте Бабуня могла перегледіти й змію; за кілька секунд очі домоправительки почали сльозитися.

— Так, гадаю, так, — покiрно сказала вона i витягла з таємничих глибин свого декольте носовичка.

— Чудово, — сказала Бабуня, відкидаючись у кріслі та ставлячи чашку назад на блюдечко.

— Тут широкі можливості для дівчат, які готові добре попрацювати, — сказала пані Герпесюк. — Я сама, скажу вам, починала покоївкою.

— Всі ми так починаємо, — неуважно відповіла Бабуня. — А тепер мушу йти.

Вона підвелася й узяла капелюха.

— Але...

— Маю поспішати. Термінова зустріч, — кинула Бабуня через плече, рушаючи сходами вниз.

— Вузлики зі старим одягом для вас...

Бабуня спинилася; два її інстинкти зійшлися в герці.

— Там є чорний оксамит?

— Так, і шовк є.

Бабуня була не в захваті від шовку — їй доводилося чути, що його витягають із дупи в гусениць — але чорний оксамит приваблював її непереборно.

Перемогла відданість.

— Відкладіть, можливо, я ще зайду, — гукнула вона й поквапилася коридором.

Кухарі та посудомийки розбігалися перед старою, що прогупала по слизькій плитці, злетіла сходами на подвір'я і вилетіла на алею; шаль майоріла за її плечима, черевики кресали іскри з каменів бруківки. На відкритому просторі вона підбрала спідниці і перейшла на повний галоп. Врешті вона вилетіла з-за рогу на головну площу, гальмуючи обома черевиками, після чого на бруківці лишилася довга біла подряпина.

Вона примчала саме вчасно, щоб побачити Еск, яка вибігла з брами в сльозах.

— Чари не подіяли! Я відчувала їх, але вони просто не схотіли проявитися!

— Може, ти доклала завеликих зусиль, — сказала Бабуня. — Чародійство ж схоже на риболовлю. Якщо стрибати на березі чи

плюскатись у воді, нічого не зловиш; треба сидіти тихо, й тоді все станеться саме собою.

— Із мене просто посміялися! Хтось навіть дав мені цукерку!

— Значить, день минув не дарма, — сказала, усміхаючись, Бабуня.

— Бабуню! — з докором вигукнула Еск.

— Ну а чого ж ти чекала? — спитала та. — Добре, що з тебе лише посміялися. Сміх не калічить. Ти причепилася до головного чаклуна, висмикувалася у всіх на очах, а з тебе всього лише посміялися? Та тобі неабияк щастить. Цукерку хоч з'їла?

— Так, — похмуро сказала Еск.

— А яка саме то була цукерка?

— Іриска.

— Терпіти не можу ірис.

— Гм, мені наступного разу попрохати м'ятну?

— Тільки не треба сарказму, малечо. Не бачу в м'ятних нічого поганого. Передай чашку.

Бабуня відкрила для себе ще одну перевагу міського життя — скляний посуд. Деякі з її найскладніших трунків потребували обладнання, яке вона або купувала за божевільними цінами у гномів, або замовляла у найближчого складува-людини — й тоді воно, як правило, прибувало у вигляді загорнутої в соломку купи осколків. Бабуня намагалася видувати скляне приладдя самотужки, але це викликало в неї кашель, який, у свою чергу, часом викликав дуже несподівані наслідки. А от процвітання в місті професії алхіміка означало, що тут існували цілі крамниці, заповнені скляним посудом — а відьма завжди виторгне знижку.

Бабуня уважно спостерігала за жовтою хмаркою, яка, поблукавши лабіринтом переплутаних між собою трубочок, врешті-решт сконденсувалася в одну велику липку краплю. Відьма спритно спіймала краплю кінчиком скляної ложки й дуже обережно струсила її в крихітний скляний флакон. Еск крізь сльози спостерігала за її діями.

— Як це називається? — спитала вона.

— Це називається «не-твое-діло», — відповіла Бабуня, скріплюючи корка воском.

— Якісь ліки?

— В певному сенсі.

Бабуня підсунула до себе пенал і вибрала перо. Потому вона якнайретельніше підписала наклейку, часто закреслюючи слова та подовгу думаючи над орфографією, так що аж висолопила кінчик язика.

— А для кого це?

— Для пані Герапат^[21], дружини складува.

Еск шморгнула носом.

— Він небагато скла видуває, еге ж?

Бабуня поглянула на неї через стіл.

— Тобто?

— Вчора в розмові з тобою вона назвала його «Старий-Двічі-На-Місяць».

— М-м-м, — відреагувала Бабуня. Вона старанно дописувала речення: «Росчинити в одній пінті води і влити каплю йому в чай і одягти лехкий одяг і щоб неприяшли якінебудь гості».

Колись, вирішила вона, я муситиму-таки поговорити з Еск про це.

У дечому дівчинка була на диво нетямущою. Вона допомагала при багатьох пологах і не раз водила кіз до цапа старої Аннапель, але так і не зробила очевидних висновків. Бабуня не знала, як тут бути — вона ніяк не могла вибрати момент для розмови на цю тему. Часом вона замислювалася, чи не надто сором'язлива в цьому питанні; тоді вона почувалася конярем, який знає, як правильно підковувати, лікувати, вирощувати та вибирати коней, але тільки дуже приблизно уявляє, як їздити верхи.

Вона прилаштувала наклейку на флакончика і акуратно загорнула його у товстий папір.

Ну ось.

— Є ще один спосіб потрапити до Академії, — вимовила вона, скося зиркнувши на Еск, що з сердитим обличчям товкла в ступці висушені трави. — «Відьомський» спосіб.

Еск підняла очі. Бабуня змусила себе розтягти вуста в усмішці й узялася до наступної наклейки; підписування наклейок вона завжди вважала найскладнішою частиною відьомського ремесла — принаймні, для себе.

— От тільки я не думаю, що він тебе привабить, — продовжила вона. — Цей спосіб не обіцяє миттєвої слави.

— З мене посміялися, — пробурмотала Еск.

— Атож. Ти вже казала. Тому ти більше не хочеш навіть намагатися. Чудово тебе розумію.

Запала тиша, яку порушувало лише шкрябання Бабуниного пера. Та врешті Еск сказала:

— Цей твій спосіб...

— М-м-м?

— Він допоможе мені вступити до Академії?

— Звичайно, — згорда сказала Бабуня. — Я ж обіцяла, що знайду спосіб, правда ж? І дуже добрий спосіб, між іншим. Ти могла б не ходити на лекції, та при цьому ходити скрізь, і ніхто не звернув би на тебе уваги — ти би стала просто невидимою — і таки мала б можливість усе порозставляти на свої місця. Але, звісно, після того, як із тебе посміялися, тобі це більше не цікаво. Правда ж?

— Я вас прошу, візьміть іще чашечку чаю, пані Дощевіск, — промовила пані Герпесюк.

— Панно, — виправила Бабуня.

— Даруйте?

— Панна Дощевіск, — пояснила Бабуня. — Три ложечки цукру, будь ласка.

Пані Герпесюк підсунула до неї цукерницю. Кожного візиту Бабуні вона чекала з нетерпінням, але, по правді, це щоразу бувало дорожувато в плані цукру. Жоден шматочок цукру, що опинявся поруч із Бабунею, на цьому світі чомусь не затримувався.

— Цукор — то недобре для фігури, — сказала вона. — І для зубів, кажуть, тиж.

— Фігури, вартої згадки, я ніколи не мала, а мої зуби самі про себе подбають, — відмахнулася Бабуня.

На жаль, це була таки правда. Бабуня страждала через свої відмінно здорові зуби, мати які вважала великим недоліком для будь-якої відьми. Вона щиро заздрила Аннапель, відьмі по сусідству там, удома, яка примудрилася втратити всі зуби до двадцяти років і воістину мати вигляд старої карги. Звісно, втрата зубів означала перехід на супову дієту — але й глибоку повагу навколишніх. А бородавки? Аннапель без жодних зусиль дісталася обличчя, схоже на напхану гравієм шкарпетку; Бабуня ж спробувала всі визнані засоби для вирощування бородавок — і не зуміла виростити навіть

обов'язкову для пристойної відьми бородавку на носі. Деяким відьмам дістається все.

— М-м-м? — спитала вона, коли почула, що пані Герпесюк прощбетала ще щось.

— Я кажу, — повторила та, — що юна Ескарина — справжній скарб. *Правдиво*, маленьке відкриття. Підлоги в неї без жодної плямочки, *без жоднісінької*. Їй усе до снаги. Я вчора з нею розмовляла. Я сказала, що її мітла з тим же успіхом могла би бути живою, і знаєте, що вона відповіла?

— Уявлення не маю, — слабким голосом відповіла Бабуня.

— Вона сказала, що пилюка боїться цієї мітли! Можете собі уявити?

— Можу, — сказала Бабуня.

Пані Герпесюк підсунула їй чашку і знічено всміхнулася.

Бабуня подумки зітхнула і стала вдивлятися в не такі вже й ясні глибини майбутнього. Вона відчувала, що в неї ось-ось скінчиться запас фантазії.

Мітла простувала коридором, здіймаючи велику хмару пилу, який, коли придивитися, неначе всотувався в неї. Якщо придивитися ще уважніше, можна було помітити, що ручка мітли вкрита дивними позначками, не так вирізьбленими, як ніби наліпленими; вони дивним чином мінилися під поглядом.

Втім, придивлятися було нікому.

Еск сиділа на підвіконні в глибокій ніші одного з високих вікон і дивилася на місто. Вона була сердитіша, ніж зазвичай, тож мітла атакувала пил як ніколи жваво. Павутиння зникало в небутті, й павуки розбігалися в пошуках порятунку восьмилапими блискавками. Миші в стінах чіплялися одна за одну та впиралися лапками у внутрішню поверхню своїх нір. У балках стелі шурхотіли хробаки-деревоточці, яких невблаганно витягувало з їхніх ходів.

— Ти там усе порозставляєш на місця, — гмикнула Еск. — Ха!

Вона не могла не визнати, що ситуація мала свої плюси. Їжа була простою, зате її було багато. І Еск мала власну кімнату під дахом. Це було просто розкішно, бо можна було валятися в ліжку до п'ятої ранку, що з Бабуниного погляду практично дорівнювало полудню. Працювати, ясна річ, виявилось неважко. Еск починала замітати, поки

костур не усвідомлював, чого від нього хочуть, а тоді була вільна, поки він не закінчить. Якщо хто-небудь з'являвся, костур непорушно спирался на стіну.

Але вона так і не дізналася нічого нового про чародійство. Можна було заходити в пусті аудиторії й роздивлятися діаграми, намальовані на дошках, а в найпросунутіших випадках — і на підлозі, але ці діаграми лишалися незрозумілими. І неприємними.

Еск вони нагадували малюнки з Саймонової книжки. Вони видавалися живими.

Вона споглядала дахи Анк-Морпорка й роздумувала ось про що. Письмо — це просто слова, сказані певними людьми. Ці слова затискають між аркушами паперу, і там вони кам'яніють (у Дискосвіті добре знали про скам'янілості — великі закручені мушлі та недбало сконструйованих істот, які лишилися відтоді, як Творець ще не вирішив остаточно, чого саме хотів, і знічев'я бавився у плейстоцен). Слова ж, сказані людьми — це тільки тіні реальних речей. Але деякі речі завеликі, аби вмістити їх у слова, і навіть самі слова — надто могутні, аби підкорити їх за допомогою письма.

Звідси випливало, що деякі тексти намагатимуться перетворитися на речі. Далі думки Еск плуталися, але вона не сумнівалася, що дійсно чарівні слова — це ті, які гнівно пульсують у спробах звільнитися й стати реальністю.

Вони були не дуже добрими на вигляд.

Тут вона пригадала події попереднього дня.

Той день був досить дивним. Аудиторії в Академії були збудовані амфітеатрами; ряди сидінь, відполірованих сідницями найвидатніших чарівників Дискосвіту, ярусами спускалися до центрального майданчика, де стояли стіл та кілька грифельних дощок, а на підлозі було досить місця для навчальної октограми годячого розміру. Під ярусами було чимало вільного простору, і Еск зрозуміла, що це — зручний спостережний пост, звідки між гостроносими череви́ками студентів можна добре бачити викладача. Там їй було дуже затишно, і бубоніння викладачів долинали до неї неголосно, як гудіння трохи очманілих бджіл у заростях Бабуниного відьомського зілля. Скидалося на те, що безпосередньо чародійства тут ніхто не практикував — самі лише балачки. Чарівники, схоже, страшенно любили слова.

Але вчора все було інакше. Еск сиділа в запиленому напівмороці, намагаючись творити хоч якісь простенькі чари, коли раптом почула рипіння дверей і кроки по підлозі. Це дивувало само собою. Вона знала розклад: другокурсники, які зазвичай навчалися в цій аудиторії, зараз усі були з Джео фалом Моторним вниз, в спортзалі, на заняттях з основ дематеріалізації. (Студентам-чарівникам не дуже потрібні фізичні вправи, тож спортзалом було велике приміщення, екрановане свинцем та деревиною горобини, де початківці могли працювати з високим чародійством, не дуже розбалансовуючи всесвіт — хоча іноді серйозно розбалансовувалися самі. Чари безжальні до незграб. Деяким невмілим студентам щастило, й вони покидали заняття самотужки; інших виносили в пляшках).

Еск позирнула через щілини між перекладин. Це були не студенти, а чарівники. Судячи з убрання — досить високого рангу. І неможливо було не впізнати постать, що, наче погано керована маріонетка, піднялася на узвишшя для лектора, добряче вдарилася об кафедру і неуважно попросила в неї вибачення. Це був Саймон. Ніхто більше не міг мати очей, схожих на два сирі яйця в каструлі теплої води, та носа, яскраво-червоного від постійного шмаркання. З точки зору Саймонового організму, кількість алергенного пилку в повітрі завжди наближалася до нескінченності.

Еск спало на думку, що якби ліквідувати його алергію на Світ як такий, зробити нормальну зачіску та дати кілька уроків хороших манер, хлопець міг би мати цілком симпатичний вигляд. Ідея була дивною, й вона вирішила відкласти її, щоб обмізкувати пізніше.

Чарівники посідали, і Саймон почав говорити. Він читав з папірців, і щоразу, коли він затинався, чарівники, не в змозі стриматися, хором договорювали слово за нього.

Незабаром з кафедри піднявся в повітря шматочок крейди й почав писати по дошці за хлопцевою спиною. Еск нахапалася знань про чари достатньо, щоб зрозуміти, що це було неймовірне досягнення: Саймон був в Академії лише кілька тижнів, а більшість студентів не могли опанувати основ левітації навіть до кінця другого курсу.

Маленький білий уламочок із рипінням ковзав по чорноті дошки під супровід Саймонового голосу. Навіть якби не затинання, він був не найкращим оратором. Він упускав з рук папірці. Постійно виправлявся. Бекав і мекав. І, наскільки розуміла Еск, не говорив

нічого путнього. До неї долинали фрази на кшталт «сама основа матерії всесвіту», і вона не зрозуміла, про що мова — про бавовняну матерію, чи, може, про фланель. А що таке «варіабельність імовірнісної матриці», вона й не намагалася зрозуміти.

Часом, схоже, він доводив, що нічого не існує, поки люди не вирішать, що це існує, і що світ навколо нас існує лише тому, що ми постійно його уявляємо. Але потім, здавалося, починав запевняти, що є багато майже однакових світів, і всі вони наче займають одне й те ж місце, але відділені один від одного на товщину тіні, і тому все, що може відбутися, має де відбуватися.

(Це Еск могла сприйняти. Така ж підозра зародилася в ній під час прибирання в туалеті для старших чарівників. Точніше, під час того, як костур прибирав, а вона роздивилася пісуари і, за допомогою напівзабутих спогадів про деякі особливості тілобудови її братів, які вона помітила, коли братів мили в бляшаній ванні перед вогнищем, сформулювала свою неофіційну Загальну Теорію порівняльної анатомії. Туалет для старших чарівників був таки чарівним місцем, зі справжніми зливними бачками та оригінальними кахлями, а найголовніше — з двома великими срібними дзеркалами одне навпроти іншого, так що той, хто дивився в одне з них, міг бачити цілу чергу своїх відображень, аж до такого маленького, що вже було й не роздивитися. Так Еск уперше наочно познайомила з ідеєю нескінченності. Понад те, їй видалося, що найменше, ледь помітне відображення помахало їй рукою).

У словах, що їх використовував Саймон, було щось тривожне. Половину часу він, схоже, стверджував, що світ майже такий самий реальний, як бульбашка чи сон.

Крейда продовжувала шкрябати дошку за його спиною. Іноді Саймон припиняв промову і пояснював чарівникам значення символів. Чарівники, здалося Еск, були в захваті від деяких найнезрозуміліших заяв. Потім крейда знову бралася до справи, перетинаючи чорноту, ніби комета з хвостом із крейдяного пилу.

На вулиці сутеніло. Відповідно до того, як в аудиторії ставало темніше, слова на дошці почали світитися, а сама дошка стала видаватися Еск не так чорною, як просто зниклою — така собі вирізана в світобудові прямокутна дірка.

Саймон продовжував говорити, що світ складається з крихітних штучок, наявність яких можна встановити лише за тим фактом, що їх не існує. Що це — маленькі кульки порожнечі, які обертаються і які за допомогою чарів з'єднуються в зірки, метеликів чи діаманти. Все зроблено з порожнечі.

Дивно, але, здається, що ця думка викликала в ньому справжнє благоговіння.

Еск раптом зауважила, що стіни аудиторії зробилися напівпрозорими й хисткими, мов дим, ніби порожнеча в них почала розширюватися, готова поглинути те, що робить їх стінами. Замість цих стін з'явилися знайомі холод, блискуча пуста з вивітреними пагорбами на обрії та істоти, що непорушно, мов статуї, дивилися вниз.

Істот помітно побільшало. Вони нагадували комаху, що позліталася на світло. Одна з суттєвих відмінностей полягала в тому, що «обличчя» комахи, навіть збільшене, видалось би мордочкою ласкавого кролика порівняно з тими, що споглядали зараз Саймона.

Потім зайшла служниця запалити лампи, й істоти зникли, перетворившись на цілком безпечні тіні по кутках аудиторії.

Десь у нещодавньому минулому хтось вирішив прикрасити старовинні коридори Академії за допомогою фарби — очевидно, під певним враженням, що «навчатись має бути весело». Це не спрацювало. В усіх всесвітах відомо, що як не підбирай фарби, інтер'єр будь-якого вищого навчального закладу все одно виявиться або блюотно-зеленим, або коричневим, як самі знаєте що, або нікотиново-жовтим, або рожевим, як деякі елементи вбрання хірурга. Через якісь малодосліджені процеси резонансу пофарбовані в такі кольори коридори *завжди трохи пахнуть вареною капустою* — навіть якщо капусту тут ніколи не варили.

Десь у коридорах задзеленчав дзвоник. Еск легко зістрибнула зі свого підвіконня, підхопила костур і взялася старанно замітати. Двері аудиторій прочинилися, і коридор заюрмили студенти. Вони обтікали її обабіч, як річка скелю серед річища. Кілька хвилин навколо коїлося казна-що. Потім двері позачинялися, десь почулися, віддаляючись, чийсь спізнілі кроки, й Еск знову лишилася сама.

Вона вкотре пошкодувала, що костур не вміє розмовляти. Інші служниці ставилися до неї добре, але поговорити з ними було неможливо — принаймні, про чари.

Вона також вирішила, що їй слід почати вчитися читати. Мистецтво читання на вигляд було ключем до чарівницького мистецтва, яке складалося з самих лише слів. Скидалося на те, що чарівники вважали назви тим самим, що й речі, й думали, що коли змінити назву, зміниться й річ. Ну чи щось на кшталт того.

Читання — отже, бібліотека. Саймон казав, там тисячі книжок. Серед усіх тих слів не могло не знайтися двох-трьох, які вона змогла б прочитати. Еск закинула костур на плече і рішуче вирушила до кабінету пані Герпесюк.

Вона майже прийшла, коли стіна прошепотіла:

— Агов!

Коли Еск придивилася, це виявилася Бабуня. Не те щоб стара відьма вміла ставати невидимою — просто вона мала хист розчинятися в довкіллі так, що ніхто її не помічав.

— Як справи? — спитала Бабуня. — Що там із чарами?

— Що ти тут робиш, Бабуню? — здивувалася Еск.

— Заходила передбачити майбутнє для пані Герпесюк, — пояснила відьма, із певним задоволенням демонструючи вузла зі старим одягом. Але під осудливим поглядом дівчинки її усмішка поблякла.

— Ну так, у місті все не як у нас, — сказала вона. — Городяни завжди переймаються своїм майбутнім — це тому, що вони не їдять натуральних продуктів. І взагалі, — додала вона, зауваживши, що її голос затремтів, — чому це я не можу передбачити майбутнє?

— Ти ж сама казала, що Гільта користується з дурості своєї статі, — сказала Еск. — І ти сама казала, що тим, хто пророкує майбутнє, має бути соромно. І, врешті-решт, тобі не потрібен старий одяг.

— Гріш долар береже, — манірно відповіла Бабуня. Вона все життя прожила за цим принципом і не збиралася піддатися впливові тимчасового процвітання. — Тебе добре годують?

— Так, — сказала Еск. — Бабуню, слухай, чарівницьке чародійство — це самі лише слова...

— Завжди це казала.

— Та ні, я маю на увазі... — почала Еск, але Бабуня роздратовано здійняла руку.

— Не маю на це зараз часу, — заявила вона. — До ночі мені ще треба виконати кілька великих замовлень; якщо так піде далі, муситиму взяти когось у навчання. Можеш зайти до мене, коли матимеш вихідний чи що тут у них?

— Взяти когось у навчання? — нажахано перепитала Еск. — Тобто вчити на відьму?

— Ні, — відповіла Бабуня. — Тобто можливо.

— А як же я?

— Ну, в тебе свій шлях. Куди б він не вів.

— М-м-м, — вимовила Еск.

Бабуня дивилася на неї.

— Гаразд, маю йти, — нарешті сказала вона, розвернулася і покрокувала до входу на кухню. При цьому її плащ сколихнувся, і Еск помітила червону підкладку. Відтінок був темним, але колір — безумовно червоним. Для Бабуні, чий верхній одяг ніколи не мав іншого кольору, ніж практичний чорний, це було разючою зміною.

— Бібліотека? — перепитала пані Герпесюк. — Здається, бібліотеку ніхто не прибирає!

Вона мала цілком розгублений вигляд.

— А чому? — спитала Еск. — Хіба там не збирається пил?

— Гм, — сказала пані Герпесюк. Вона на хвилю замислилася. — Тепер, коли ти питаєш, я собі думаю, що має збиратися. Але раніше шось про це не думала.

— Розумієте, в усіх інших місцях я вже прибрала, — медовим голосом повідомила Еск.

— Так, — погодилася пані Герпесюк. — Це правда, атож.

— Отже?

— Просто ми... ніколи цього не робили, — сказала пані Герпесюк. — Принаймні, на моїй пам'яті. Уявлення не маю, чому.

— Тоді... — сказала Еск.

— Ук? — сказав завідувач бібліотеки й позадкував від Еск. Але вона вже чула про нього і прийшла у всеозброєнні: вона запропонувала йому банан.

Орангутан повільно потягнувся до неї, а потім швидко вихопив банан і тріумфально вишкірився.

Можливо, в певних всесвітах робота бібліотекаря вважається цілком мирною, а найбільшою загрозою є падіння важких фоліантів з полиць на голову. Але порядкувати в чарівній бібліотеці — завдання не для легковажних. Заклинання мають силу, і те, що їх записують та пхають у палітурки, анітрохи не позбавляє їх цієї сили. Вміст книг витікає назовні. Ці книги схильні взаємодіяти, створюючи випадкові чари, наділені власною свідомістю. Чаклунські книги зазвичай приковують до полиць ланцюгами — але зовсім не від злодіїв...

Один такий випадок перетворив завбібліотеки на мавпу, і він категорично заперечував проти будь-яких спроб розчаклувати його, за допомогою жестів пояснюючи, що бути мавпою значно краще, ніж людиною, бо всі великі філософські питання зводяться до пошуків ще одного банана. До того ж довгі руки та чіпкі ступні ідеально годяться для роботи з високими стелажми.

Еск вручила йому ціле гроно бананів і зникла між стелажми перш, ніж він устиг заперечити.

Вона ніколи не бачила більше однієї книги водночас, тож вирішила, що всі бібліотеки мають такий вигляд, як ця. Щоправда, підлога на віддалі дещо дивно переходила в стіну; не дуже нормальним здавалося, що полиці обманюють очі, ніби перебуваючи в значно більшій кількості вимірів, ніж нормальні три; і добряче дивувало, що на стелі теж є стелажі, серед яких безтурботно походжають студенти.

Істина полягала в тому, що наявність такої кількості чарів спотворювала навколишній простір. Саму бавовну чи то фланель всесвіту скручувало між стелажми в найчудернацькіші форми. Мільйони ув'язнених слів, не в змозі вирватися, викривляли реальність круг себе.

Еск здавалося логічним, що серед стількох книжок має бути й така, яка вчить читати всі інші. Дівчинка не знала, як її знайти, але десь у глибині душі мала відчуття, що на обкладинці цієї книги мають бути зображені життєрадісні кролики та веселі кошенята.

Звісно ж, у бібліотеці не панувала тиша. Раз у раз лунало шипіння й шкварчання розряду чарів, і між полицями проскакувала октарінова

блискавка. Стиха брязкотіли ланцюги. І звідусіль чути було шурхотіння тисяч сторінок у їхніх обтягнутих шкірою в'язницях.

Еск переконалася, що ніхто її не помічає, і потягла найближчий фоліант. Він розчахнувся в її руках, і вона похмуро впізнала ті самі, неприємні з вигляду, діаграми, що бачила у Саймоновій книжці. Літери були абсолютно незнайомі, і це її потішило — їй не хотілося б розуміти ці значки, схожі на зображення якихось тварюк, що вчиняли одна з одною якісь складні дії. Вона з зусиллям згорнула книгу, хоча слова неначе відчайдушно опиралися. На обкладинці було намальовано створіння, підозріло схоже на одну з Потвор з крижаної пустелі. На веселе кошення воно не скидалося жодним чином.

— Привіт! Ес-с-ск, це ти? Як ти с-с-сюди потрапила?

Поряд стояв Саймон, тримаючи під кожною пахвою по книжці. Еск зашарілася.

— Бабуня мені так нічого і не пояснила, — сказала вона. — Про чоловіків і жінок.

Саймон нерозуміюче подивився на неї. Потім всміхнувся. Еск ще раз обдумала його запитання.

— Я тут працюю. Підмітаю, — на підтвердження вона помахала костуром-мітлою.

— Тут?

Еск закліпала на нього. Вона почувалася самотньою, розгубленою і більше ніж трішечки зрадженою. Здається, у всіх було своє власне життя, лише не в неї. Решту свого життя вона має провести, прибираючи за чарівниками. Це було нечесно, і з неї було досить.

— Насправді ні. Насправді я вчуся читати, щоб стати чарівником.

Декілька секунд хлопець роздивлявся її своїми вічно мокрими очима. Потім акуратно взяв книгу з рук Еск і прочитав назву.

— «Демонологія Маліфікорум Генчеса Непутяш-Чого». І як ти збираєшс-с-ся навчитис-с-ся читати отаке?

— Гм, — сказала Еск. — Ну, треба просто робити спроби, поки не почне виходити, еге ж? Це як доїти чи в'язати, чи... — Її голос згас.

— Про ці речі нічого сказати не можу. А от ці книги можуть бути трохи, гм, агресивними. Якщо не бути обережним, вони починають читати тебе.

— Тобто?

— Роз-з-з...

— ...повідать, — несвідомо завершила Еск.
— ...що був один ч-ч-ч...
— ...чарівник...
— ...який поч-чав ч-читати «Некротелекомнікон» і роз-с-с-с...
— ...розслабився...
— ...і нас-ступного ранку його одяг знайшли на кріс-слі, а капелюха — на с-спинці, а в книзі с-стало...

Еск заткнула вуха пальцями — але не дуже щільно, щоб нічого не пропустити.

— Якщо це щось страшне, не хочу про це знати.

— ...набагато більше с-сторінок.

Еск витягла пальці з вух.

— А на цих сторінках щось було?

Саймон урочисто кивнув.

— Так. На кожній міс-с-стилос-ся...

— Ні, — сказала Еск. — Не хочу цього навіть уявляти. Я думала, читання — значно безпечніша річ. От Бабуня щодня читає свій «Альманак», і нічого їй від того не стається.

— Гадаю, з-звичайні, ручні с-с-с...

— ...слова...

— ...цілком безпечні, — великодушно визнав Саймон.

— Ти повністю впевнений? — спитала Еск.

— Справа в тому, що слова можуть мати силу, — сказав Саймон, рішуче ставлячи книгу на місце, звідки вона загринала на нього ланцюгами. — Кажуть же, що перо с-с-сильніше з-з-з...

— ...за меча, — завершила Еск. — Можливо, але чим ти хотів би, щоб тебе вдарили — пером чи мечем?

— Гм, пос-с-слухай, мені ж немає с-с-сенс-су каз-зати, що тобі с-сюди не можна?

Еск як слід подумала.

— Так, — підтвердила вона. — Гадаю, немає.

— Я міг би покликати охорону, щ-щоб вони тебе звідс-с-си забрали.

— Міг би, але не покличеш.

— Я прос-с-с...

— ...просто...

— ...не хочу, щоб з тобою щос-сь с-с-с-талос-ся. Правда. Тут може бути небез-зпеч...

Краєм зору Еск вловила над його головою легкий вихор. На мить вона побачила їх — величезні сірі постаті з того холодного світу. Вони спостерігали. А в спокої бібліотеки, де вага зібраних до купи чарів особливо сильно прогинала всесвіт, вони вирішили Діяти.

Приглушений шурхіт сторінок навколо Еск раптом посилювався до відчайдушного тріску. Деякі з наймогутніших книг зуміли зістрибнути з полиць і звисали на своїх ланцюгах, нестямно б'ючи сторінками. Величезний гримуар вистрибнув зі свого недосяжного прихистку на найвищій полиці, в процесі зірвавшись із ланцюга, і пострибав геть, немов налякане курча, лишаючи шматки паперу.

Чаклунський вітер зірвав з голови Еск хустку і затріпотів її волоссям. Вона побачила, як Саймон, у спробах встояти на ногах, спирається на книжкову шафу, а навколо нього вибухають книги. Густе повітря відгонило жерстю. Воно гуло.

— Вони намагаються прорватися сюди! — щосили крикнула вона.

Саймон повернув до неї змучене обличчя. Цієї ж миті знетямлена від страху інкунабула важко вдарила його в поперек, повалила на тремтячу підлогу і, високо злетівши, застрибнула за стелажі. Еск кинулася на підлогу за мить до того, як над нею промчала зграйка словників, за якими летіла на ланцюгах їхня полиця, і швидко порачкувала до Саймона.

— Ось чому книги так перелякалися! — прокричала вона йому на вухо. — Невже ти не бачиш їх там, угорі?

Саймон мовчки похитав головою. Над ними вибухнула чергова книга, і їх обсіпало дощем сторінок.

Жах може вразити ваш мозок через будь-які органи чуттів. Тихий звук багатозначного хихотіння в зачиненій темній кімнаті, половинка гусені на вашій виделці з салатом, дивний запах із кімнати пожилиця, смак слизня в сирі з цвітною капустою. Та дотик зазвичай не бере в цьому участі.

Але з підлогою під долонями Еск відбувалося щось не те. З гримасою жаху на обличчі вона опустила очі, бо запилені дошки раптом стали сипкими на дотик. І сухими. І дуже, дуже холодними.

Її пальці занурилися в дрібний сріблястий пісок.

Вона схопила костур і, прикриваючи очі від вітру, змахнула ним у напрямку постатей, що бовваніли над нею. Приємно було б повідомити, що маслянисте повітря негайно очистив пекучий спалах сліпучо-білого вогню. Та цього не сталося...

Костур вигнувся в її руці, немов змія, і вдарив Саймона в скроню. Сірі Потвори заколихалися і зникли.

Реальність повернулася і спробувала вдати, що нікуди й не зникала. Навколо, хвиля за хвилею, товстим оксамитом накочувалася тиша. Важка, лунка тиша. З повітря важко впали кілька книг, почуваячись доволі по-дурному.

Підлога під ногами Еск, безумовно, була дерев'яною. Вона добряче копнула її, аби переконатися остаточно.

По підлозі розтікалася калюжа крові, а в її центрі нерухомо лежав Саймон. Еск подивилася на нього, тоді — вгору, а тоді — на костур. Той мав цілком задоволений собою вигляд.

Раптом вона почула наближення голосів та поспішних кроків.

У її руку обережно ковзнула інша рука, на дотик схожа на маленьку шкіряну рукавичку, і тихий голос сказав:

— Ук.

Вона обернулася і побачила перед собою добродушне, схоже на піддуту зісередини гумову маску обличчя бібліотекаря. Жестом, у значенні якого було неможливо помилитися, він притулив пальця до губ і м'яко потягнув її за руку.

— Я вбила його! — прошепотіла вона.

Бібліотекар заперечливо хитнув головою і потягнув її за руку наполегливіше.

— Ук, — пояснив він. — Ук.

Попри її слабкий опір, він втягнув Еск у боковий прохід до лабіринту старовинних стелажів лише за кілька секунд до того, як з-за рогу з'явилася група старших чарівників, що поспішили на гармидер.

— Знову книги влаштували бійку...

— О ні! Щоб переловити всі заклинання, знадобляться віки — ви ж знаєте, як вони вміють ховатися...

— Хто це лежить?

Усі замовкли.

— Він непритомний. Схоже, на нього впала полиця.

— Хто це такий?

— Той новенький. Про якого говорять, що в нього унікальний мозок.

— Ох, лихо; якби та полиця була ближче, ми мали б нагоду в цьому пересвідчитись наочно.

— Ви двоє, віднесіть його до лазарету. Всім іншим краще зайнятися виловлюванням книг. Де той клятий бібліотекар? Він мав би знати, що треба уникати накопичення Критичної Маси.

Еск скоса позирнула на орангутана, який у відповідь здійняв брови, зняв з полиці в себе за спиною збірку садівницьких заклинань, витягнув зі сховку всередині м'який коричневий банан і з'їв його з тихою радістю того, хто твердо знає: що б тут не коїлося — це стосується лише людей.

Вона подивилася в інший бік — на костур у своїй руці — і її уста стиснулися в ниточку. Вона знала, що йшлося не про її незграбність. Костур сам напав на Саймона, ховаючи в самісінькій серцевині смерть.

Хлопець лежав на твердому ліжку у вузькій кімнаті, з мокрим рушником на чолі. Тритл та Прямокут уважно дивилися на нього.

— Давно він тут? — поцікавився Прямокут.

Тритл знизав плечима:

— Три дні.

— Й жодного разу не приходив до тями?

— Ні.

Прямокут важко опустився на край ліжка і стомлено потер перенісся.

Саймон ніколи не вирізнявся міцним здоров'ям, але зараз він так змарнів на лиці, що мав просто жахливий вигляд.

— Цей хлопець — золота голова, — промовив він. — Його пояснення фундаментальних принципів чарів та матерії... вражає.

Тритл кивнув.

— І як він вбирає знання, — продовжував Прямокут. — Я все життя був чарівником-практиком, а все ж, виявляється, не розумів до пуття чародійства, поки він усе не пояснив. І все стало таким зрозумілим. Таким, я би сказав, очевидним.

— Всі так кажуть, — сумно погодився Тритл. — Кажуть, це так, ніби в тебе були зав'язані очі, і раптом ти вперше побачив денне світло.

— Саме так, — сказав Прямокут. — Він — прекрасна сировина для справжнього майстра чародійства. Ви правильно вчинили, що привезли його.

— Тільки... — почав Тритл.

— Що «тільки»? — спитав Прямокут.

— Тільки *що саме* ми зрозуміли? Ось що мене турбує. Тобто от ви, скажімо, можете це пояснити?

— Що значить «пояснити»? — занепокоєно уточнив Прямокут.

— Те, про що він постійно говорить, — із відтінком відчаю в голосі розтлумачив Тритл. — Авжеж, я знаю, все так і є. Але що воно таке?

Прямокут дивився на нього, роззявивши рота. Нарешті він мовив:

— Це ж просто. Бачте, чари сповнюють усесвіт, і щоразу, як усесвіт змінюється — тобто ні, щоразу, як ми вдаємося до чарів, усесвіт змінюється, тільки, розумієте, одразу в усіх напрямках, і... — він зробив невпевнений жест, намагаючись роздивитися хоч іскру розуміння в очах Тритла. — Інакше кажучи, будь-який матеріальний об'єкт, скажімо, помаранч, або світ, або, або...

— ...крокодил? — підказав Тритл.

— Так, крокодил, або... та що завгодно — в основі має форму морквини.

— Щось я такого не пригадую, — сказав Тритл.

— Упевнений, він саме так і сказав, — заперечив Прямокут. Він уже спітнів.

— А я пригадую, він припускав, що коли досить далеко зайти в будь-якому напрямку, то побачиш власну потилицю, — не відступав Тритл.

— Він точно не говорив про потилицю когось іншого?

Тритл трохи подумав.

— Та ні. Цілком упевнений, що він говорив про власну потилицю того, хто її й бачить, — сказав він. — По-моєму, він стверджував, що може це довести.

Обоє замислилися.

Нарешті Прямокут дуже повільно й обережно сказав:

— Я дивлюся на це так. Перш ніж я його почув, я був як усі інші. Ви розумієте, про що я? Я був розгублений і невпевнений у різних дрібницях життя. Але зараз, — він посвітлішав, — хоча я й лишаюся

розгубленим і невпевненим, це відбувається на значно вищому рівні. І, ну, я хоча б знаю, що тепер мене бентежать дійсно фундаментальні й важливі питання буття.

Тритл кивнув.

— Я не дивився на це з такої точки зору, — сказав він. — Але ви цілком маєте рацію. Воістину, він розширив межі невігластва. Ми стільки всього не знаємо про буття...

Обоє смакували дивне тепле відчуття того, що вони набагато більші невігласи, ніж пересічні люди, які є невігласами лише в пересічних питаннях.

Потому Тритл сказав:

— Сподіваюся, він не має ще якихось ушкоджень. Гарячка минула, але таке враження, що він просто не хоче приходити до тями.

Зайшли двійко служниць із мискою води та свіжими рушниками. Одна з них також несла досить обшарпану мітлу. Коли вони почали міняти під хворим просяклі потом простирадла, обидва чарівники вийшли, продовжуючи обговорювати неймовірні перспективи незнання, що їх явив світові Саймонів геній.

Бабуня почекала, доки їхні кроки не віддалилися достатньо, і зняла хустку.

— Клята ганчірка, — сказала вона. — Еск, повартуй під дверима.

Вона зняла рушника з Саймонового лоба і долонею перевірила температуру.

— Дякую, що прийшла, — сказала Еск. — У тебе ж стільки роботи й усе таке...

— М-м-м, — Бабуня скривила губи. Вона підняла повіки Саймона і помацала його пульс. Потім приклала вухо до схожих на ксилофон грудей і послухала серцебиття. Присіла, завмерла і деякий час перевіряла стан його свідомості.

Після цього Бабуня спохмурніла.

— З ним усе гаразд? — стривожено спитала Еск.

Бабуня подивилася на кам'яні стіни.

— Хай йому грець, цьому місцю, — сказала вона. — Воно не годиться для хворих.

— Так, але чи з ним усе гаразд?

— Га? — Стара відьма виринула зі своїх думок. — А. Так. Мабуть. Де б він не був.

Еск подивилася на неї й перевела погляд на Саймонове тіло.

— Нікого немає вдома, — коротко кинула Бабуня.

— Що це значить?

— Тільки послухайте цю дитину, — пробурмотіла стара. — Наче я нічого її не вчила! Це значить, що його свідомість мандрує. Він сам не свій.

Вона поглянула на Саймонове тіло з виразом, який наближався до поваги.

— Дивовижно, справді, — додала вона. — Ніколи ще не зустрічала чарівника, що вмів би запозичувати.

Вона обернулася до Еск, вуста якої склалися в повну жаху літеру «О».

— Пригадую, коли я була ще малою, стара Аннапель вирушила мандрувати. Наскільки пригадую, надто захопилася перебуванням у тілі лисиці. Ми кілька днів її шукали. Та й із тобою схоже було. Ні за що тебе не знайшла б, якби не той костур, і... До речі, дівчино, куди ти його поділа?

— Це він напав на Саймона, — пояснила Еск. — Хотів його вбити. Я викинула його в річку.

— Не найкращий вчинок після того, як він тебе врятував, — сказала Бабуня.

— Врятував мене тим, що напав на Саймона?

— Невже ти не зрозуміла? Саймон викликав тих... Потвор.

— Неправда!

Бабуня подивилася в обурені очі Еск і подумала: я її втратила. Стільки зусиль зійшло на пси. Їй не стати чарівником, а от відьма з неї вийшла б.

— І чому ж це неправда, панно Всезнайко? — поцікавилася вона.

— Він би ніколи такого не зробив! — Еск ледь не плакала. — Я чула, як він говорить, він... Він не злий, він чудова людина, він майже з'ясував, як влаштовано всесвіт, він...

— Я вірю, що він дуже хороший хлопець, — кисло сказала Бабуня. — Я ж ніколи не казала, ніби він темний чарівник!

— Ці Потвори жахливі! — схлипнула Еск. — Він ні за що їх не викликав би, все, чого він хоче — це те, чого не хочуть Вони, а ти стара вредна...

Ляпас пролунав, як дзвін. Еск відсахнулася, бліда від шоку. Бабуня стояла з занесеною рукою, її трясло.

Досі вона ляснула Еск лише один раз: це був той самий ляпас, якого дають новонародженим, аби ввести їх у світ і в загальних рисах змалювати, чого від світу слід очікувати. Але відтоді нічого подібного не повторювалося. Протягом року, який вони прожили під одним дахом, приводів було достатньо — скажімо, коли у Еск збігало забуте на плиті молоко чи коли вона легковажно лишала кіз без води — але різке слово чи ще різкіше мовчання діяли краще, ніж діяла б сила, а до того ж не залишали синців.

Бабуня міцно стиснула плечі Еск і зазирнула їй в обличчя.

— Слухай уважно, — з притиском сказала вона. — Хіба я завжди не казала тобі, що з допомогою чародійства ти маєш проходити крізь цей світ, як ніж крізь воду? Га?

Еск кивнула, паралізована страхом, як кролик.

— А ти собі думала, що це просто вигадки старої Бабуні, еге ж? Але правда в тому, що, використовуючи чари, ти привертаєш до себе увагу. Увагу з боку Тих. Вони постійно спостерігають за нашим світом. Свідомість звичайних людей для Них майже непомітна, Вони цим і не переймаються — але свідомість, здатна до чародійства, просто-таки випромінює світло, вона для Них як маяк. Не темрява кличе їх, а світло, світло, яке створює тіні!

— Але... але... чому? Що їм п-потрібно?

— Життя й тіла.

Бабуня зм'якла й відпустила Еск.

— Насправді Вони жалюгідні, — промовила вона. — У Них немає ні власного життя, ні власних тіл, а тільки те, що Вони можуть вкрати. У цьому світі Вони мали б не більше шансів вціліти, аніж риба — жити в багатті, та це їх не спиняє. І Вони мають якраз достатньо розуму, аби ненавидіти нас за те, що ми живі.

Еск здригнулася. Вона згадала доторк до сипкого холодного піску.

— Що Вони таке? Я завжди думала, це просто щось типу... типу демонів.

— Ніхто насправді не знає. Просто Потвори з Підземельних Вимірів за межами нашого всесвіту, та й усе. Створіння тіней.

Вона обернулася до розпростертого тіла Саймона.

— Маєш якісь ідеї, де він міг би бути? — спитала вона, проникливо дивлячись на Еск. — Сподіваюся, не подався літати з чайками?

Еск заперечно похитала головою.

— Авжеж, навряд чи, — погодилася Бабуня. — Його забрали Вони, чи не так.

Це не було запитанням. Еск кивнула; на її обличчі відбивалося страждання.

— Ти не винна, — сказала стара відьма. — Його свідомість відчинила їм двері, і коли він знепритомнів, Вони забрали цю свідомість із собою. От тільки...

Вона побарабанила пальцями по бильцю ліжка і, схоже, дійшла якогось рішення.

— Хто тут найголовніший чарівник? — спитала вона тоном, що передбачав швидку і точну відповідь.

— Е-е-е, високоповажний пан Прямокут, — відповіла Еск. — Він — Архіректор. Один із тих двох, що були тут, коли ми прийшли.

— Це гладкий, чи той, який схожий на цівочку оцту?

Еск із зусиллям вигнала з голови думку про Саймона в холодній пустелі й почула власні слова:

— Насправді він — чарівник восьмого рівня і тридцять третього щабля.

— То він ще й по щаблях бігає^[22]? — спитала Бабуня. — Дівчинко моя, все це спілкування з чарівниками призводить до того, що ти починаєш сприймати їх серйозно. Вони постійно називають себе Високоповажний той та Превелебний цей — такі правила гри. Чарівники ж мали б бути розумнішими, але навіть вони це роблять, і на кожному розі заявляють, що от вони — Най-Най-Най... Менше з тим: де той Високоповажний Як-там-його?

— Вони всі мають зараз обідати у Великій залі, — відповіла Еск. — То він може повернути Саймона?

— Оце вже питання питань, — зізналася Бабуня. — Не сумніваюся, що ми можемо досить легко повернути щось, що говоритиме та ходитиме, як і всі люди. Але чи буде це Саймон...

Вона підвелася.

— Не гаймо часу. Ходімо пошукаймо ту Велику залу.

— Ем-м-м, туди не пускають жінок, — сказала Еск.

Бабуня завмерла в дверях. Її плечі піднялися. Вона дуже повільно обернулася.

— Що ти сказала? — спитала вона. — Може, мене підвели мої старі вуха? Та не кажи, що підвели, бо це не так.

— Вибач, — сказала Еск. — Сила традицій.

— Я бачу, ти тут підчепила комплекс меншовартості, — холодно мовила Бабуня. — Піди-но знайди когось посидіти з хлопцем, а тоді подивимось, що в тій залі такого великого, що мені туди й носа не можна поткнути.

Отак і вийшло, що в ту мить, коли студенти та викладачі всіх факультетів Академії обідали в славетній залі, двері туди драматично розчахнулися.

Ефект, щоправда, зіпсувало те, що одна половина дверей відскочила від офіціанта і вдарила Бабуню по гомілці. Відтак, замість гордовито пройти шахівницею підлоги, відьмі довелося наполовину стрибати, наполовину кульгати. Вона могла лише сподіватися, що кульгає гордовито.

Еск дріботіла слідом і просто фізично відчувала сотні спрямованих на них пар очей.

Гудіння голосів і брязкіт столових приборів затихли. Впали кілька стільців. В дальньому кінці зали Еск побачила найвищих за званням чарівників, які сиділи за найвищим столом — власне, цей стіл висів у повітрі за кілька футів від підлоги. Чарівники здивовано дивилися на новоприбулих.

Один з чарівників середнього рангу — Еск впізнала в ньому викладача прикладної астрології — кинувся до них, розмахуючи руками.

— Ні-ні-ні, — закричав він. — Ви помилилися дверима! Ви мусите піти!

— Не звертайте на мене уваги, — спокійно відказала Бабуня, оминаючи його.

— Ні-ні-ні, це суперечить звичаям, ви повинні негайно піти. Дамам сюди не можна!

— Я не дама, я відьма, — відповіла Бабуня. Вона обернулася до Еск: — Він — з найголовніших?

— Не думаю, — сказала Еск.

— Гаразд. — Бабуня знову обернулася до викладача. — Знайдіть мені якого-небудь головного чарівника, будь ласка. Чимшвидше.

Еск поплескала її по спині. Кілька чарівників, які, на відміну від решти, зберегли присутність духу, встигли спритно вислизнути за двері, й зараз, під смішки та посвистування студентів, у дверях з'явилися загрозливі постаті кількох швейцарів. Еск ніколи не мала надмірної любові до швейцарів, які провадили власне приватне життя у своїх прибудовах, але зараз відчула до них сплеск співчуття.

Двоє з них простягли волохаті руки і вхопили Бабуню за плечі. Її рука на мить зникла за спиною, потім зробила кілька блискавичних рухів — і швейцари відступили, лаючись та затискаючи подряпини.

— Шпилька для капелюха, — пояснила Бабуня. Вона підхопила Еск вільною рукою й попрямувала до летючого стола, застережно зиркаючи на кожного, хто був хоча б на вигляд здатним перепинити її шлях. Молодші студенти, швидко зметикувавши, що мають безкоштовне видовище, тупали ногами, били в долоні та гриміли тарілками по довгих столах. Стіл старших чарівників зі стуком опустився на плитку, а самі вони поспішно вишикувалися за спиною Прямокута, який тим часом намагався зібрати докупи всі запаси своєї поважності. Його зусилля не досягли ефекту; дуже непросто мати поважний вигляд, коли в тебе за коміром стирчить серветка.

Він здійняв руки, вимагаючи тиші, і зала замовкла, вичікувально спостерігаючи, як Бабуня та Еск ідуть до нього. Відьма з цікавістю поглядала на старовинні портрети та статуї давно спочилих чарівників.

— Це що за фізії? — куточком вуст спитала вона.

— Колишні головні чарівники, — прошепотіла Еск.

— Вони мають такий вигляд, ніби всі мають закреп. Ніколи не бачила чарівника без подібних проблем, — сказала Бабуня.

— Можу тільки сказати, що прибирати за ними — добряча морока, — відповіла Еск.

Прямокут стояв, широко розставивши ноги та схрестивши руки на грудях, а черево його скидалося на схил для лижників-початківців. В цілому його комплекція викликала в пам'яті Генріха Восьмого, хоча з тим же успіхом це міг би бути й Генріх Дев'ятий чи Генріх Десятий^[23].

— Ну? — поцікавився він. — Що означає цей рейвах?

— Він — найголовніший? — спитала Бабуня в Еск.

— Я, шановна, Архіректор! І мені випало керувати цією Академією! А ви, шановна, ступили на вкрай небезпечну територію! Попереджаю вас, що... Припиніть так на мене дивитися!

Прямокут похитнувся назад, здійнявши руки, аби затулитися від Бабуниного погляду. Чарівники за його спиною сипонули навсібіч, перекидаючи столи в поспішній спробі сховатися від погляду відьми. Бабунині очі змінилися.

Еск ніколи не бачила їх такими. Вони стали повністю срібними, ніби маленькі круглі дзеркальця, які відображали все, що бачили. Прямокут зробився ледве помітною цяткою в їхній глибині — роззявлений рот, відчайдушно розмахують тоненькі, як сірники, руки.

Архіректор вперся спиною в колону, і це зіткнення повернуло його до тям. Він роздратовано струсонував головою, склав долоню чашкою й послав у напрямку відьми струмінь білого вогню.

Не відводячи райдужних очей, та здійняла руку й відбила полум'я вгору. Пролунав вибух, і зі стелі посипався дощ уламків.

Очі Бабуні розширилися.

Прямокут зник. Там, де він щойно стояв, згорнула кільця величезна, готова напасти змія.

Бабуня зникла. Там, де вона щойно стояла, з'явився великий плетений кошик.

Змія перетворилася на гігантського плазуна з глибини епох.

Кошик став сніговієм Крижаних Велетнів і вкрив чудовисько кригою.

Плазун став готовим до стрибка шаблезубим тигром.

Віхола перетворилася на яму киплячої смоли.

Тигр зумів обернутися орлом, що вже розправив крила.

Яма смоли стала ковпаком із китичкою.

Нові й нові форми миготіли все швидше. По залі танцювали кольорові тіні. Зриваючи з борід і пальців октаринові іскри, здійнявся густий і маслянистий чародійський вітер. Очі Еск засльозилися: все, що вона могла розібрати — це постаті Бабуні та Прямокута, блискучі статуї в бурі мінливих картин.

І тут вона почула пронизливий звук майже на межі людського слуху.

Вона вже чула його там, на холодній рівнині — часте цвірінькання, гудіння рою комах, шурхотіння мурашника...

— Вони йдуть! — верескнула вона, перекриваючи галас і шум. — Вони вже майже тут!

Вона видерлася з-за столу, де ховалася від чародійської дуелі, і спробувала дотягтися до Бабуні. Порив сирих чарів збив її з ніг і кинув на крісло.

Звук посилювався так, що повітря гуло, ніби над трупом тритижневої давності літнього дня. Вона знову спробувала дотягтися до Бабуні — й сахнулася від зеленого полум'я, що проревіло вздовж її руки та обпалило їй волосся.

Вона гарячково заозиралася в пошуках інших чарівників, але ті, повтікавши від чародійської бурі, налякано коцюрбилися за перекинутими меблями, доки ця буря шаленіла над їхніми головами.

Еск пробігла через усю залу й вибігла у темний коридор. Навколо клубочилися якісь тіні, а вона, схлипуючи, пробиралася вгору сходами

й далі сповненими гудіння коридорами до кімнатки Саймона.

Бабуня сказала, що щось спробує захопити його тіло. Щось, що ходитиме й розмовлятиме, як Саймон, але буде чимось іншим...

Біля дверей товклася зграйка студентів. Вони повернули їй назустріч бліді обличчя; її рішучий поступ спантеличив їх достатньо, аби вони нервово розступилися.

— Там, усередині, щось є, — сказав один з них.

— Ми не можемо відчинити двері!

Вони вичікувально дивилися на неї. Потім хтось запитав:

— У тебе, бува, немає ключа?

Еск схопилася за ручку й повернула її. Ручка трохи зрушилася, але потім крутнулася назад із такою силою, що ледь не здерла шкіру з її долоні. Цвірінкання всередині досягло крещендо, і до нього додався ще один звук — ніби ляскання шматка шкіри.

— Ви ж чаклуни! — закричала вона. — То почакуйте, нехай вам!

— Ми ще не проходили телекінез, — сказав один.

— Коли ми вивчали вогнеметання, я прихворів...

— Взагалі я не дуже вправний в дематеріалізації...

Еск рушила до дверей — і завмерла, не завершивши кроку. Вона згадала Бабунині слова про те, що навіть будинки мають свідомість, якщо вони досить старі. Академія була дуже старою.

Дівчинка обережно ступила вбік і пробігла пальцями по давніх каменях. Аби не злякати будівлю, слід було діяти обережно. І Еск відчула в каменях свідомість — повільну і просту, та все ж свідомість. Вона пульсувала навколо; Еск відчувала глибоко в стінах крихітні іскорки.

За дверима щось вило.

Трійко студентів із подивом дивилися на дівчинку, яка непорушно завмерла, притуливши до стіни долоні та лоба.

Їй уже майже вдалося. Вона відчувала свою вагу, свою незграбну масивність і туманні спогади про світанок часів, коли каміння було розплавленим і вільним. Вперше в житті вона зрозуміла, що таке мати балкони.

Вона м'яко пробиралася свідомістю Академії, відточуючи своє відчуття будівлі, зазираючи в приміщення та коридори настільки швидко, наскільки наважувалася.

Дуже обережно Еск простягнула руку. Студенти побачили, як вона дуже повільно розпрямила пальця.

Дверні петлі зарипіли.

Боротьба тривала одну мить. Потому цвяхи повилітали з петель і зі дзвоном осипалися під протилежною стіною. Дошки вигиналися в міру того, як двері намагалися відчинитися, долаючи опір того, що тримало їх зачиненими — що б це не було.

Деревина роздулася.

У коридор, танцюючи та переливаючись, вирвалися промені блакитного світла. В кімнаті, залитій сліпучим сяйвом, рухалися розмиті тіні. Світло було туманним і різким водночас; якби його побачив Стівен Спілберг, то негайно помчав би до свого спеціаліста з авторського права.

Волосся Еск стало дибки, так що вона стала схожа на кульбабу. Вона ступила до кімнати, і її шкірою з потріскуванням пробігли вогняні змійки чарів.

Студенти нажахано дивилися, як вона зникає в сяйві.

З безгучним вибухом сяйво згасло.

Коли вони нарешті набралися відваги зазирнути до кімнати, то не знайшли там нічого, крім сплячого Саймона — та Еск, яка лежала на підлозі, мовчазна й холодна, і дихала дуже повільно. Підлога була вкрита тонким шаром сріблястого піску.

Еск пливла крізь імлу, що огорнула світ, і з ніби не своїм подивом зауважувала, що її тіло легко проходить крізь тверді об'єкти.

Але поруч був ще хтось. Вона чула їхнє цвірінькання.

Гнів піднявся в ній, ніби жовч. Вона розвернулася і рушила на звук, опираючись спокусливим силам, які повторювали їй, як добре було б зараз припинити чіплятися за власну свідомість і поринути в тепле море небуття. Вся справа була в тому, щоб лишатися розлюченою. Вона знала, що це — найважливіша умова розлюченості.

Дискосвіт віддалявся, розпростертий під нею, як того дня, коли вона була орлом. Але цього разу під нею було Округле море — дійсно округле, ніби Творцеві не вистачило ідей — а за ним лежала решта континенту з довгим хребтом Вівцескель, що тягнувся аж до Осердя світу. Було видно й інші континенти, про які вона ніколи не чула, та крихітні ланцюжки островів.

Її розташування змінювалося, і в полі зору з'явилося Узбіччя. Стояла ніч, і сонце, що оберталося навколо Диска, зараз перебувало під ним, а його промені підсвічували довжелезний водоспад, що оточував Край.

Сонце освітлювало і Великого А'Туїна, Небесну Черепаху. Еск часто замислювалася, чи А'Туїн і справді — міф. Здавалося, це завеликий клопіт — створювати щось подібне лише для того, аби рухати якийсь там світ. Але ось Він був, майже такий самий велетенський, як і Диск, що його Він ніс, вкритий памороззю міжзоряного пилу та пошкальований метеоритними кратерами.

Повз Еск пропливала Його голова, і вона зазирнула простісінько в око, достатньо велике, щоб на його поверхні розмістилися всі флоти всіх часів і народів. Колись вона чула, що десь далеко в тому напрямку, куди завжди дивиться Великий А'Туїн, розташовано кінець всесвіту. Втім, Великий А'Туїн — чи так лише видавалося через його дзьоб — дивився вперед неначе з надією, ба навіть із оптимізмом. Можливо, кінець усього суцього — це не так уже й погано.

Ніби уві сні, Еск потяглася і спробувала запозичити найбільшу свідомість у всесвіті.

Вона спинилася саме вчасно — як дитина з санчатами, яка очікувала побачити пологий схил, а раптом виявила, що перебуває на вкритих снігом вершинах величних гір, які зникають у крижаних полях нескінченності. Цю свідомість не зміг би запозичити ніхто й ніколи — це було б усе одно що випити море. Думки, які ворушилися в ній, були такі ж величезні та неспішні, як льодовики.

За Диском були зірки, і щось із ними було негаразд. Вони кружляли, мов сніжинки. Раз у раз вони вгамовувалися і ставали такими ж нерухомими, як завжди — але потім їм раптом знову спадало на думку затанцювати.

Справжні зірки так не поводяться, вирішила Еск. Із цього випливало, що вона бачить несправжні зірки. А з цього випливало, що вона перебуває не у справжньому світі. Але цвірінькання неподалік нагадало їй, що, загубивши цей звук, вона майже напевно помре. Вона розвернулася і рушила за джерелом звуку крізь зоряну заметіль.

А зірки то танцювали, то спинялися, то танцювали, то спинялися...

Ніби здіймаючись вгору, Еск намагалася зосередитися на буденних речах, бо якби вона дозволила собі всерйоз замислитися над тим, що ж саме вона переслідує, то — в цьому вона була певна — точно повернула б назад, а між тим, жодної впевненості в тому, як повернути назад, вона не мала. Вона спробувала перерахувати вісімнадцять трав, корисних від болю у вухах, і це на певний час відволікло її, бо їй ніколи не вдавалося запам'ятати останні чотири.

Повз неї промчала зірка, яку раптом щось смикнуло вбік; у поперечнику зірка мала футів двадцять.

Покінчивши з травами, Еск взялася за хвороби кіз — і це забрало чимало часу, бо кози можуть підхопити багато з того, на що хворіють корови, плюс багато з того, на що хворіють вівці, плюс повний набір власних жахливих недуг. Покінчивши зі списком, до якого входили здерев'яніння вимені, зів'ялі вуха та октариновий мастит, вона спробувала згадати всю «абетку» з ямочок і борозенок, що їх різьбили на деревах навколо Міцних Горішків, аби заблукалі селяни могли знайти дорогу додому сніжними ночами.

Вона дійшла лише до «крапка-крапка-крапка-тире-крапка-тире» (одна миля до села, за обертанням від Осердя світу), коли раптом усесвіт навколо зник із тихим «ляп!». Вона впала вперед, вдарилася об щось тверде та крихке, перекотилася та зупинилася.

Крихке було піском. Дрібним, сухим, холодним піском. Не було сумніву, що навіть на глибині кількох футів він лишався таким же холодним і таким же сухим.

Якусь мить Еск лежала в ньому долілиць, збираючись з духом перед тим, як підвести погляд. Зараз вона могла бачити лише край одягу якоїсь людини за кілька футів від себе. Якоїсь Потвори, виправила вона себе. Якщо це не було крило. Це могло би бути крило, дуже обдерте і шкірясте.

Вона повільно піднімала очі, доки не побачила обличчя, яке на тлі всіяного зірками неба, здавалося, було вище за дах будь-якої хати. Власник обличчя явно намагався мати жахливий вигляд, але передав куті меду. Загалом істота скидалася на здохле кілька місяців тому курча, але неприємний ефект добряче псували ікла бородавочника, вусики метелика, вовчі вуха і ріг, як у єдинорога. Вся Потвора на вигляд була ніби зібрана власноруч, причому складалося враження, що про анатомію вона чула, але так і не вловила ключових принципів.

Істота пильно спостерігала — але не за Еск. Всю увагу створіння прикувало щось за спиною дівчинки. Еск дуже повільно повернула голову.

Саймон сидів, схрестивши ноги, в центрі кола Потвор, їх були сотні, непорушних і мовчазних, мов статуї, й вони спостерігали за хлопцем із терпінням плазунів.

У його складених чашкою долонях лежало щось невеличке й кутасте. Це «щось» випромінювало непевне синє світло, від якого обличчя Саймона було ніби чужим.

Поруч із ним на землі лежали інші предмети, кожен у плямі приглушеного синього світла. Всі вони мали різну, але правильну форму, яку Бабуня панібратськи обзивала «гемеметрією»: куби, багатогранники, конуси, навіть одна сфера. Кожен предмет був прозорим і містив...

Еск підсунулася ближче. Ніхто не звертав на неї жодної уваги.

Всередині відкинутої на пісок кришталевої сфери плавала синьо-зелена кулька, покреслена крихітними білими візерунками хмар та тим, що мало би вигляд континентів, якби хтось виявився досить дурним, аби жити на такій кульці. Це могла би бути якась модель, от тільки щось у світінні навколо неї підказувало Еск, що кулька була цілком реальною, не виключено, дуже великою, і — що б це не означало — перебувала не зовсім усередині сфери.

Еск дуже акуратно поклала сферу на пісок і пересунулася до десятигранника, в якому плавав значно прийнятніший світ. Він мав нормальну дископодібну форму, тільки замість Краєпаду там була крижана стіна, а замість Осердя світу — гігантське дерево, таке величезне, що його корені занурилися в гірські хребти.

У призмі поруч був ще один оточений маленькими зірочками диск, який повільно обертвся. Але навколо цього жодних крижаних стін не було, тільки червоно-золотава нитка, яка зблизька виявилася змією — змією досить великою, щоб влягтися навколо цілого світу. З причин, відомих тільки їй самій, змія вчепилася зубами у власного хвоста.

Еск із цікавістю крутила призму в руках, помітивши, що маленький диск у ній рішуче тримався паралельно до землі.

Саймон тихо захихотів. Еск поклала змієдиск на місце і обережно зазирнула через його плече.

Він тримав скляну пірамідку. У ній були зірки, й час від часу він трохи струшував її, від чого зірки починали кружляти, ніби сніжинки у вихорі, а потім знову застигали на місцях. Тоді Саймон хихотів.

А за зірками...

Це був Дискосвіт. Великий А'Туїн, не більший за блюдечко, грузько сунув уперед під вагою світу, схожого на виріб божевільного ювеліра.

Струс, вихор. Струс, вихор, смішок. На склі вже з'явилися тонкі, як волосина, тріщинки.

Еск поглянула в порожні очі Саймона, потім — угору, на жадібні морди найближчих Потвор, а потім простягла руку, вихопила пірамідку з його рук, розвернулася й побігла.

Потвори не поворухнулися, коли вона мчала повз них із міцно притиснутою до грудей пірамідкою, пригнувшись ледь не до землі. Та раптом її ноги відірвалися від піску, її підняло в нерухоме повітря, і Потвора з мордою кроля-потопельника повільно обернулася до неї й випустила пазура.

«Тебе тут насправді немає, — сказала Еск самій собі. — Це просто сон, який Бабуня називає „онологія“. Тобі ніхто не зашкодить, це тільки уява. Насправді з тобою геть нічого не може статися, усе це відбувається в твоїй свідомості.

Цікаво, а Потвора про це знає?»

Пазур підчепив її в повітрі, і кроляча морда усміхнулася так, як розповзається бананова шкірка. Потвора не мала рота, лише темну діру — ніби сама вона була отвором у ще гірший вимір, порівняно з яким крижаний пісок та місячне світло без місяця в небі видались би веселим пікніком на березі моря.

Тримаючи пірамідку з Дискосвітом, Еск замотила вільною рукою по кігтях, які її обхопили. Та це було марно. Навколо неї згустилася пільма — брама до цілковитого забуття.

Еск щосили копнула її ногою.

З огляду на обставини, «щосили» було не таким і сильним. Але звідти, куди влучила її нога, посипалися білі іскри та пролунало «бах», яке могло б бути куди вагомішим «БА-БАХ!», якби розріджене повітря не притлумлювало звук.

Потвора верескнула, ніби бензопилка, яка всередині нічим не примітного деревця здибалася зі хтозна-коли увігнаним туди цвяхом.

Інші потвори навколо співчутливо загули.

Еск копнула знову, Потвора скрикнула і впустила її на пісок. Еск вистачило тями перекотитися, захищаючи малесенький світ своїм тілом — адже навіть уві сні зламана кісточка таки болить.

Потвора невпевнено схилялася над нею. Еск звузила очі. Ніби одним-єдиним рухом, вона дуже обережно поставила світ на пісок, щосили вдарила Потвору туди, де мали бути гомілки (якщо там взагалі були гомілки), і знову підібрала світ.

Істота завила, зігнулася навпіл і впала — повільно, наче торба з вішаками для одягу. При ударі від падіння вона перетворилася на гору нічим не з'єднаних кінцівок; голова відкотилася вбік, погойдалася на місці й замерла.

«Ото і все? — подумала Еск. — Та вони ж ледве ходять! Досить їх вдарити — й вони розвалюються?»

Коли вона рішуче рушила на найближчих Потвор, ті зацвірінькали й спробували втекти — та оскільки їхні тіла, схоже, трималися купи лише зусиллям волі, великого успіху вони не досягли. Вона вдарила істоту з мордою, подібною до невеликої родини восьминогів — і та розсипалася купою кісток, шматочків хутра та мацаків різного розміру, дуже схожою на грецькі страви. Іншій істоті пощастило трохи більше, й вона уже непевно крокувала геть, коли Еск ударила її в одну з п'яти гомілок. Потвора відчайдушно замахала кінцівками, впала і повалила ще двох.

На цей момент решта істот, хитаючись, зуміли відбрести подалі й тепер спостерігали за всім на відстані. Еск зробила кілька кроків до найближчої. Потвора спробувала відійти і впала.

Вони могли бути потворними. Могли бути злими. Але коли доходило до поетики рухів, вони мали грацію та координацію пляжних лежаків.

Еск зиркнула на Потвор і перевела погляд на Диск у скляній пірамідці. Здається, вся катавасія анітрохи йому не зашкодила.

Вона змогла вийти назовні, якщо це і справді було «зовні» і якщо про Диск можна було сказати, що він «усередині». Але як повернутися?

Хтось засміявся. Це був такий сміх...

Власне, це був п'ч'царні'чіуков. На Диску мало хто використовує це горловивертальне слово, за винятком високооплачуваних фахівців з

екзотичних мов та, звісно, крихітного племені к'турні, яке його й вигадало. Воно не має відповідників в інших мовах, хоча камхулійське слово «сквернт» («почуття, яке виникає, коли з'ясовується, що попередній відвідувач туалету використав весь папір») відображає відносно схожу глибину емоцій. Найадекватніший переклад к'турнійського слова — «мерзенний тихий звук меча, який витягають із піхов за вашою спиною в ту саму мить, коли ви вирішили, що позбулися всіх ворогів», хоча к'турнійські оратори стверджують, що він не передає всього значення оригіналу, який викликає холодний піт, зупинку серця та судоми в нутрощах.

Це був саме такий сміх.

Еск повільно обернулася. Саймон наближався до неї по піску, склавши долоні чашечкою перед собою. Його очі були міцно заплющені.

— Ти справді думала, що це буде так легко? — спитав він. Чи не він: голос не був схожий на Саймонів, і лунав як десятки голосів, що промовляли одночасно.

— Саймоне? — невпевнено сказала вона.

— Він нам уже не потрібен, — сказала Потвора в Саймоновому тілі. — Він вказав нам шлях, дитино. Тепер поверни нашу власність.

Еск позадкувала.

— Не думаю, що це належить вам, — сказала вона. — Ким би ви не були.

Обличчя перед нею розплющило очі. В них не було нічого, крім чорноти — і це був не колір, а діри в якийсь інший простір.

— Ми могли б сказати, що якщо ти віддаси це нам, ми будемо милосердними. Могли б сказати, що дозволимо тобі піти звідси у твоєму власному тілі. Але нам немає особливого сенсу все це говорити, чи не так?

— Я б вам не повірила, — сказала Еск.

— Ну що ж.

Потвора-Саймон посміхнулася.

— Ти тільки відтягуєш неминуче.

— Мене це влаштовує.

— Ми все одно це заберемо.

— То відберіть. Але не думаю, що ви зможете. Ви нічого не можете забрати, поки це не дадуть вам із власної волі, так?

Вони кружляли одне навпроти одного.

— Ти даси нам це, — сказала Потвора-Саймон.

Тепер до них наближалися декілька інших Потвор, крокуючи по пустелі з моторошними посмикуваннями.

— Ти стомишся, — продовжувала істота. — Ми почекаємо. Ми дуже добре вміємо чекати.

Потвора зробила обманний рух ліворуч, та Еск крутнулася на місці і знову опинилася до неї обличчям.

— Не має значення, — сказала дівчинка. — Усе це мені лише сниться, а уві сні з людиною нічого не може статися.

Потвора на хвилю спинилася і подивилася на Еск порожніми очима.

— А є в твоєму світі таке слово — якщо не помиляюся, «психосоматика»?

— В житті не чула.

— Воно означає, що уві сні з тобою таки може статися що завгодно. А найцікавіше те, що якщо ти помреш уві сні, то залишишся тут. Це було б чудо-о-ово.

Еск зиркнула на далекі гори, які розкинулися по холодному обрію, наче розвалені пасочки з піску. Ніде не було ані дерева, ані навіть скелі. Лише пісок, холодні зірки та...

Вона швидше відчула, аніж почула, якийсь рух, і повернулася, тримаючи пірамідку так, ніби це був кийок. Пірамідка з відчутним ударом зустріла Потвору-Саймона в стрибку, але, щойно впавши на землю, істота перевернулася і з неприємною легкістю зірвалася на ноги. Потвора почула, як Еск перехопило подих, і помітила страждання в її очах. Вона на хвилю зупинилася.

— А, тобі неприємно, чи не так? Не любиш, коли інша людина страждає, еге ж? Принаймні, ця людина.

Потвора-Саймон обернулася, зробила знак, і дві високі Потвори, наблизившись непевними кроками, міцно схопили її за руки. Очі хлопця змінилися. Чорнота зникла, і Еск зустріла Саймонів власний погляд. Він позирнув на Потвор і спробував вирватися, але одна з них обхопила його талію кількома парами мацаків, а інша тримала його руку найбільшою на світі клешнею.

Потім він побачив Еск, і його погляд упав на скляну пірамідку.

— Тікай! — просичав він. — Забери це звідси! Не дай їм отримати її!

Його обличчя скривилося, коли клешня стиснула його руку.

— Це фокус? — спитала Еск. — Хто ти насправді?

— Ти що, не впізнаєш мене? — скрушно сказав він. — Що ти робиш у моєму сні?

— Якщо це сон, то я б хотіла прокинутися, будь ласка, — сказала Еск.

— Послухай. Ти маєш негайно тікати, розумієш чи ні? А не стояти, роззявивши рота.

— ВІДДАЙ НАМ ЦЕ, — промовив холодний голос у голові Еск.

Еск поглянула на скляну пірамідку з безтурботним світом усередині й підняла здивований погляд на Саймона.

— Але що це?

— Подивись уважніше!

Еск вдивилася крізь скло. Коли вона примружувалася, Диск видавався зернистим, ніби складався з мільйонів крихітних цяточок. А коли вона уважно придивилася до цяточок...

— Це просто цифри! — вигукнула вона. — Цілий світ... Він весь зроблений з цифр!

— Це не світ, а ідея світу, — пояснив Саймон. — Я створив це для Них. Розумієш, Вони не можуть прорватися до нас, але тут ідеї стають речами. Ідеї реальні!

— ВІДДАЙ НАМ ЦЕ.

— Але ідеї не можуть нікому зашкодити!

— Я перетворив речі на цифри, щоб зрозуміти їх, але Потвор цікавить лише влада, — гірко сказав Саймон. — Вони занурилися в мої цифри, як...

Він закричав.

— ВІДДАЙ НАМ ЦЕ, ІНАКШЕ МИ РОЗІРВЕМО ЙОГО НА ШМАТКИ.

Еск подивилася в найближчий страхітливий писок.

— Звідки я знаю, що вам можна вірити? — спитала вона.

— ТИ НЕ МОЖЕШ НАМ ВІРИТИ. АЛЕ ТИ НЕ МАЄШ ВИБОРУ.

Еск оглянула кільце морд, які не міг би полюбити й некрофіл; морд, склеєних з відходів рибного ряду; морд, складених із випадково вибраних частин істот, що мешкають в глибоких норах на океанському

дні та у сповнених привидів гротах; морд, недостатньо людиноподібних, аби зловтішно чи хижо посміхатися, але сповнених тієї ж загрози, що й підозрілий трикутний плавець у воді поряд із необережним відпочивальником.

Вона не могла їм вірити. Але не мала вибору.

Тим часом у місці, віддаленому на товщину тіні, відбувалося інше.

Студенти прибігли назад до Великої зали, де Прямокут та Бабуня Доцевіск зчепилися в чародійському еквіваленті індіанського армрестлінгу. Плитка під ногами Бабуні напіврозплавилася й тріщала, а стіл за спиною Прямокута пустив корені й уже встиг рясно вродити жолудями.

Один зі студентів заслужив одразу кілька медалей за відвагу, насмілившись потягти Прямокута за мантию...

І тепер усі з'юрмилися у вузькій кімнатці, дивлячись на два непорушні тіла.

Прямокут скликав лікарів тіла й духу, і в кімнатці загуло від чарів, коли вони взялися до роботи.

Бабуня постукала чарівника по плечу.

— На два слова, юначе, — сказала вона.

— Який там юнак, — зітхнув Прямокут. — Який там юнак.

Він почувався витиснутим досуха. Йому вже десятки років не доводилося брати участь у чародійських дуелях, хоча серед студентів це було звичною справою. І він мав вкрай неприємне відчуття, що врешті-решт Бабуня перемогла б. Боротися з нею було все одно, що намагатися вбити муху на власному носі. Він не міг второпати, що за затьмарення штовхнуло його на цю спробу.

Вони з відьмою вийшли в коридор і завернули за ріг, до вікна зі зручним підвіконням. Бабуня всілася, сперши мітлу на стіну. Назовні по дахах важко барабанив дощ, і кілька зигзагів блискавки засвідчили, що на місто насувається буря, не гірша за ті, що траплялися у Вівцескелях.

— Це був таки дивовижний виступ, — сказала вона. — Кілька разів ви ледве не перемогли.

— О, — сказав Прямокут і пояснишав. — Ви справді так думаєте? Бабуня кивнула.

Прямокут поплескав себе по різних місцях мантиї й видобув просмолений кисет та рулончик цигаркового паперу. Коли він витрушував крихти не найсвіжішого тютюну та скручував напівпорожню самокрутку, його руки тремтіли. Він провів по триклятій цигарці язиком і ледве зволожив її. Тут у глибинах його свідомості сплив віддалений спогад про хороші манери.

— Ем-м, — сказав він. — Не заперечуєте, якщо я закурю?

Бабуня знизала плечима. Прямокут кресонув сірником по стіні й безуспішно спробував хоч би приблизно сумістити вогник та цигарку в одній точці простору. Бабуня акуратно взяла сірника з його тремтячої руки й допомогла прикурити.

Архіреktor затягнувся, ритуально прокашлявся і прихилився до стіни; в приємках коридору тліючий кінчик його цигарки був єдиним джерелом світла.

— Вони рушили в мандри, — сказала нарешті Бабуня.

— Я знаю, — сказав Прямокут.

— Ваші чарівники не зможуть повернути їх назад.

— Це я теж знаю.

— Але вони можуть повернути щось інше.

— Краще б ви цього не казали.

Вони замовкли, міркуючи над тим, що могло б повернутися щось, здатне вселятися в живі тіла й діяти майже як їхні справжні власники.

— Можливо, це моя провина... — одночасно почали вони й вражено спинилися.

— Ви перша, пані, — запропонував Прямокут.

— Ці ваші цигарки, — поцікавилася Бабуня. — Вони заспокоюють нерви?

Прямокут розтулив рота, щоб дуже чемно вказати, що тютюн — це звичка, зарезервована за чарівниками, але передумав. Він простягнув Бабуні кисет.

Вона розповіла йому про народження Еск і прихід старого чаклуна, і костур, і Есчині прориви в чародійстві. На час завершення розповіді відьма успішно скрутила тонкого щільного циліндрика, який горів блакитним вогником і змушував її очі сльозитися.

— Не знаю, чи не краще було б і далі нервувати, — прохрипіла вона.

Та Прямокут не слухав.

— Неймовірно, — сказав він. — То, кажете, дитина ніяк не постраждала?

— Принаймні, я нічого такого не помітила, — відповіла Бабуня. — Костур був... ну, на її стороні, якщо ви мене розумієте.

— А де цей костур зараз?

— Вона сказала, що кинула його в річку...

Старий чарівник і літня відьма подивилися одне на одного, і спалах блискавки за вікном освітив їхні обличчя.

Прямокут струснув головою.

— Річка розливається, — сказав він. — Один шанс на мільйон.

Бабуня похмуро посміхнулася. Це був той тип посмішки, від якої розбігаються вовки. Відьма рішуче підхопила свою мітлу.

— Один шанс на мільйон, — сказала вона, — спрацьовує дев'ять разів з десяти.

Грози бувають відверто театральними, самі лиш спалахи в небі та металевий гуркіт грому. Бувають тропічними й задушливими, з пристрасстю до гарячого вітру та кульових блискавок. Але ця гроза прийшла з рівнин навколо Округлого моря, і головна її мета полягала в тому, щоб вилити на землю якомога більше дощу. Це була гроза з таких, які змушують припустити, що небо наковталось сечогінного засобу.

Грім і блискавки лишалися тлом, забезпечуючи щось на кшталт масовки, а зіркою шоу був дощ. Він відбивав чечітку по землі.

Територія Академії спускалася до самісінької річки. Вдень вона була чітко розпланованим комплексом гравієвих доріжок та живих огорож, але посеред сирієї буремної ночі здавалося, що огорожі пересунулися, а доріжки просто забралися геть, щоб не мокнути.

Слабке чаклунське світло ледь жевріло серед листя, на яке лилася вода. Втім, більша частина води успішно пробивала собі шлях на землю.

— А ви не можете засвітити одну з отих чарівничих вогняних куль?

— Пані, я вас прошу.

— Ви впевнені, що вона йшла саме тут?

— Якщо я не заблукав, тут унизу є щось на кшталт причалу.

Почувся звук масивного тіла, що втрапило в кущі, а потім — сплеск.

— Принаймні, річку я знайшов.

Бабуня Дощевіск вдивилася у вогку темряву. Вона чула ревіння і нечітко розрізняла білі баранці піни на воді, що піднімалася. Крім того, вона гостро відчувала запах Анку, який змушував припустити, що кілька армій використали річку спершу як пісуар, а потім — як цвинтар.

До неї з плюскотінням наблизився пригнічений Прямокут.

— Дурість це все, — сказав він. — Без образ, пані, але в таку повинь костур знесе в море. А я помру від холоду.

— Більше, ніж зараз, ви вже не намокнете. Просто ви не вмієте ходити під дощем.

— Перепрошую?

— Ви горбитесь, ви опираєтесь; це неправильно. Треба... ну, проходити між краплями.

І справді, Бабуня мала не такий уже й мокрий вигляд.

— Я це врахую. Ходітьте, пані. Я обираю ревіння вогню в каміні та скляночку чого-небудь гарячого й шкідливого для здоров'я.

Бабуня зітхнула.

— Навіть не знаю. Я якось чекала, що костур стирчатиме з мулу чи ще щось таке. А не саму всю цю воду навколо.

Прямокут лагідно поплескав її по плечу.

— Можливо, ми можемо зробити що-небудь ін... — почав він, але його перервали черговий спалах блискавки та удар грому.

— Я кажу, можливо, ми... — почав він знову.

— Що це там таке? — урвала Бабуня.

— Де саме? — спантеличено спитав чарівник.

— Посвітіть мені!

Чарівник із хлюпанням зітхнув і простягнув руку. Над пінистою поверхнею води промчав спалах золотого вогню і з шипінням зник.

— Он там! — тріумфально вигукнула Бабуня.

— Це просто човен, — пояснив Прямокут. — Хлопчаки використовують їх влітку...

Швидко, наскільки міг, він пошкандибав за рішучою поstattтю відьми.

— Ви ж не думаєте спускати його такої ночі, — сказав він. — Це безумство!

Бабуня крокувала далі, ковзаючись на мокрих дошках причалу, який уже майже зник під водою.

— Ви ж нічого не тямите в човнах! — запротестував Прямокут.

— Тоді мені доведеться вчитися швидко, — спокійно відповіла вона.

— Але я востаннє плавав на човні ще хлопцем!

— Я ж не просила вас зі мною плисти. Гострий кінець — це перед?

Прямокут застогнав.

— Усе це дуже шляхетно, — сказав він. — Але чи не можемо ми почекати до ранку?

Спалах блискавки освітив Бабунине обличчя.

— Мабуть, не можемо, — визнав Прямокут. Він обережно прошкандибав до кінця причалу й підтягнув до себе маленького човна. Щоб спуститися в нього, знадобилося неабияке везіння, але врешті-решт чарівник подужав це завдання і почав намацувати в темряві швартов.

Човен відійшов від берега і поплив за течією, повільно розвертаючись.

Човна хитало на неспокійній хвилі. Бабуня вчепилася за банку й вичікувально подивилася крізь морок на Прямокута.

— Ну? — сказала вона.

— Що «ну»? — запитав Прямокут.

— Ви казали, що тямите в човнах.

— Ні. Я казав, що це ви нічого в них не тямите.

— Ох.

Вони ледве втрималися, коли човен важко похилився на борт, але дивом вирівнявся, і течія потягла його вперед кормою.

— Коли ви сказали, що востаннє плавали на човні ще хлопцем... — почала Бабуня.

— Здається, мені було років два.

Човен потрапив у вир, крутнувся й рушив уперек течії.

— А я думала, хлопчаком ви просто не вилазили з човнів.

— Я народився в горах. У мене, коли хочете знати, навіть на мокрій траві починається морська хвороба, — заявив Прямокут.

Човен сильно вдарився об притоплену колоду, і ніс залило невеликою хвилею.

— Я знаю одне заклинання, щоб не потонути, — жалюгідно додав чарівник.

— Я дуже рада.

— Тільки говорити його треба, стоячи на суходолі.

— Роззуйтеся, — наказала Бабуня.

— Що?

— Роззуйтеся, чоловіче!

Прямокут неспокійно засовгався.

— Що ви надумали? — спитав він.

— Вода має бути ззовні човна, це я точно знаю! — Бабуня вказала на темні хвильки, що хлюпали на дні човна. — Набирайте воду черевиками й виливайте за борт!

Прямокут кивнув. Він почувався так, ніби останні кілька годин пливе за течією, не торкаючись берегів, і на мить його сповнило на диво заспокійливе відчуття, що його життя цілковито вийшло з-під його контролю, тож, що б не сталося, ніхто не зможе його ні в чому звинуватити. Те, що він вичерпує воду черевиками посеред повені, опівночі, в компанії особи, яку він міг би хіба що назвати жінкою, здавалося настільки логічним, наскільки це взагалі було можливо за подібних обставин.

«В компанії непересічної постаті», — сказав десь у глибині його свідомості голос, який він зазвичай ігнорував. Щось у тому, як вона використовувала обшарпану мітлу, щоб стернувати в неспокійних водах, будило давно забуті ділянки його підсвідомості.

Звичайно, він не був упевнений у непересічності Бабуниної постаті як такої, враховуючи дощ, вітер та звичку відьми вдягати цілий гардероб. Прямокут невпевнено відкашлявся. Непересічна постать у метафоричному сенсі, вирішив він.

— Е-м-м, слухайте, — сказав він. — Усе це дуже шляхетно, але розгляньмо факти — я маю на увазі швидкість дрейфу і все таке, гаразд? Костур уже могло віднести на милі в океан. Він може ніколи більше не досягти берега. Він міг навіть упасти у Краєпад.

Бабуня, яка уважно розглядала поверхню води, обернулася.

— А ви не могли б подумати про щось інше — таке, що нам допомогло б? — поцікавилася вона.

Кілька секунд Прямокут мовчки вичерпував воду.

— Ні.

— Ви коли-небудь чули, щоб хтось повертався звідти, де зараз Еск і Саймон?

— Ні.

— Тоді нам варто йти до кінця, чи не так?

— Ніколи не любив океан, — пожалівся Прямокут. — Його треба замостити плиткою. Там водяться жахливі істоти, в самісінькій глибині. Огидні морські чудовиська. Принаймні, так кажуть.

— Вичерпуй воду, юначе, бо отримаєш шанс сам переконатися, правда це чи ні.

Над їхніми головами вперед-назад перекочувалася гроза. Тут, над річковою долиною, вона почувалася не в своїй тарілці; її місце було у Вівцескелях, де вміють цінувати добрячу грозу. Вона з гарчанням шукала хоч невисокого пагорба, аби пожбурити в нього блискавку.

Злива прищухла, перетворившись на тихе дріботіння дощу — такий дощ цілком може тривати кілька днів. Ще й з моря на допомогу йому прибув туман.

— Якби ми мали весла, то могли б гребти — коли б знали, куди пливемо, — сказав Прямокут.

Бабуня не відповіла.

Чарівник вилив за борт ще кілька черевиків води, і йому спало на думку, що золоте облямування його мантиї, мабуть, більше ніколи не буде таким, як раніше. Добре було б сподіватися, що коли-небудь це знову матиме значення.

— Ви випадково не знаєте, в якій стороні від нас Осердя? — поцікавився він. — Просто підтримую розмову, коли що.

— Дивіться, з якого боку на деревах мох, — відповіла Бабуня, не повертаючи голови.

— А-а, — кивнувши, сказав Прямокут.

Він сумно задивився на маслянисті води, роздумуючи, що це за води конкретно. Судячи з солонуватого запаху повітря, човен уже вийшов у затоку.

Що дійсно лякало його в морі — то це те, що море було єдиним, що відділяло його від жахливих створінь на морському дні.

Звичайно, він розумів, що з погляду логіки єдиним, що відділяє його, скажімо, від тигрів-людожерів із хапонських джунглів, була

всього лише відстань. Та все ж це було зовсім інше. Тигри не спливають з крижаних глибин із повними пащеками гострих, як голки, зубів...

Він здригнувся.

— Відчуваєте? — раптом спитала Бабуня. — Присмак повітря. Чари! Десь відбувається витік чарів.

— В принципі, чари не розчиняються у воді, — сказав Прямокут. Він кілька разів облизав губи і мусив визнати, що туман набув бляшаного присмаку, а повітря стало ледь помітно маслянистим.

— Ви ж чарівник, — суворо сказала Бабуня. — Можете викликати костур абощо?

— Така проблема ніколи не ставилася, — відповів Прямокут. — Чарівники свої костури не викидають.

— Він десь тут, — урвала Бабуня. — Допоможи мені знайти його, чоловіче!

Архіректор застогнав. Це була важка ніч, і перш ніж знову чаклувати він потребував дванадцятигодинного сну, кількох добрих обідів і спокійного вечора перед каміном. Він постарішав, от у чому справа. Проте чарівник заплющив очі й зосередився.

Чарів навколо було — хоч греблю гати. Бувають місця, де чари акумулюються самі. Вони накопичуються довкола покладів трансмундального металу октирону, в деревині певних порід дерев, у ізольованих озерах, містяться в опадах, і спеціально навчені люди можуть зібрати їх та зберегти про запас. У цьому районі запас чарів був неабиякий.

— Цей костур потужний, — сказав Прямокут. — Дуже потужний. Він притиснув долоні до скронь.

— Прокляття, стає холодно, — сказала Бабуня.

Набридливий дощ перетворився на сніг.

У світі щось змінилося. Човен зупинився — не від зіткнення з чимось, а так, ніби море раптом вирішило стати твердим. Бабуня подивилася за борт.

Море і справді стало твердим. Шум хвиль чувся здалеку і дедалі віддалявся.

Відьма перекилилася через борт і постукала по воді.

— Крига, — сказала вона.

Човен, лиховісно потріскуючи, застиг в океані криги.

Прямокут повільно кивнув.

— Логічно, — сказав він. — Якщо вони... там, де ми думаємо, то там має бути дуже холодно. Подейкують, там так холодно, як у вічній ночі між зірками. І костур це відчуває.

— Авжеж, — сказала Бабуня і вибралася з човна. — Тож усе, що нам треба — це знайти середину крижаного поля, і там і буде костур, правильно?

— Я так і знав, що ви це скажете. Можу я принаймні взутися?

Вони брели по скрижанілих хвилях; Прямокут раз у раз зупинявся, намагаючись встановити точне розташування костура. Мантія на ньому обмерзала, він стукотів зубами.

— Вам не холодно? — спитав він Бабуню, чиє вбрання відчутно потріскувало на ходу.

— Холодно, — визнала вона. — Просто я не тремчу.

— Коли я був малий, у нас бували схожі зими, — зауважив чарівник, дихаючи на змерзлі пальці. — А в Анку снігу майже не буває.

— Та невже, — відгукнулася Бабуня, вдивляючись у крижаний туман.

— На гірських вершинах, пригадую, сніг лежав цілий рік. Зараз не побачити таких морозів, як ті, що бували, коли я був малий... Принаймні, досі було не побачити, — виправився Прямокут, важко ступаючи по кризі. Та загрозливо затріщала, нагадуючи, що вона є єдиним, що відділяє його від морського дна. Він став ступати обережніше.

— А що це за гори були? — спитала Бабуня.

— О, Вівцескелі. Звідси це в напрямку Осердя світу. Село Мідний Карк^[24].

Губи Бабуні ворухнулися.

— Прямокут, Прямокут... — промимрила вона. — Не родич старому Актурові Прямокуту? Він жив у великому старому будинку під Стрибучою горою, мав купу синів.

— Це мій батько. Заради Диска, звідки ви знаєте?

— Я там виросла, — пояснила Бабуня, придушивши спокусу обмежитися всезнаючою посмішкою. — В сусідній долині. Село Міцні Горішки. Я пам'ятаю вашу матір. Чудова жінка, розводила брунатних і

білих курей, я, бувало, заходила до неї прикупити яєць для своєї мами. Звичайно, це ще до того, як мене було покликано до відьомства.

— Я вас не пригадую, — сказав Прямокут. — Звісно, це було так давно. У нашому будинку завжди крутилася купа дітей, — він зітхнув. — Не виключаю, я смикав вас за коси. Я постійно тоді робив подібні речі.

— Можливо. Пригадую одного товстого хлопчика. Досить неприємного.

— Це міг бути я. А я, здається, пригадую одну дівчинку, яка всіма командувала — але це було так давно. Так давно.

— Тоді я не мала сивини, — сказала Бабуня.

— В ті дні все було іншого кольору.

— Це правда.

— А влітку не було таких дощів.

— Захід сонця був червоніший.

— І було більше старих людей. Просто на кожному кроці траплялися, — вставив чарівник.

— Так, ваша правда. А зараз кругом сама молодь. Насправді кумедно. Я маю на увазі, логічно було б чекати, що все буде навпаки.

— Тоді навіть повітря було краще. Ним було легше дихати, — сказав Прямокут.

Вони продовжували шлях крізь заметіль, роздумуючи про несповідимі шляхи часу й Природи.

— Бували відтоді вдома? — спитала Бабуня.

Прямокут знизав плечима.

— Коли помер батько. Дивно, я ні з ким ніколи про це не розмовляв, але... Там залишилися мої брати — я ж, ясна річ, восьмий син восьмого сина — вони вже мали дітей і навіть онуків, але ніхто з них не вмів навіть до пуття написати власне ім'я. Я міг би купити все село. Зі мною поводилися, як з королем. Але... Розумієте, я багато де побував, бачив речі, від яких у них мізки розплавилась би, перемагав створінь, страшніших за будь-які їхні страхіття, мені відкриті таємниці, відомі дуже небагатьом...

— Але ви почувалися самотнім, — завершила Бабуня. — Тут немає нічого дивного. Це стається з кожним з нас. Такий наш вибір.

— Чарівникам не варто повертатися додому, — підсумував Прямокут.

— Думаю, це й неможливо, — погодилася Бабуня.— Я завжди кажу, що не можна двічі переплисти одну й ту ж річку.

Прямокут подумав.

— Мені здається, тут ви помиляєтеся, — сказав він. — Я перепливав одну й ту ж річку, мабуть, тисячі разів.

— Е, але це була не одна й та ж річка.

— Не була?

— Ні.

Чарівник знизав плечима.

— На вигляд це була одна й та ж довбана річка.

— Нема чого вдаватися до такого тону, — обурилася Бабуня. — Чого це я маю вислуховувати такі слова від чарівника, який не може навіть відповісти на листи!

Кілька митей Прямокут не видавав ані звуку, не рахуючи цокотіння зубів.

— Ага, розумію, — сказав він нарешті. — Ті листи були від вас?

— Саме так. Я їх підписувала. По-моєму, підпис — достатня вказівка на автора, ні?

— Гаразд, гаразд. Я просто подумав, що це жарт, от і все, — пригнічено сказав Архіректор.

— Жарт?

— Ми отримуємо не так багато заяв на вступ від жінок. Власне, ми взагалі не отримуємо заяв на вступ.

— А я собі думала, чому немає відповіді, — сказала Бабуня.

— Коли хочете знати, я їх викинув.

— Ви мали хоча б... Он він!

— Де? Де? А, справді.

Туман розвіявся, і тепер вони ясно бачили фонтан сніжинок, декоративну колону замерзлого повітря. А під нею...

Костур не вмерз у кригу, а спокійно лежав у киплячій калюжі води.

Одним з незвичайних аспектів чародійського всесвіту є існування протилежностей. Вище вже зазначено, що темрява не є протилежністю світла — це просто відсутність світла. Так само абсолютний нуль — це просто відсутність тепла. Якщо ж хочете дізнатися, що таке справжній холод, холод такий жорстокий, що вода не замерзає, а антикипить, вам не треба шукати далі, ніж ця калюжа.

Кілька секунд вони мовчки дивилися, забувши про суперечку. Потім Прямокут повільно сказав:

— Якщо стромити туди руку, пальці тільки й хрумкнуть, як морквини.

— Як гадаєте, вам вдасться витягти його за допомогою чарів? — спитала Бабуня.

Прямокут обмацав кишені й нарешті видобув свій кисет та цигарковий папір.

Досвідченими пальцями він покритив кілька недопалків у нову самокрутку й заклеїв її, не відриваючи погляду від костура.

— Ні, — сказав він. — Але я все одно спробую.

Він із тугою подивився на цигарку і застромив її за вухо. Витягнув руки з розчепіреними пальцями й безгучно заворушив губами, промовляючи слова Сили.

Костур повернувся в своїй калюжі і м'яко сплив над кригою, миттю ставши центром кокона з замерзлого повітря.

Прямокут застогнав від зусилля: пряма левітація є найскладнішою дисципліною практичного чародійства, бо постійна загроза з боку добре відомих принципів дії та протидії полягає в тому, що чарівник, який намагається підняти щось важке самим лише зусиллям волі, ризикує виявити свій мозок у своїх же черевиках.

— Можете поставити його вертикально? — спитала Бабуня.

Дуже обережно костур став обертатися в повітрі, доки не завис перед Бабунею за кілька дюймів від криги. На різьбленні блищав іній, але Прямокутові, крізь червоне покривало мігрени перед очима, видалося, що костур дивиться на нього. Обурено.

Бабуня поправила капелюха й рішуче випросталася.

— Гар-разд, — промовила вона.

Прямокут похитнувся. Тон цього голосу різонув його, як діамантова пилка. Він віддалено пригадав, як матір сварила його, коли він був малим; зараз він почув такий же голос, тільки відточений, сконцентрований і з краями зі шматочків карборунду, голос наказу, здатний і небіжчика змусити піднятися та стати струнко — а то й промарширувати через півцвинтаря, перш ніж згадати, що він небіжчик.

Бабуня стояла перед завислим у повітрі костуром, майже розтоплюючи його крижану броню самим лише гнівом у своєму

погляді.

— То так ти розумієш пристойну поведінку? Валяєшся на морі, доки інші гинуть? Просто чудово!

Вона стала ходити взад-вперед біля ополонки. На подив Прямокута, костур повертався, стежачи за нею.

— Авжеж, тебе викинули, — гарчала Бабуня. — І що? Вона ж іще дитина, а діти рано чи пізно всіх нас викидають. Хіба це і є вірна служба? Валяєшся тут весь ображений, тоді як міг би принести хоч якусь користь!

Вона нахилилася вперед, аж її гачкуватий ніс опинився за кілька дюймів від костура. Прямокут був майже впевнений, що костур намагається посунутися з її шляху.

— Сказати тобі, що буває з костурами, які негідно поводяться? — просичала вона. — Сказати, що я з тобою зроблю, якщо Еск зникне з цього світу? Одного разу ти врятувався від вогню, бо передав весь біль їй. Наступного разу це буде не вогонь.

Її голос понизився до шепоту, схожого, однак, на хльоскання батога.

— Спершу це буде рубанок. Потім — фуганок, шліфувальний папір і свердло...

— Агов, обережніше, — закликав Прямокут, чиї очі вже сльозилися.

— ...а те, що лишиться, запхаю в лісову гущавину для грибів, мокриць і термітів. Це може тривати довгі роки.

Візерунки корчило. Більшість із них пересунулися на протилежний бік костура, уникаючи Бабуниного погляду.

— Отже, — сказала вона. — Послухай, що я збираюся зробити просто зараз. Я візьму тебе, і всі ми підемо назад до Академії, гаразд? Інакше матимеш справу з тупою пилкою.

Вона засукала рукава і простягнула руку.

— Чаклуне! Відпустиш його у потрібний момент.

Прямокут жалюгідно кивнув.

— Коли гукну «вже» — вже. Вже!

Прямокут знову розплющив очі. Бабуня стояла, на всю довжину простягнувши вперед ліву руку та міцно стискаючи костур.

Шматки криги відвалювалися від нього в клубках пари.

— Гаразд, — звернулася Бабуня до костура. — Але якщо подібне станеться ще раз, я дуже розгніваюся, ясно?

Прямокут опустив руки й поквапився до неї.

— Не боляче?

Вона хитнула головою.

— Все одно що тримати гарячу бурульку. Ну годі, ми не маємо часу на балаканину.

— А як ми повернемося?

— Чоловіче, заради всього святого, увімкни свій розум. Ми полетимо.

Вона змахнула мітлою. Архіректор поглянув на неї із сумнівом.

— На цьому?

— Звичайно. А що, чарівники не літають на своїх костурах?

— Це принижувало б чарівницьку гідність.

— Якщо я це витримую, то й ви зможете.

— Гаразд, а це безпечно?

Бабуня спопелила його поглядом.

— Ви маєте на увазі, взагалі? — поцікавилася вона. — Чи, скажімо, порівняно з тим, щоб лишитися на крижині, яка от-от розтане?

— Вперше лечу на мітлі, — сказав Прямокут.

— Та невже.

— Я думав, на них просто сідають і летять собі, — продовжував чарівник. — Не знав, що треба бігати туди-сюди й кричати на них.

— Це такий спеціальний спосіб, — відповіла Бабуня.

— Я думав, вони літають швидше, — вів своєї Прямокут. — І, чесно кажучи, вище.

— Що значить «вище»? — спитала Бабуня, намагаючись скомпенсувати вагу чарівника позаду неї, доки вони повертали вгору вздовж річки. Як усіх пасажирів задніх сидінь від початку часів, його весь час хилило не в той бік.

— Скажімо, вище дерев, — сказав чарівник, пригинаючись від мокрої гілки, яка збила з нього капелюха.

— Ця мітла не має жодних проблем, які не можна було б вирішити, якби ви трохи схудли, — відрубала відьма. — Чи хочете зійти і далі пішки?

— Крім того факту, що я все одно півдороги чіплявся б ногами за землю, — сказав Прямокут. — Не хотів би ставити вас у незручне становище, але якби мене попросили перелічити всі небезпеки польотів, мені й на думку не спало би включити в перелік загрозу скалічити ноги заростями папороті.

— Ви що там, курите? — спитала Бабуня, похмуро дивлячись вперед. — Тхне димом.

— Пані, просто заспокоюю нерви, вражені цією безтямною швидкістю.

— То припиніть негайно. І тримайтеся.

Мітла, смикаючись, пішла вгору і збільшила швидкість до швидкості стариганя, що біжить підтюпцем.

— Пане чарівнику...

— Що?

— Коли я сказала триматися...

— Так?

— Я не мала на увазі *там*.

Запала мовчанка.

— А. Так. Дуже перепрошую.

— Все гаразд.

— Не та вже в мене пам'ять, як раніше... Запевняю, я не хотів вас образити.

— Я й не ображаюся.

Якийсь час вони летіли мовчки.

— І все ж, — замислено промовила Бабуня, — загалом я воліла б, щоб ви забрали руки.

Дощ періщив по доріжках Невидної академії та заповнював канави, де, наче дуже погано збудовані човни, плавали покинуті з літа воронячі гнізда. Вода булькотіла в старих іржавих ринвах. Вона затікала під черепицю й віталася з павуками, що мешкали попід карнизами. Вона текла по фронтонах і утворювала високо серед шпилів потаємні озера.

На нескінченних дахах Академії, порівняно з якою Ґорменгаст^[25] видався б закапелком для зберігання інструментів на провінційній залізничній станції, розвивалися цілі екосистеми; у крихітних джунглях, що вирости з яблучних зерен та насінин трави, співали

птахи, у стічних канавах плавали маленькі жабки, а в мурашнику заклопотано винаходили своєрідну та складну цивілізацію.

Звідки вода не лилася — то це з призначених саме для водозливу статуй горгулій уздовж дахів. Справа була в тому, що за перших же ознак дощу горгульї покидали свої місця й перебиралися на горище.

Бути потворним, заявляли вони, ще не означає бути дурним.

Дощу були потоки. Дощу були річки. Дощу були моря. І зовсім багато дощу було у Великій залі, в стелі якої після дуелі Бабуні та Прямокута лишилася здоровенна дірка; Тритлові здавалося, що звідти ллє особисто на нього.

Він стояв на столі і керував групками студентів, які знімали зі стін картини та старовинні гобелени, доки ті не понамокали. Стояти на столі доводилося через те, що підлогу вже вкрило шаром води завглибшки кілька дюймів.

І, на жаль, це не була звичайна дощова вода. Вона мала справжню особистість, яскраво виражений характер, якого вода набуває після довгих мандрів по глинистій місцевості. Вона мала щільність питома Анкської води: надто густа, щоб її пити, й надто рідка, щоб її орати.

Річка підмила береги, і тепер мільйони струмочків вливалися в неї, дорогою затікаючи в підвали Академії та граючись у хованки під вуличною плиткою. Час від часу звідки-небудь лунав приглушений вибух від того, що які-небудь забуті чари в затопленому підземеллі замикало, і вони вивільняли свою енергію.

Тритл був зовсім не в захваті від деяких найнеприємніших з вигляду бульбашок, що з шипінням спливали на поверхню води.

Він укотре подумав, як чудово було б належати до тих чарівників, які мешкають де-небудь у маленьких печерах, збирають трави, думають про вічне і розуміють совину мову. Хоча печера могла виявитися сирою, трави — отруйними, а сам Тритл за життя так міг би й не допетрати, що значить «думати про вічне».

Він незграбно зліз зі столу і похлюпав по темних бурхливих водах. Що ж, він зробив усе, що міг. Він навіть спробував залучити старших чарівників до ремонту стелі чарами, але почалася загальна суперечка з приводу того, які саме заклинання використовувати, і врешті-решт усі дійшли згоди, що це в кожному разі завдання для ремісників, а не для чарівників.

«Чарівники є чарівники, — похмуро розмірковував він, бредучи під арками, з яких рясно крапало, — вічно досліджують абстрактне, але ніколи не помічають конкретного — особливо в плані робіт по господарству. До появи тієї жінки ми ніколи не мали подібних проблем».

Тритл зачовгав угору сходами, які саме освітив особливо потужний спалах блискавки. Він відчував холодну впевненість, що хоча ніхто наче не мав жодних підстав звинуватити в усьому його, всі саме так і зроблять. Він підняв поділ мантиї, приречено відтиснув з нього воду й потягнувся по кисет.

Кисет був симпатичним, зеленим і водонепроникним. Тобто дощ, потрапивши всередину, вже не міг вибратися назовні. Це було невимовно.

Він знайшов цигарковий папір. Усі листочки склеїлися в грудку, як та знаменита купюра, яку знаходиш у задній кишені штанів після того, як їх випрали, викрутили, висушили й випрасували.

— А нехай тобі, — емоційно сказав він.

— Агов! Тритле!

Чарівник роззирнувся. Із зали, де вже почали плавати лавки, він виходив останнім. Маленькі вири та ниточки бульбашок позначали місця, де з підвалів сочилися чари, але нікого живого видно ніде не було.

Хіба що заговорила якась зі статуй. Вони були заважкими, і Тритл пригадав, як сам же сказав студентам, що цим скульптурам не завадить добрий душ.

Він подивився на суворі обличчя скульптур і пошкодував про свої слова.

Статуї наймогутніших із покійних чарівників бувають життєздатнішими, ніж годиться статуям. Може, варто було говорити тихіше.

— Так? — ризикнув він, гостро відчуваючи кам'яні погляди.

— Нагорі, бовдуре!

Він підняв погляд. Мітла, сіпаючись і смикаючись, важко опускалася крізь дощ. Футів за п'ять над водою вона полишила останні повітроплавні амбіції і гучно плюхнула у вир.

— Не стійте там, дурню!

Тритл, нервово вдивляючись у морок, заперечив:

— Мушу ж ядесь стояти.

— Я маю на увазі, допоможіть нам! — прогарчав Прямокут, здійснюючись із хвиль, як товста й розгнівана Венера. — Дамі першій, звісно.

Він обернувся до Бабуні, яка нишпорилася у воді.

— Я загубила капелюха, — пояснила вона.

Прямокут зітхнув.

— Це справді важливо в подібний момент?

— Відьма мусить носити капелюха, інакше хто її впізнає? — сказала Бабуня.

Повз неї пропливало щось темне і мокре; відьма схопила це, тріумфально засміялася, вилила зі здобичі воду і натягла її на голову. Капелюх геть утратив форму і легковажно звисав на одне око.

— Ось так, — сказала вона тоном, який ясно вказував, що всесвіту варто бути обережним.

Сліпуче сяйнула ще одна блискавка, засвідчуючи, що гідно цінувати хорошу виставу здатні навіть боги погоди.

— Вам пасує, — сказав Прямокут.

— Перепрошую, — мовив Тритл, — але хіба це не та сама...

— Забудьте, — урвав Прямокут, подав відьмі руку й, махаючи костуром, став допомагати їй підніматися сходами.

— Але ж пускати жінок до Академії суперечить усім...

Він зупинився і втупився в Бабуню, яка простягла руку й торкнулася вологої стіни.

Архіреktor поплескав його по грудях.

— Покажіть-но мені, де це написано, — заявив він.

— Вони в бібліотеці, — втрутилася Бабуня.

— Це єдине сухе приміщення, — сказав Тритл. — Але...

— Цей будинок наляканий грозою, — сказала Бабуня. — Не завадило б його заспокоїти.

— Але звичаї... — безнадійно вимовив Тритл.

Бабуня вже крокувала коридором; Прямокут підстрибом рушив за нею. Він обернувся.

— Ви чули, що сказала дама?

Тритл з відкритим ротом дивився їм услід. Коли їхні кроки стихли, він ще деякий час мовчки стояв, розмірковуючи про життя в

цілому та про те, коли ж його власне життя пішло не в той бік. Втім, він не збирався отримати звинувачення в непослуху.

Дуже обережно, сам не знаючи чому, він простягнув руку і дружньо погладив стіну.

— Тихенько, тихенько, — сказав він.

Як не дивно, йому помітно полегшало.

Прямокут гадав, що у власних володіннях він мав би йти попереду, але не людині з застарілою тютюною залежністю було змагатися з Бабунею, коли вона поспішала; відтак чарівник утримував темп лише якимись стрибками на кшталт крабових.

— Сюди, — видихнув він, розбризкуючи калюжі.

— Знаю. Будинок мені пояснив.

— О, саме хотів про це запитати, — сказав Прямокут — Розумієте, зі мною будинок ніколи не розмовляв, а я ж мешкаю тут багато років.

— А ви коли-небудь намагалися почути?

— Не сказав би, — визнав Прямокут.

— Так отож, — сказала Бабуня, оминаючи водоспад, що утворився на місці кухонних сходів (білизні у відомстві пані Герпесюк ніколи вже не стати такою, як раніше). — Здається, тут угору й далі коридором, правильно ж?

Вони проминули трьох остовпілих чарівників, вражених її присутністю й остаточно добитих виглядом її капелюха.

Прямокут, відсапуючись, наздогнав її біля дверей бібліотеки і взяв за руку.

— Послухайте, — у відчаї видувив він. — Тільки не ображайтеся, панно... е-е-е.... пані...

— Можете звати мене просто Есмеральдою. Раз уже ми ділили мітлу і все таке інше.

— Можна, я увійду першим? Це ж таки моя бібліотека, — благально сказав він.

Бабуня обернулася з виразом безмежного подиву на обличчі. Та раптом усміхнулася.

— Звичайно. Щиро перепрошую.

— З міркувань благопристойності, розумієте, — знічено пояснив Прямокут і штовхнув двері.

В бібліотеці було повно чарівників, адже вони дбають про свої книги достоту так само, як мурахи — про своїх личинок, і практично так само тягають їх зі собою у важкі часи. Вода потрапила уже й сюди, і, завдяки дивним гравітаційним ефектам бібліотеки, позатікала у найнесподіваніші місця. З усіх нижніх полиць книжки позабирали, і чарівники та студенти по черзі складали їх на вільні столи та сухі полиці. Повітря наповнював шерех розлючених сторінок, який майже перекривав віддалений гуркіт грози.

Усе це явно засмучувало бібліотекаря, який метушився між чарівників, безуспішно смикаючи їх за мантиї та вигукуючи: «Ук!».

Він зауважив Архіректора і на всіх чотирьох кинувся до нього. Бабуня ніколи раніше не бачила орангутана, але не збиралася в цьому зізнаватися й позірно спокійно сприйняла появу низенького череватого чоловічка з довжелезними руками та шкірою у півтора рази більшою, ніж пасувала б його тілу.

— Ук, — заявило створіння. — У-ук.

— Гадаю, так, — коротко відповів Прямокут і спинив найближчого чарівника, який хитався під вагою десятка гримуарів. Той подивився на нього як на привида, кинув погляд на Бабуню і впустив книги на підлогу. Бібліотекар здригнувся.

— Архіректоре? — видихнув чарівник. — Ви живі? Тобто... Ми чули, вас викрала... — він знову позирнув на Бабуню. — Тобто... Тритл сказав нам, що...

— Ук, — повідомив бібліотекар, пхаючи назад під палітурку кілька особливо непокірних сторінок.

— Де юний Саймон і дівчинка? Що ви з ними зробили? — суворо спитала Бабуня.

— Вони... Ми їх принесли сюди, — відповів чарівник, задкуючи. — Е-е-е...

— Покажуйте, — звелів Прямокут. — І, друже, припиніть заїкатися, ніби жінок у житті не бачили.

Чарівник сковтнув і енергійно закивав.

— Звичайно. І... Тобто... Будь ласка, за мною... Е-е-е...

— Ви ж не збиралися згадати про звичаї? — поцікавився Прямокут.

— Е-е-е... Ні, Архіректоре.

— Чудово.

Майже наступаючи на стоптані п'яти його черевиків, вони пройшли за ним повз заклопотаних чарівників, більшість із яких покидали роботу, дивлячись услід Бабуні.

— Мені це починає набридати, — куточком вуст повідомив Прямокут — Доведеться мені прийняти вас у почесні чарівники.

Бабуня дивилася просто перед собою, і її губи ледь поворухнулися:

— Тільки спробуйте, — просичала вона, — і я прийму вас у почесні відьми.

Рот Прямокута негайно стулився.

Еск і Саймон лежали на столі в одній з бокових читальних зал під наглядом півдюжини чарівників. Останні нервово відступили назад при наближенні згаданого тріо та бібліотекаря, який квапився слідом.

— Я тут подумав, — сказав Прямокут, — мабуть, краще дати костур Саймонові? Він усе ж таки чарівник, і...

— Тільки через мій труп, — відрубала Бабуня. — І через ваш. Потвори висотують Силу через хлопця; хочете дати їм ще більше?

Прямокут зітхнув. Він просто-таки милувався костуром — це був один із найкращих костурів, які він бачив за своє життя.

— Гаразд. Ви, безумовно, маєте рацію.

Він нахилився, поклав костур на сплячу Еск і театральню відступив.

Нічого не сталося.

Один із чарівників нервово розкашлявся. Нічого не ставалося і далі.

Візерунки на костурі неначе єхидно всміхалися.

— Не діє, — сказав Прямокут. — Чи не так?

— Ук.

— Дайте йому трохи часу, — сказала Бабуня.

Вони дали костуру час. На вулиці гроза міряла кроками небо, намагаючись позривати з будинків дахи.

Бабуня присіла на купу книжок і потерла очі. Прямокут поліз до кишені з кисетом.

Чарівника з нервовим кашлем вивів з приміщення хтось із колег.

— Ук, — оголосив бібліотекар.

— Знаю! — скрикнула Бабуня так, що напівготова цигарка випала з напівмертвих пальців Прямокута, сиплючи навсібіч тютюном.

— Що?

— Ми не завершили.

— Що саме?

— Вона ж не може користуватися костуром, — пояснила Бабуня, підводячись.

— Але ви казали, що вона ним замітала, і він захищав її, і... — почав Прямокут.

— Ні-ні-ні, — сказала Бабуня. — Звідси лише впливає, що костур користується собою, або нею, але вона сама ним користуватися нездатна, розумієте?

Прямокут поглянув на два непорушні тіла.

— Вона повинна бути здатна ним користуватися. Цілком нормальний чарівницький костур.

— Он як, — мовила Бабуня. — То, виходить, вона — цілком нормальний чарівник?

Прямокут завагався.

— Ну, звичайно ж, ні. І ви не можете просити нас визнати її чарівником. Де прецеденти?

— Де що? — різко спитала Бабуня.

— Такого раніше не траплялося.

— Багато чого раніше не траплялося. Ми от теж народжуємося лише раз.

Прямокут благально поглянув на неї.

— Але це суперечить усім зви...

Він почав вимовляти «звичаї», але затнувся на півслові й замовк.

— Де це сказано? — тріумфально спитала Бабуня. — Де сказано, що жінка не може бути чарівником?

В голові Прямокута промайнула низка думок:

«...Це не сказано „десь“, це сказано скрізь.

...Але юний Саймон, схоже, доводив, що „скрізь“ настільки схоже на „ніде“, що насправді їх не розрізнити.

...Чи хочу я, щоб мене запам'ятали як першого Архіректора, який допустив до Академії жінку? Хоча... Тоді мене точно запам'ятають.

...А ця відьма таки справляє враження, коли отак виступає.

...Костур має власну думку.

...В усьому цьому є певний сенс.

...З мене глузуватимуть.

...Це може не спрацювати.

...Це може спрацювати».

Вона не могла їм вірити. Але не мала вибору.

Еск дивилася на жахливі морди, що втупилися в неї згори вниз, та огидно худющі тіла, на щастя, прикриті.

Вона відчула поколювання в долонях.

У світі тіней ідеї реальні. Ця думка ніби пробігла вгору по її руках.

Це була життєствердна думка, що пінилася, мов шампанське. Вона розсміялася, розвела руки — і костур заіскрився в них, немов твердий шматок електроструму.

Потвори нервово зацвірінькали, і кілька з тих, що стояли позаду, почали відступати подалі. Поспішно відпущений Саймон упав на долоні й коліна в пісок.

— Ось воно! — закричав він. — Скористайся костуром! Вони налякані!

Еск усміхнулася йому і продовжила роздивлятися костур. Вона вперше зрозуміла, що насправді зображали візерунки.

Саймон схопив пірамідку і підбіг до неї.

— Ну ж бо! — вигукнув він. — Вони ж його бояться!

— Перепрошую?

— Скористайся костуром, — наполегливо вимовив Саймон і потягнувся до нього. — Е! Він мене вкусив!

— Пробач, — сказала Еск. — Про що ми розмовляли? — вона підняла погляд і ніби вперше в житті подивилася на Потвор, які тужливо цвірінькали. — А, про цих. Вони є тільки в наших головах. Якби ми в них не вірили, їх би взагалі не існувало.

Саймон озирнувся на Потвор.

— Чесно кажучи, важко зрозуміти.

— Гадаю, нам час повертатися додому, — сказала Еск. — Там хвилюватимуться.

Вона звела руки, і костур зник, тільки її долоні якусь мить світилися, ніби вона тримала їх навколо вогника свічки.

Потвори завили. Кілька з них впало.

— Найважливіше в чарах — це те, як ти їх не використовуєш, — казала Еск, беручи Саймона за руку.

Він подивився на фігури, що корчилися навкруг них, і дурнувато всміхнувся.

— Не використовуєш? — перепитав він.

— Авжеж, — підтвердила Еск, ідучи разом із ним на Потвор. — От спробуй сам.

Вона витягла руки, дістала костур із повітря і простягла його хлопцеві.

Він наблизився, але раптом відсмикнув руку.

— Е, ні. По-моєму, не дуже я йому подобаюсь.

— Думаю, якщо я сама дам його тобі, все буде гаразд. Із цим він не посперечається, — сказала Еск.

— А куди він зникає?

— Гадаю, стає ідеєю самого себе.

Він простягнув руку і зімкнув пальці навколо осяйної деревини.

— Та-ак, — промовив він, підіймаючи костур у класичній позі чарівника-месника. — Зараз я їм покажу.

— Ні, не так.

— Що значить «не так»? Я отримав силу!

— Вони, ну... Ніби відображення нас самих, — пояснила Еск. — Власне відображення не перемогти, воно завжди буде таким же сильним, як і ти. Ось чому вони підбираються ближче, коли хтось практикує чародійство. І вони не стомлюються. Живляться вони чарами, тож і чарами їх не перемогти. Ні, справа не просто в... Не в тому, що хтось не користується чарами, бо не може. Це нічого не дасть. А от коли ти міг би скористатися чарами, але не робиш цього — це справді вибиває їх із колії. Це їх жахає. Якби всі перестали користуватися чарами, ці Потвори вимерли б.

Потвори перед ними збивали одна одну з ніг у спробах утекти.

Саймон подивився на костур, на Еск, на Потвор і знову на костур.

— Це треба добре обдумати, — невпевнено сказав він. — Я дійсно хотів би це все зрозуміти.

— Гадаю, в тебе чудово вийде.

— Тобто ти кажеш, що справжня сила — це коли ти пірнаєш у чари, але проходиш їх наскрізь і виходиш з іншого боку.

— Ну, це ж працює, чи не так?

Тепер вони були на холодній рівнині самі. Потвори вдалині видавалися фігурками, складеними із сірників.

— Цікаво, чи не це називають мольфарством?

— Не знаю. Можливо.

— Я справді хотів би це все зрозуміти, — повторив Саймон, крутячи костур у руках. — Ми могли би провести кілька дослідів, ну, з навмисного невикористання чарів. Можна було б обходитися без октограм на підлозі і уникати викликання різних істот, і... Та мене в піт кидає, як тільки подумаю!

— А я б краще подумала, як нам потрапити додому, — сказала, дивлячись на пірамідку, Еск.

— Гм, виходьмо з того, що це — моя ідея нашого світу. Тож я повинен мати здатність віднайти дорогу. Як там ти робиш цей фокус із костуром?

Він звів руки. Костур ковзнув між них, на мить змусив його пальці засвітитися і зник. Хлопець усміхнувся.

— Чудово. Тепер усе, що нам треба — знайти Академію...

Прямокут припалив третю поспіль самокрутку від недопалка попередньої. Ця остання цигарка багато чим завдячувала творчій силі нервової енергії й тому скидалася на верблюда з відрубаними ногами.

Перед цим костур плавно піднявся в повітря з тіла Еск і опустився на Саймона.

Тепер він знову плавав у повітрі.

В кімнаті юрмилися чарівники. Бібліотекар сидів під столом.

— Якби ми мали хоч якесь уявлення, що там відбувається, — сказав Прямокут. — Я не витримаю цієї невідомості.

— Думайте про хороше, — кинула Бабуня. — І погасить ту трикляту цигарку: не уявляю, щоб хтось захотів повертатися до приміщення, яке смердить, як рештки вогнища.

Присутні чарівники, як один, вичікувально обернулися до Прямокута. Він вийняв із рота димуче казна-що і, обвівши колег пронизливим поглядом, з яким ніхто з них не побажав зустрічатися, розтоптав цигарку ногою.

— Напевне, мені все одно треба кидати, — сказав він. — І вас усіх це теж стосується. Іноді тут усюди почуваєшся, як у попільниці.

І тут він побачив костур. Той...

Усе, що Прямокут пізніше міг сказати з цього приводу — це що костур з надзвичайною швидкістю крутився навколо осі, водночас

залишаючись абсолютно нерухомим.

З нього вилітали і розчинялися струмені газу — якщо це був газ. Він сяяв, як комета, намальована недосвідченим художником зі спецефектів. З нього зривалися різнобарвні іскри й за мить зникали невідь-де.

Також він змінював колір, почав із темно-вишневого і пройшов увесь спектр аж до пекуче-фіолетового. Вздовж нього палахкотіли змійки білого вогню.

(Прямокут подумав, що в мові мало б бути слово для означення слів, які лунають так, як могли б лунати самі явища.

Слово «сяяти» й справді маслянисто блищить, а якби існувало слово для означення іскор, які повзуть по підпаленому паперу, чи міських вогнів, які повзли б по землі, якби всю цивілізацію увіпхнули в одну ніч — то це було б «палахкотіти»).

Архіректор розумів, що станеться далі.

— Обережно, — прошепотів він. — Зараз...

У цілковитій тиші, тій тиші, що всотує звуки й придушє їх, костур по всій довжині спалахнув чистим октарином.

Восьмий колір, породжений проходженням світла крізь потужне чародійне поле, пронизав тіла, стелажі та стіни. Інші кольори розпливлися і перемішалися, ніби октарин був склянкою джину, розлитою на акварельне зображення світу. Хмари над Академією засяяли, зануртували дивовижними й несподіваними формами і здійснювалися вгору.

Спостерігач у висоті над Диском побачив би, як клаптик землі біля Округлого моря на кілька секунд заіскрився, немов дорогоцінний камінь, а потім поблимав і згас.

Тишу в кімнаті порушив дерев'яний стукіт костура, який упав з повітря на стіл і кілька разів підстрибнув.

Хтось дуже тихо сказав:

— Ук...

Прямокут нарешті згадав, як користуватися руками, і підніс їх туди, де, як він сподівався, були його очі. Навколо панувала суцільна темрява.

— Тут... є хто-небудь? — спитав він.

— Ох, ви й не уявляєте, який я радий вас почути, — відповів хтось. І тишу раптом змінив гомін численних голосів.

— Ми все ще там, де й були?

— Не знаю. А де ми були?

— Гадаю, тут, де ми є.

— Можете простягнути руку?

— Тільки якщо буду точно впевнена, до чого саме доторкнуся, шановний, — відгукнувся голос Бабуні Дощевіск, який неможливо було переплутати з іншими.

— Всі простягніть руки, — сказав Прямокут і ледве не закричав з переляку, коли його ногу біля кісточки обхопила долоня, схожа на теплу шкіряну рукавичку.

Почулося коротке «Ук», покликане висловити полегшення, затишок і просто радість від доторку до ближнього свого — ну, не прямого родича, та все ж таки примата.

Щось чиркнуло, і в протилежному кінці кімнати червоним спалахнуло благословенне світло: один з чарівників розпалював цигарку.

— Хто це зробив?

— Даруйте, Архіректоре, сила звички.

— Та смалить уже собі що хочете.

— Дякую, Архіректоре.

— Здається, я вже розрізняю обриси дверей, — повідомив інший голос.

— Бабуню?

— Так, я точно бачу...

— Еск?

— Я тут, Бабуню.

— Ваша превелебносте, а можна і я закурю?

— Хлопець із тобою?

— Так.

— Ук.

— Я тут.

— Що відбувається?

— Тихо всі!

В бібліотеку помалу поверталось звичайне світло, повільне і приємне для очей. Еск сіла на столі, зачепивши костур. Він покотився під стіл. Дівчинка відчула, як щось сповзає їй на очі, і спробувала помацати.

— Хвилиночку, — гукнула Бабуня, кидаючись до неї. Вона схопила Еск за плечі і уважно вдивилася їй в очі.

— Вітаю з поверненням, — нарешті вимовила відьма і поцілувала її.

Еск підняла руку і намацала на голові щось тверде. Вона зняла це, щоб поглянути.

Це був гостроверхий капелюх, дещо менший за Бабунин, але яскраво-синього кольору і з кількома намальованими на ньому срібними зірками.

— Чаклунський капелюх? — здивувалася вона.

Прямокут виступив уперед.

— Гм, так і є, — сказав він і кашлянув. — Розумієш, ми думали... Нам здавалося... Так чи інакше, коли ми розглянули це питання...

— Ти — чарівниця, — просто сказала Бабуня. — Архіректор змінив звичаї. Виявляється, це досить просто.

— Десть тут був костур, — сказав Прямокут. — Я бачив, він упав... Ох.

Він підвівся з костуром в руках і продемонстрував його Бабуні.

— Тут же наче було різьблення, — сказав він. — А це схоже на звичайну палицю.

І це була таки правда. Костур був на вигляд не більш загрозливим та могутнім, аніж звичайне поліно.

Еск повертіла в руках капелюха, схожа на людину, яка, розгорнувши одного з отих подарункових пакунків, знайшла там сіль для ванни.

— Дуже гарний, — невпевнено сказала вона.

— Це все, що ти можеш сказати? — поцікавилася Бабуня.

— І ще він гостроверхий.

Еск раптом видалося, що немає різниці, бути чарівницею чи ні.

Саймон нахилився до неї.

— Запам'ятай, — сказав він, — ти мушиш стати чарівницею. Тоді ти зможеш зазирнути по інший бік чарів. Як ти й казала.

Їхні погляди зустрілися, й вони всміхнулися одне до одного.

Бабуня пильно подивилася на Архіrektора. Той знизав плечима.

— А я звідки знаю, — сказав він. — Хлопче, а що з твоїм затином?

— Схоже, пропало, ваша превелебносте, — бадьоро відповів Саймон. — Напевне, десь загубив.

Річка лишалася брудною і здutoю, але хоча б знову стала схожа на річку.

Було неприродно спекотно як для пізньої осені, і над біднішими кварталами Анк-Морпорка здіймалася пара від тисяч вивішених на просушування килимів та ковдр. Вулиці були завалені мулом, але в цілому повінь пішла на користь: вона змила в море солідну міську колекцію дохлих собак.

Пара здіймалася й від кам'яної підлоги особистої веранди Архіректора, а також від чайника, що стояв на столі.

Бабуня лежала, відкинувшись, у старовинному очеретяному кріслі, даючи незвичайному для цієї пори року теплу проникнути в її кісточки. Знічев'я вона роздивлялася команду міських мурах, які жили під підлогою Академії так довго, що потужні фонові чари назавжди змінили їхній генотип; команда перевантажувала шматочок промоклого цукру з цукерниці до крихтного візочка. Інша група зводила на краєчку столу підйомний механізм із сірників. Лишається невідомим, чи зацікавило би Бабуню те, що однією з мурах був Стукк Біллет, який таки вирішив дати Життю другий шанс.

— Кажуть, що коли побачиш мурашу на Ніч Гуляння Кабанів, то всю решту зими стоятиме м'яка погода, — сказала відьма.

— І хто це каже? — поцікавився Прямокут.

— Здебільшого люди, які схильні помилятися, — відповіла Бабуня. — Я занотовую такі речі в своєму «Альманаку». І перевіряю. Більшість речей, у які вірить більшість людей, виявляються помилками.

— «Як над містом розсвітає, значить, місто це палає», — погодився Прямокут. — Або «старого пса нових фокусів не навчиш».

— Навряд чи старі пси існують саме для цього, — сказала Бабуня.

Шматочок цукру нарешті дістався підйомника, і тепер двійко мурах прилагоджували до нього мікроскопічний блок на телях.

— Я не розумію й половини того, що каже Саймон, — сказав Прямокут. — Хоча деякі студенти від нього просто в захваті.

— А я от чудово розумію все, що говорить Еск — тільки я в це не вірю, — заявила Бабуня. — За винятком того, що чаклунам не вистачає

совісті.

— А відьмам, говорить вона, не вистачає розуму, — сказав чаклун. — Бажаєте оладку? Тільки, боюся, вона трохи намокла.

— Вона мені казала, що якщо чари можуть дати людям усе, чого ті бажають, то відмова від використання чарів може дати те, що людям потрібно, — повідомила Бабуня, невпевнено проводячи рукою над тарілкою.

— Саймон каже мені те саме. Хоча я цього не розумію: чари ж існують для використання, а не для відкладання про запас. Ну ж бо, потіште себе смачненьким.

— Чари на чарах, — пирхнула Бабуня. Вона взяла оладку, намастила її варенням, секунду повагалася і намастила її ще й вершками.

Шматочок цукру вдарився об підлогу, і його негайно оточила ще одна команда мурах, які зібралися запрягти для його перевезення довгу колону рудих мурах, захоплених у рабство на городі.

Прямокут збентежено посовався в рипучому кріслі.

— Есмеральдо, — почав він. — Я хотів запитати...

— Ні.

— Насправді я хотів сказати, що, на нашу думку, до Академії можна прийняти ще трохи дівчат. Заради експерименту. Тільки спочатку розберемося з убиральнями.

— Це вам вирішувати.

— І мені здалося... Ну, оскільки нам, схоже, судилося стати навчальним закладом зі спільною освітою для хлопців і дівчат, то я подумав...

— Що?

— Чи не могли б ви знайти можливість, ну, погодитися зайняти крісло.

Він відкинувся назад.

Просто під його кріслом на котках із сірників проїхав шматочок цукру і залунав ледь чутний писк мурах-наглядачів.

— Гм, — сказала Бабуня. — Не бачу причин відмовлятися. Я завжди хотіла таке плетене, знаєте, з парасолькою від сонця^[26]... Якщо неважко.

— Я не зовсім це мав на увазі, — сказав Прямокут і швидко додав: — Хоча не сумніваюся, що це теж можна влаштувати. Але я хотів

запитати, чи не могли б ви приїздити й читати лекції? Час від часу.

— Про що?

Прямокут подумки пошукав годящу дисципліну.

— Про різне зілля? — навмання запропонував він. — Ми тут не дуже знаємося на зіллі. І про головознавство. Еск багато розповідала мені про головознавство. Це звучить фантастично.

Шматочок цукру смикнувся востаннє і зник у тріщині в найближчій стіні. Прямокут кивнув у той бік.

— Вони просто-таки зловживають цукром, — сказав він. — Але нам совість не дозволяє щось із цим зробити.

Бабуня спохмурніла і кивнула в тому напрямку, де крізь серпанок над містом поблискував сніг на верхівках Вівцескельних гір.

— Неблизький шлях, — сказала вона. — Не в моєму віці гасати то сюди, то туди.

— Ми могли б придбати для вас значно кращу мітлу, — сказав Прямокут. — Таку, яку не доведеться запускати з поштовху. І ви, ну, могли б отримати тут квартиру. І стільки старого одягу, скільки можете нести, — додав він, пускаючи в хід свою таємну зброю. Останнім часом він далекоглядно зробив певні інвестиції в спілкування з пані Герпесюк.

— Гм-м-м, — промовила Бабуня. — Шовк?

— Чорний та червоний, — сказав Прямокут.

Перед його очима промайнув образ Бабуні в чорному й червоному шовку, і він щосили увіп'явся зубами в свою оладку.

— А влітку ми, можливо, відправляли би деяких студентів до вас, — продовжував чарівник. — Для проходження практики «в полі».

— У чиєму ще полі?

— Я маю на увазі, вони, поза сумнівом, зможуть багато чого у вас навчитися.

Бабуня поміркувала. Туалет явно треба буде добре почистити перед настанням спеки, а козячий хлів буде повен перегною вже до весни.

Сапання городу із зіллям забирано час щодня. Стеля в спальні мала жахливий вигляд, та й черепицю місцями не завадило б замінити.

— Проходження практики, кажете? — замислено промовила вона.

— Саме так, — відповів Прямокут.

— Гм-м-м. Що ж, я про це подумаю, — пообіцяла Бабуня, інтуїтивно відчуючи, що на першому ж побаченні не варто погоджуватися на все.

— Можливо, ви завдали би собі клопоту повечеряти сьогодні зі мною і повідомити про ваше рішення? — очі Прямокута палали.

— А що подаватимуть?

— Холодне м'ясо з картоплею.

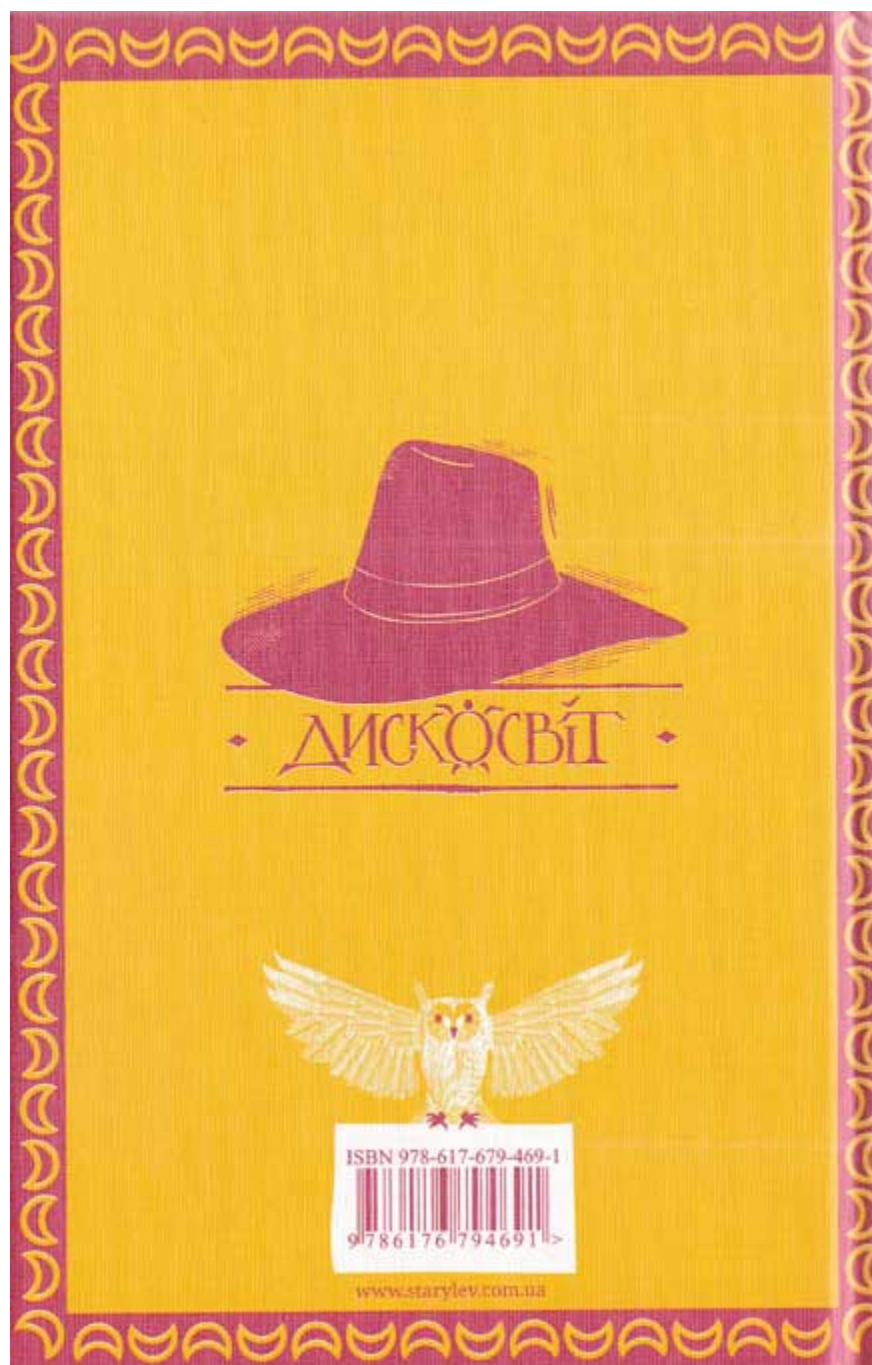
Пані Герпесюк зробила свою справу на відмінно.

Отак воно й було. Що ж до Еск та Саймона, то вони продовжили розробляти цілком новий тип чародійства, який ніхто не міг до пуття зрозуміти, але всі вважали дуже корисним, а в чомусь навіть і заспокійливим.

Ще важливішим, можливо, було те, що мурахи використали всі вкрадені ними шматочки цукру для будівництва в одній зі стінних пустот невеличкої цукрової піраміди, в якій вони поховали муміфіковане тіло своєї спочилої королеви. На стіні однієї з крихітних потаємних камер гробниці вони висікли коماشиними ієрогліфами істинний секрет довголіття.

Мурахи сформулювали рецепт абсолютно правильно — і це могло б мати неабиякі наслідки для всесвіту, якби напис геть-чисто не зміло водою під час наступної повені.

notes

Примітки

Террі Пратчетт обіграє слово «sex», яке означає і «стать», і власне «секс». Тому цю фразу можна прочитати також як: «І, звичайно, сексу» — що додає нових нюансів у сприйнятті Дискосвіту. — *Прим. ред.*

В оригіналі — Ramtop Mountains. Одна з системних змінних у британських домашніх комп'ютерах «Sinclair ZX Spectrum», випущених у 1980-х роках, також мала назву RAMTOP. — *Прим. ред.*

Чарівник не помилився — назва села, в оригіналі Bad Ass (дослівно «кепська дупа»), походить від клички особливо впертого віслюка. А крім багатьох інших значень, в американському сленгу «bad ass» — це хтось крутий, міцний і, буває, що й затятий у поглядах. — *Прим. ред.*

В Пратчетта Смерть — традиційно чоловічого роду, і «конструкція» серії «Дискосвіт», у кожному з романів якої фігурує Смерть, не дає змоги поміняти цю реальність. — *Прим. пер.*

В'ючні та тяглові тварини, яких розводять у Вівцескелях і також використовують як джерело м'яса та шкіри. Тарги відомі тим, що мають окремий мозок для кожної з чотирьох ніг. Саме тому їхня ліва передня нога іноді не відає, що творить права задня — і буває, що з катастрофічними наслідками. — *Прим. ред.*

В оригіналі Пратчетт вживає вираз «handmaidens of nature are ever on demand». Застаріле «handmaiden» (служниця, дівчина з нижчих прошарків суспільства) має тут видатися Еск словом «handmade» (виріб ручної роботи). — *Прим. пер.*

В оригіналі — Fiddler's Riddle, причому перше слово, «скрипаль», англійською має ще значення «шахрай», «ошуканець», а друге, «загадка», теж може означати «обман», «шахрайство» чи «підступ». — *Прим. пер.*

Британська модель, дуже схожа на радянський «Запорожець» початку 1960-х років. — *Прим. пер.*

Октарин — восьмий колір веселки у Дискосвіті, або колір магії, який можуть бачити лише чарівники, прості смертні його не розрізняють. — *Прим. пер.*

Традиційні ще в середині ХХ століття бляшані банки для традиційного ж англійського печива, як правило, фарбували в яскраво-синій колір. — *Прим. пер.*

В оригіналі «spircles» — вигадані Пратчеттом камені, здатні набувати вигляду будь-яких мінералів після контакту з ними. — *Прим. пер.*

Ще один вигаданий Пратчеттом термін, алхімічний реагент, який, зокрема, використовують для перевірки справжності діамантів та золота. — *Прим. пер.*

Гра слів: англійською «all thumbs» («у нього/неї лише великі пальці») означає те саме, що українською «криворукий». — *Прим. пер.*

Буквально лататійською (аналогом латини у Дискосвіті) — «книга жовтих сторінок», зловісний «Телефонний довідник мертвих», який Террі Пратчетт уже згадує раніше, у присвяті Нілові Гейману, англійському письменнику, своєму співавторові роману «Good Omens». «Некротелекомнікон», як і божества, яких за його допомогою викликають — одне з багатьох відсилань до творчості американського письменника Говарда Лавкрафта, зокрема до книги «Некрономікон», що згадується у творах про Ктулху. — *Прим. ред.*

В оригіналі Еск говорить: «It's very pretty. Is it a city?» — що не зовсім відповідає перекладу («іскристо» замість «дуже гарно»). Важко повірити, що такий автор, як Пратчетт, припустився цілком ненавмисної рими, а не вставив її, «замаскувавши» проміжним авторським «сказала Еск». — *Прим. пер.*

В оригіналі вжито слова арабського походження «souk» та «casbah». — *Прим. пер.*

Дуже поважний орган, що де-факто є найпотужнішою правоохоронною структурою міста. Причина цього така: Гільдія отримує щорічну квоту на соціально прийнятний рівень крадіжок, грабунків та замахів, а зі свого боку надійно забезпечує покарання неофіційних злочинців, яких не просто карають, а ще й ріжуть, душать, четвертують та залишають у паперових пакетах по різних частинах міста. Цей підхід вважався дешевим і прогресивним усіма, крім тих осіб, які таки виявлялися пограбованими чи вбитими й не бажали вважати це своїм громадянським обов'язком. Проте це дало злочинцям можливість планувати своє кар'єрне зростання і ввести систему іспитів та кодекси честі, подібно до інших цехів — на представників яких вони досить скоро й стали схожими, адже різниця була не така вже й значна від самого початку. — *Прим. авт.*

Пані Долоня, в оригіналі Mrs. Palm — натяк на фразу «Mrs. Palm and her five daughters» («пані Долоня та її п'ятеро доньок»), що є таким собі евфемізмом для самозадоволення. — *Прим. ред.*

В оригіналі — «gaudy armours eagle tour», беззмістовний набір англійських слів, що за звучанням пародіює відомий з Середньовіччя «студентський гімн», названий за першими словами «Gaudeamus igitur» (лат. «Гей, повеселімося»). — *Прим. пер.*

Англійська аббревіатура MYRRYT, що стосується нумерологічного символу, який пов'язаний, зокрема, з ідеалізмом та чистотою помислів.
— *Прим. пер.*

Вільям Герапат (Hera path) — бристольський хімік, у середині XIX століття винайшов один із перших способів виробництва поляризованого скла. — *Прим. пер.*

В оригіналі замість слова «щабель» вжито «degree», яке англійською може означати «рівень», «ступінь» або ж «градус». Відтак Бабуня вирішує, що йдеться про кут нахилу тіла; але гра слів тут подвійна, оскільки Бабунине запитання «you mean he's bent?» («хочеш сказати, він згорблений?») зі сленгу можна перекласти як «хочеш сказати, він — безчесна людина?». — *Прим. пер.*

Короля Англії Генріха Восьмого Тюдора зазвичай згадують як приклад неймовірного зросту (особливо за тогочасними мірками) та ваги. Хоча замолоду він був струнким і спортивним, а на ожиріння почав страждати лише в останні роки, після травми ноги. В описі Прямокута автор натякає, що Архіректор міг би не те що дорівнятися до Генріха Восьмого, а навіть його перевершити. — *Прим. ред.*

Brass Neck, причому останнє слово, «песк» («шия»), означає також «зухвалість» або ж «скрутити в'язи». — *Прим. пер.*

Горменгаст — гігантський «Замок чотирьох світів» із фентезійної трилогії британського автора Мервіна Піка (середина XX ст.). — *Прим, пер.*

В оригіналі і Бабуня, і Архіректор вживають слово «крісло», але Прямокут має на увазі «the Chair», тобто «кафедру» Невидної академії.
— *Прим. пер.*